UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Dominika Tůmová

Změna paradigmatu rozvojové pomoci na příkladu mikrofinancování

Diplomová práce

Praha 2012

Autor práce: **Dominika Tůmová**
Vedoucí práce: **PhDr. Irah Kučerová, Ph.D.**

Rok obhajoby: 2012

Bibliografický záznam

Tůmová, Dominika. *Změna paradigmatu rozvojové pomoci na příkladu mikrofinancování.* Praha, 2012. 82 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra mezinárodních vztahů. Vedoucí diplomové práce PhDr. Irah Kučerová, Ph.D.

Abstrakt

Tématem diplomové práce „Změna paradigmatu rozvojové pomoci na příkladu mikrofinancování“ je problematika mikrofinancování z pohledu rozvojových teorií. Mikrofinancování jako přístup k rozvojové pomoci je relativně novou problematikou. Jedná se o formu přímé podpory drobných podnikatelů v rozvojových zemích. Od devadesátých let se do procesu mikrofinancování začínají zapojovat ve stále větší míře komerční instituce a projekty a jejich financování přesahují hranice jednotlivých států. Po roce 2000 se mikrofinancování dostalo do agendy mezinárodních organizací. V oblasti rozvojových teorií došlo během minulého století k dynamickému vývoji a změna paradigmatu rozvojové pomoci, která probíhá od devadesátých let dvacátého století, je završením tohoto procesu. Od devadesátých let se hovoří o strategii souhrnného rozvojového rámce (*Comprehensive Development Framework*). Tato práce prostřednictvím kvalitativního výzkumu ověřuje platnost následující hypotézy, *zájem o mikroinvestování odpovídá změně paradigmatu rozvojových teorií*. Zařazení mikrofinancování do agendy rozvojové pomoci je hodnoceno z pohledu nového paradigmatu, a sice konceptů, se kterými toto paradigma pracuje, tedy: lidský potenciál (jedinec jako aktivní aktér rozvoje), role institucionálního prostředí, multidisciplinarita a trvale udržitelný rozvoj.

Abstract

The Thesis “The Change of Development Aid´s Paradigm on the Microfinance Example” deals with the issue of microfinance from the point of view of development theories. Microfinance as a form of development aid is a relatively new phenomenon. It is a form of a direct financial support of small entrepreneurs in developing countries. Since the 90s commercial institutions have become increasingly involved in the process

of microfinancing and projects and financing have gone beyond borders of individual states. After 2000 microfinance has become a part of the agenda of international organizations. In the last century, there was a dynamic development in the area of development theories. The change of development aid´s paradigm, which took place during the 90s, marked a culmination of this process. Since the 90s the term *Comprehensive Development Framework* is being used. This thesis verifies validity of the subsequent hypothesis, *interest in microfinancing is in accordance with the change of development theories paradigm*. The incorporation of microfinance into the development aid's agenda is assessed by concepts the new paradigm works with; the human potential (individual as an active player of development), role of the institutional environment, multidisciplinarity and sustainable development.

Klíčová slova

Mikrofinancování, rozvojové paradigma, strategie souhrnného rozvojového rámce, rozvojové ekonomiky, Muhammad Yunus, Grameen Bank

Keywords

Microfinance, development paradigm, Comprehensive Development Framework, developing economies, Muhammad Yunus, Grameen Bank

Rozsah práce: 166 65 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 18. května 2012 Dominika Tůmová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala doktorce Kučerové za podnětné připomínky při vedení této práce a své rodině a přátelům za podporu v průběhu celého studia.

Obsah

Seznam tabulek i
Seznam použitých zkratek ii

Úvod 1
1. Rozvojové paradigma – rámec pro analýzu 7
1.1. Vývoj paradigmatu rozvojových studií 9
1.2. Hledání nového paradigmatu (90. léta 20. století) 17
1.3. Nové paradigma a principy rozvojové pomoci 26
2. Rozvojové ekonomiky a mikrofinancování 28
2.1. Rozvojové ekonomiky – charakteristika 29
2.2. Mikrofinancování – úvod do tématu 36
3. Mikrofinancování jako součást nového paradigmatu rozvojové pomoci? 45
3.1. Multidisciplinarita 47
3.2. Institucionální prostředí 48
3.3. Lidský potenciál 50
3.4. Trvale udržitelný rozvoj 53
3.5. Mikrofinancování – pohledy z praxe 56
3.5.1. Mikrofinancování v Bangladéši 57
3.5.2. Podoba mikrofinancování v Mexiku 59
4. Perspektivy a závěry 62
Závěr 68
Summary 72
Seznam literatury 74
Projekt diplomové práce 82

Seznam tabulek

Tabulka č. 1, *Charakteristika sektoru mikrofinancování dle regionu* 44

Tabulka č. 2, *Princip multidisciplinarity* 48

Tabulka č. 3, *Role institucionálního prostředí* 50

Tabulka č. 4, *Rozvoj lidského potenciálu* 53

Tabulka č. 5, *Trvale udržitelný rozvoj* 56

Tabulka č. 6, *Principy současného rozvojového paradigmatu v konceptu a praxi mikrofinancování* 64

Seznam použitých zkratek

ANIZ	asijské nově industrializované země
ASA	Association for Social Advancement (bangladéšská MFI)
CDF	souhrnný rozvojový rámec
CGAP	Konzultativní skupina pro pomoc chudým (*Consultative Group to Assist the Poor*)
GAD	Gender a rozvoj (*Gender and Develpment*)
GATT	Všeobecná dohoda o clech a obchodu (*General Agreement on Tariffs and Trade*)
GDI	index rozvoje vztažený ke genderu (*Gender-related development index*)
GT OSN	generální tajemník OSN (*UN Secretary General*)
HDI	index lidského rozvoje (*Human Development Index*)
HDP	hrubý domácí produkt
HDR	*Human Development Report*
HIPC	vysoce zadlužené země (*Highly/Heavily Indebted Poor Countries*)
HNP	hrubý národní produkt
HPI	index lidské chudoby (*Human Poverty Index*)
IBRD	Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj (*International Bank for Reconstruction and Development*)
IFAD	Mezinárodní fond pro rozvoj zemědělství (*International Fund for Agricultural Development*)
ISI	industrializace substitucí importu (*import substitution industralization*)
LDCs	nejméně rozvinuté státy (*least/last developed countries*)
MDGs	rozvojové cíle tisíciletí (*Millenium Development Goals*)
MFI	mikrofinanční instituce (*microfinance institution*)
MMF	Mezinárodní měnový fond (*International Monetary Fund*)
MO	mezinárodní organizace

MV	mezinárodní vztahy
NAFTA	Severoamerická dohoda o volném obchodu (*North American Free Trade Agreement*)
NGO	nevládní organizace (*non-governmental organization*)
ODA	oficiální rozvojová pomoc (*official development assistance*)
OECD	Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (*Organization for Economic Cooperation and Development*)
OPEC	Organizace států vyvážejících ropu (*Organization of the Petroleum Exporting Countries*)
OSN	Organizace spojených národů (*United Nations Organization*)
PPP	parita kupní síly (*purchasing power parity*)
PRSPs	Strategie snižování chudoby (*Poverty Reduction Strategy Papers*)
RE	rozvojové ekonomiky
RTE	rozvinuté tržní ekonomiky
SAP	program strukturálního přizpůsobení (*Structural Adjustment Program*)
SB	Světová bank (*World Bank*)
SNS	Společenství nezávislých států
USA	Spojené státy americké (*United States of America*)
UNCED	Konference OSN o životním prostředí a rozvoji (*United Nations Conference on Environment and Development*)
UNCTAD	Konference OSN pro obchod a rozvoj (*United Nations Conference for Trade and Development*)
UNDP	Rozvojový program OSN (*United Nations Development Programme*)
UNECA	Ekonomická konference OSN pro Afriku (*United Nations Economic Commission for Africa*)
WDI	indikátory světového rozvoje (*World Development Indicators*)
WID	Ženy v rozvoji (*Women in Development*)

Úvod

Tématem této práce je mikrofinancování ve vztahu k problematice rozvojových studií. V oblasti rozvojové pomoci je koncept mikrofinancování relativně novým fenoménem, jeho využívání v rámci rozvojových strategií a snah o zmírňování světové chudoby se začíná ve větší míře rozšiřovat v průběhu devadesátých let dvacátého století. Mikrofinancování je formou přímé podpory drobných podnikatelů v rozvojových zemích, která zpravidla nabývá dvou podob, poskytování drobných úvěrů (mikroúvěry - *microcredit*) a možnosti spoření (mikrospoření - *microsavings*).

Jednou z nejznámějších mikrofinančních institucí, tedy institucí, které chudým umožňují přístup k finančním službám, je bangladéšská *Grameen Bank*, jejíž zakladatel, Muhammad Yunus, získal v roce 2006 za svůj přínos v boji s chudobou Nobelovu cenu míru. Od devadesátých let se zvyšuje míra zájmu o mikrofinancování, jak ze strany komerčních institucí, tak i mezinárodních organizací, které jsou hlavními koordinátory a poskytovateli rozvojové pomoci, především Světové banky a Organizace spojených národů. OSN označila mikrofinancování za jeden z důležitých nástrojů pro naplnění Rozvojových cílů tisíciletí a rok 2005 prohlásila za mezinárodní rok mikroúvěru (*International Year of Microcredit*).

Pro postupující komercionalizaci sektoru mikrofinancování směrem k větší dostupnosti mikrofinančních služeb používá Marguerite S. Robinson, mezinárodně uznávaná antropoložka a odbornice na problematiku mikrofinancování, název „mikrofinanční revoluce." Od přelomu tisíciletí se dostupnost finančních služeb pro drobné podnikatele v rozvojových zemích dále rozšiřuje prostřednictvím vzniku zprostředkovatelských webových portálů, které se zaměřují na získávání investorů z rozvinutých států bohatého Severu.

Rozvojové paradigma prochází také od devadesátých let minulého století dynamickým vývojem. Dochází k opuštění předcházejících přístupů k rozvoji a začíná se hovořit o strategii Souhrnného rozvojového rámce (*Comperhensive Development Framework*) a konceptu lidského rozvoje (*Human Development*). Prosazuje se pojetí chudoby a rozvoje jakožto komplexní problematiky, což lze ilustrovat na přístupu předních autorů nového přístupu k rozvoji, kterými jsou Amartya Sen, Arturo Escobar a

James Wolfensonn. Pro tvorbu rozvojových programů by měly být určující principy rozvoje „zdola“ (*bottom-up*), zaměření na lidský potenciál a jeho rozvoj, zajištění odpovídajícího institucionálního prostředí, trvalé udržitelnosti rozvoje a multidisciplinárního přístupu. V pojetí tohoto přístupu představuje chudoba hlavní bariéru pro rozvoj a na jednotlivce je nahlíženo jako na aktivního aktéra rozvojových programů, ne pouze příjemce pomoci.

Důvodem pro zpracování tématu mikrofinancování a jeho propojení s rozvojovým paradigmatem je skutečnost, že se jedná o aktuální a novou problematiku. Změna rozvojového paradigmatu a v návaznosti na to rozvojových programů představuje nové možnosti pro zlepšení životních podmínek obyvatel rozvojových států. Mikrofinancování je v rámci rozvojové pomoci relativně novým fenoménem a z tohoto důvodu je užitečné zhodnotit jeho potenciál i limity v oblastech snižování světové chudoby, rozvoje a podpory lidského potenciálu.

Cílem této práce je přiblížit koncept mikrofinancování z hlediska jeho fungování a rozvoje, od jeho počátků v sedmdesátých a osmdesátých letech dvacátého století dodnes a v návaznosti na to prokázat jeho provázanost se současným rozvojovým paradigmatem. Dalším úkolem této práce je přiblížit přínosy a limity mikrofinancování, a tedy jeho potenciál pro rozvoj a zmírnění světové chudoby.

Pro naplnění cílů této práce budou prostřednictvím interpretativního výzkumu zodpovězeny následující výzkumné otázky:

1) Proč se mikrofinancování dostává do agendy rozvojové pomoci mezinárodních organizací.

1a) Jaké mezinárodní organizace a proč se zapojují do poskytování mikroinvestic.

1b) Proč je mikrofinancování považováno za efektivní formu rozvojové pomoci.

2) Proč se mikroinvestice na komerční bázi stávají součástí rozvojové pomoci.

2a) Zda mikrofinancování v komerční podobě naplňuje principy nového paradigmatu rozvojové pomoci.

Hypotézou, která bude v této práci ověřena prostřednictvím kvalitativního výzkumu je následující tvrzení: *zájem o mikrofinancování odpovídá změně paradigmatu rozvojových teorií*.

Literatura vztahující se k mikrofinancování je v anglicko-jazyčném prostředí rozsáhlá. Základní informace o mikroinvestování poskytuje kniha Marguerite S. Robinson *The Microfinance Revolution: Sustainable Finance for the Poor*, která se také stala důležitým zdrojem této práce v otázce rozvoje mikrofinancování, typologie přístupů mikrofinančních institucí a komercionalizace tohoto sektoru. M. Robinson se ve svém výzkumu soustředila především na oblast Indonésie, které se věnuje i její další publikace s názvem *The Microfinance Revolution: Lessons from Indonesia*. Ve třetím svazku s názvem *The Microfinance Revolution: The Emerging Industry*, pak Robinson představuje možný model mikrofinancování pro rok 2025. Ekonomickými aspekty a problematikou udržitelnosti mikroinvestic se zabývá kniha *Microfinance for the Poor*? od kolektivu autorů v rámci rozvojového centra OECD. Kritické zhodnocení mikroinvestic a jejich dopadů poskytuje např. kniha Jude L. Fernando s názvem *Microfinance: Perils and prospects*.

Problematika mikrofinancování je také předmětem mnoha odborných článků publikovaných v akademických časopisech, jako jsou např. *International Journal of Social Inquiry*, *World Development*, *European Journal of Development Research*, *Journal of Development Studies, Perspectives on Global Development and Technology* nebo *Development & Change*. Autoři těchto článků nazírají mikrofinancování ve vztahu k jeho přínosům v oblasti ekonomického rozvoje, postavení žen nebo boje proti chudobě v jednotlivých rozvojových regionech, resp. státech (Faridi, 2011; Christen & Rosenberg, 2000; Morduch, 1998; Schicks, 2007). Reflektován je také posun k větší komercionalizaci sektoru oproti jeho tradiční, spíše charitativní funkci, a možná role internetu pro budoucnost fungování a rozšiřování mikrofinančních služeb (Barry, 2010; Olsen, 2010). V česky psané literatuře je téma mikrofinancování zpracováváno např. ve formě případových studií hodnotících efekty mikrofinancování ve vybraných státech nebo oblastech (Kunová, 2011; Průša, 2007; Vlnas, 2009). Před rokem 2008 bylo mikrofinancování předmětem zájmu finančně zaměřených periodik (Svačina, 2007).

Současné teorie rozvoje a jejich praktické implikace jsou stále předmětem výzkumu. Posunu názoru na rozvojovou pomoc se věnují např. autoři Yujiro Hayami a Yoshihisa Godo ve své práci nazvané *Development Economics. From the Poverty to the Wealth of Nations* a John Rapley v knize *Understanding development: theory and practice in the third world.* Problematice rozvojových ekonomik se věnují Paul R. Krugman a Maurice Obstfeld ve studii *International Economics: Theory and Policy*. Z česky psané literatury můžeme jmenovat stať Petra Daňka s názvem Nerovnoměrný rozvoj světa: kolonialismus, neokolonialismus a diskurz rozvoje, kterou nalezneme v knize *Stát, prostor, politika. Vybrané otázky politické geografie.* Tato kapitola poskytuje základní informace o vývoji rozvojového paradigmatu. Zdrojem informací o rozvojové problematice je dále *Úvod do rozvojových studií* od Lenky Adamcové a kol., publikace *Světová ekonomika: Regiony a integrace* od Evy Cihelkové a kol., práce Valdimíra Jeníčka a Jaroslava Foltýna nazvaná *Globální problémy a světová ekonomika* nebo kniha Františka Varadzina *Ekonomický rozvoj a růst*. Rozvojová problematika je také předmětem mnoha odborných článků publikovaných v akademických časopisech jako např. *Journal of Alternative Perspectives in the Social Sciences, Progres in Development Studies, International Social Science Journal, European Journal of Development Research* a *Third World Quarterly.*

V problematice komplementů současného rozvojového paradigmatu je možné využít primární zdroje např. esej *Jiná cesta k trhu: Hledání alternativy k současné podobě globalizace,* jejímž autorem je Joseph E. Stiglitz nebo publikace Jamese D. Wolfensona *People and Development* a *The Challenges of Globalization: The Role of the World Bank* a dále články Amartyi Sena nebo Arturo Escobara.

Pro hodnocení výsledků mikrofinancování a jeho příspěvku pro rozvoj je možné pracovat s daty mezinárodních organizací jako jsou OSN, MMF, SB, CGAP, UNDP a MIXMarket. Pro účely výzkumu této práce budou dále využity následující dokumenty: *Human Development Report 2011*, *World Development Indicators 2011*, *State of the Microcredit Summit Campaign Report*, *The Profile of Microfinance in Latin America in 10 Years: Vision & Characteristics* a *MicrofinanceAmericas: The Top 100*. V neposlední řadě budou zdrojem informací také webové portály zprostředkovatelských

organizací, např. *MyELEN* a *kiva* nebo stránek banky *Grameen Bank*, které poskytují důležité informace o praktickém fungování mikrofinancování.

Pro ověření platnosti výše uvedené hypotézy a zodpovězení představených výzkumných otázek bude využit interpretativní výzkum. Východiskem pro analýzu bude rozbor současného paradigmatu rozvoje, jehož prostřednictvím budou představeny určující principy tohoto paradigmatu. Následně bude zhodnoceno, zda a jakým způsobem tyto principy naplňuje mikrofinancování, a to ve dvou rovinách. Zaprvé v rovině teoretické, tedy na úrovni konceptu mikrofinancování a zadruhé v rovině praktické, tzn., zda jsou principy rozvojového paradigmatu respektovány a naplňovány také v praktické podobě mikrofinancování.

V první kapitole bude představeno současné rozvojové paradigma. První část této kapitoly bude pojednávat o vývoji paradigmatu rozvoje od jeho vzniku v první polovině dvacátého století do osmdesátých let. Ve druhé části této kapitoly se budu věnovat současnému rozvojovému paradigmatu. Nejprve představím jeho východiska a představitele a poté podrobně rozvedu principy, se kterými toto paradigma pracuje.

Předmětem druhé kapitoly budou rozvojové ekonomiky a mikrofinancování. V první části se budu věnovat problematice rozvojových států, tedy zemí, které jsou předmětem zájmu rozvojových studií. Ve druhé části pak bude představen koncept mikrofinancování, vývoj tohoto sektoru, fungování mikrofinančních institucí a mikrofinancování v praxi a jeho podoba v jednotlivých rozvojových regionech.

Tématem třetí kapitoly bude analýza souladu mikrofinancování a současného paradigmatu rozvoje. Jednotlivé prvky rozvojového paradigmatu budou tvořit podkapitoly této části (multidisciplinarita, institucionální prostředí, lidský potenciál a trvale udržitelný rozvoj). V každé části bude zhodnoceno, zda a jakým způsoben je každý z těchto principů zastoupen v konceptu mikrofinancování a následně, zda tato skutečnost odpovídá praktickému fungování mikrofinancování v rozvojových zemích. Vybrané aspekty mikrofinancování v praxi budou v závěru ilustrovány na příkladech fungování sektoru mikrofinančních služeb v Bangladéši a v Mexiku.

Ve čtvrté kapitole budou shrnuty a představeny výsledky analýzy zastoupení principů rozvojového paradigmatu v konceptu a praxi mikrofinancování. Dále zde budou zhodnoceny přínosy a limity mikrofinancování ve vztahu k ekonomickému a sociálnímu rozvoji a ke zmírňování světové chudoby, tedy potenciál, který v tomto směru mikrofinancování pro rozvojové programy představuje. Závěrem bude uveden možný budoucí vývoj sektoru mikrofinančních služeb a vliv, který na jeho fungování měla globální ekonomická krize roku 2008.

1. Rozvojové paradigma – rámec pro analýzu

Předmětem této kapitoly je exkurz do problematiky rozvojových studií. Rozvojové teorie na jedné straně poskytují vysvětlení zaostávání rozvojového světa a na straně druhé nabízejí návody k řešení tohoto problému. Rozvojové paradigma, jak bude zřejmé z této kapitoly, je vždy ilustrací doby, ve které dané teorie vznikaly. Většina rozvojových teorií se odrazila v praxi rozvojových politik mezinárodních organizací a ostatních donorů. „Rozvojové studie tak od svého vzniku před více než 50 lety byly nejen intelektuální reflexí vývoje reálného světa, ale také teoretickou a metodologickou platformou, z níž vzcházela formulace konkrétních politik a strategií rozvoje.“ (Daněk, 2000: 47)

Současné rozvojové paradigma vychází z kritiky přístupů předcházejících a nelze na něj pohlížet jako na završení vývoje v rámci oboru rozvojových studií, neboť toto paradigma není ucelené, naopak zastřešuje různorodé pohledy na rozvoj a jeho teze se i v současnosti dále rozvíjejí. Hledání nového paradigmatu rozvojových studií probíhá od 90. let 20. století. V jeho rámci se v rozvojovém diskurzu objevila celá řada nových témat, sahající až k odmítnutí rozvoje jako takového, v případě přístupu post-rozvojových teorií (*postdevelopment*) jehož představitelem je např. Arturo Escobar. Jiné přístupy koncept rozvoje neodmítají, ale rozšiřují jeho záběr např. o problematiku institucionálního prostředí (*good governance*), postavení žen a ochrany životního prostředí, autoři vyzdvihují roli jednotlivce a svobody jeho rozhodování v rozvoji, rozšiřují definici chudoby, a tedy i rozvoje se zaměřením na lidský rozvoj a poukazují na nutnost multidisciplinárního přístupu při řešení problému chudoby.

Mezi hlavní autory, kteří přispěli ke tvorbě současného rozvojového paradigmatu, patří např. nositel Nobelovy ceny za ekonomii z roku 1998, indický ekonom a filozof Amartya Sen, bývalý ředitel Světové banky James Wolfenson (v čele SB stál v období 1995-2005), americký ekonom Joseph E. Stiglitz, který získal Nobelovu cenu za ekonomii v roce 2011, a antropolog Arturo Escobar.

Pro vymezení pojmu rozvoje neexistuje v rámci diskurzu rozvojových studií jednotná definice. Jednotlivý autoři a instituce používají rozdílné definice a vždy je

důležité si uvědomit, v jakém kontextu a za jakým účelem je daná definice použita (Willis, 2006: 8). Pro účely této práce bude rozvoj definován podle Davida Simona jako „proces, jehož cílem je zlepšení kvality života jednotlivců i společnosti takovým způsobem, že bude zajištěna jeho udržitelnost, bude šetrný k životnímu prostředí i kulturním hodnotám a zároveň umožní zapojení se lidí, jichž se daný proces týká.“ (cit. dle Hildebrandová, 2009) Rozlišujeme mezi ekonomickým rozvojem a ekonomickým růstem, přestože mnohdy bývají tyto termíny zaměňovány. Ekonomický růst znamená kvantitativní nárůst ekonomických proměnných, především HDP, případně HNP, na osobu a analýza ekonomického růstu se tedy soustředí na měření růstu těchto proměnných a zkoumání vztahů mezi nimi. Oproti tomu ekonomický rozvoj zahrnuje i změny kvalitativních faktorů jako např. institucionálního prostředí, organizací a kulturní a společenské změny. Ekonomický růst je tady jedním z faktorů ekonomického rozvoje (Hayami & Godo, 2005: 3-4).

Základním problémem rozvojových zemí je chudoba a vymanění se z ní je jejich primární ekonomickou a politickou výzvou (Krugman & Obstfeld, 2002: 665). Chudobu definuje Světová banka jako neschopnost dosáhnout minimálních životních standardů, která má multidimenzionální charakter[1] (Lindner & Strnad, 2006). Tato práce bude nicméně pracovat s následující definicí chudoby: chudoba je mnohovrstevný problém, který kromě monetárního vymezení zahrnuje také problematiku možností vzdělávání, přístupu k zdravotní péči a úroveň kontroly nad vlastním životem (Průša, 2007).

V současném světě se setkáváme se dvěma podobami fenoménu chudoby, s chudobou venkova (*rural poverty*) a chudobou městskou (*urban poverty*). Chudoba byla tradičně chápána jako problematika venkova, od sedmdesátých let dvacátého století ovšem narůstá problém urbanizace chudoby.[2] Podle současných odhadů žije ve slumech jedna třetina ze tří miliard obyvatel měst. Pro městskou chudobu jsou charakteristická určitá specifika, se kterými se v případě chudoby venkova nesetkáváme. Chudí žijící ve městech nemají možnost samozásobení základními potravinami a musí kupovat až 90%

[1] SB rozlišuje čtyři typy chudoby, příjmovou chudobu, nedostatek vzdělání a zdravotní péče, zranitelnost a závislost, a závěrem omezení v rozhodování (Lindner & Strnad, 2006).

[2] Fenomén urbanizace chudoby je důsledkem migrace chudých obyvatel do měst, ale zároveň i procesu pohlcování vesnic rozšiřujícími se městy. Urbanizace v rozvojových státech probíhá pětkrát rychleji než ve státech severu (Kubelková, 2007).

potravy, slumy se navíc nacházejí v oblastech se znečištěným prostředím, což vede ke zvýšenému výskytu chorob, panuje zde nedostatek životního prostoru a nejistota střechy nad hlavou. Dále zde dochází k rozpadu tradičních sociálních sítí a v důsledku konfrontace s obrovskými rozdíly mezi bohatými a chudými vzrůstá míra násilí. Přestože chudí žijící ve městech mají ve srovnání s obyvateli venkova více příležitostí např. v přístupu ke vzdělání, zaměstnání nebo zdravotní péčí, tyto šance jsou v reálných podmínkách pouze teoretické (Kubelková, 2007).

Následující analýza vývoje rozvojového paradigmatu bude rozdělena do dvou částí. V první části budou představeny hlavní přístupy rozvojových teorií od vzniku tohoto oboru v první polovině dvacátého století do devadesátých let. U každé z rozvojových teorií budou uvedeny hlavní teze daného přístupu, praktické implikace pro rozvojové politiky a případně kritika tohoto přístupu, jak z teoretického hlediska, tak i na základě výsledků v praxi. Druhá část se bude skládat z podkapitoly zabývající se hledáním nového paradigmatu v devadesátých letech dvacátého století, kde budou uvedeny důvody pro snahu o změnu rozvojového paradigmatu a hlavní přístupy k rozvoji, které toto paradigma tvoří. V následující podkapitole budou shrnuty jednotlivé principy, se kterými nové paradigma pracuje, pro účely následující analýzy.

1.1. Vývoj paradigmatu rozvojových studií

Strategie pro rozvoj zaostalých částí světa se v mezinárodních vztazích začínají objevovat po skončení druhé světové války. Na prosazování rozvojového paradigmatu měl vliv fenomén dekolonizace, nově vznikající státy se potýkaly s mnohými problémy, které souvisely s nedostatečným rozvojem ekonomiky. „Ti, kdo stáli v čele nově vznikajících států, proto měli dvě hlavní priority – rozvoj a nezávislost.“ (Rapley, 2002: 11) V návaznosti na tuto skutečnost, byli ekonomové v industrializovaných státech konfrontováni s úkolem vytvořit konceptuální přístup pro zkoumání ekonomického prostředí v rozvojových státech, jejichž ekonomické nastavení se zásadně lišilo od moderních ekonomických struktur, a zároveň měly být vytvořeny strategie pro rozvoj těchto států. V první fázi rozvojové teorie vycházely ze zkušeností s rozvojem již

industrializovaných států a dále také z poznatků o fungování Marshallova plánu[3] (Todaro & Smith, 2009: 112). V rozvojových státech se předpokládala stejná trajektorie ekonomického a společenského rozvoje, jaká proběhla v zemích severu[4] (více v následující pasáži o evolucionismu). Jak již bylo zmíněno v úvodu této kapitoly, rozvojové přístupy byly vždy ovlivněny viděním světa, které v době jejich vzniku dominovalo.

Evolucionismus

V průběhu padesátých a šedesátých let minulého století byl základem pro rozvojové teorie lineární rozvojový model, podle kterého byl rozvoj sérií po sobě následujících vývojových fází, kterými všechny státy musí projít (Todaro & Smith, 2009: 111). Pro zastřešení rozvojových teorií, které vycházejí z předpokladu, že rozvojové státy budou následovat cestu států rozvinutých, je používán pojem evolucionizmus. V rámci tohoto přístupu není hledáno řešení problematiky chudoby, neboť tato teorie předpokládá, že s pokračujícím rozvojem a ekonomickým růstem bude chudoby ubývat a postupně bude odstraněna (Lindner & Strnad, 2006).

Jedním z hlavních představitelů evolucionizmu je americký historik ekonomie Walt W. Rostow, který je autorem rozvojové teorie růstu. V knize s názvem *The Process of Economic Growth* z roku 1952 představil Rostow svoji teorii stádií ekonomického růstu. Dle této teorie prochází každá společnost, a tedy potažmo každý stát, pěti na sebe navazujícími stádii. První stádium nazývá *Tradiční společnost* (*The traditional society*) a toto stádium je charakterizováno omezenou produktivitou ekonomiky v důsledku omezených výrobních faktorů. Jedná se o agrární společenství s hierarchistickou strukturou moci a regionálními politickými centry. Následujícím stádiem je *Příprava ke startu* (*The Preconditions of Take-off*), které znamená ekonomický a technologický rozvoj, zvýšení produktivity zemědělství, jehož výnosy jsou využity pro rozvoj průmyslu a obchodu. V této fázi dochází ke vzniku národního

[3] Jak upozorňují Todaro a Smith, úspěch Marshallova plánu v Evropě byl podmíněn existencí nutných ekonomických struktur a motivací aktérů, což ne vždy platilo v případě rozvojových států (Todaro & Smith, 2009: 116).

[4] Podle Daňka rozvojový diskurz pouze nahradil diskurz kolonialismu, který se snažil přenést do kolonií evropskou vědu, racionalitu, efektivitu a pokrok cestou přímé kontroly. Rozvojový diskurz usiluje o dosažení stejného cíle, tedy „rozvinutí" zemí třetího světa po vzoru států severu, prostřednictvím intelektuální a materiální asistence (Daněk, 2000: 47).

centralizovaného státu, dále roste počet obyvatel, rozvíjí se bankovní sektor, vnitřní trh a zahraniční obchod. V důsledku budování nutné infrastruktury narůstá vliv státu a také roste role nacionalizmu. Pro další vývojovou fázi používá Rostow název *Start* (*The Take-off*). Tato fáze vyžaduje splnění tří základních podmínek, poměr čistých investic k národnímu důchodu vyšší než 10%, vysokou dynamiku alespoň jednoho odvětví zpracovatelského průmyslu a v neposlední řadě také vytvoření politického, společenského a institucionálního prostředí, které bude schopné akumulovat kapitál. Čtvrté stádium nazývá Rostow stádium *Zrání* (*The Drive to Maturity*), kdy se využití moderních technologií rozšiřuje do všech odvětví hospodářství a roste blahobyt společnosti. Posledním stádiem je *Věk masové spotřeby* (*The Age of High Mass Consumption*). Pro toto stádium je charakteristická výroba produktů dlouhodobé spotřeby a přesun důrazu na stranu poptávky (Varadzin, 2004: 212-214).

Základním předpokladem rozvoje je tedy v rámci teorie evolucionizmu akumulace kapitálu prostřednictvím mobilizace domácích i zahraničních úspor. Pro jejich dosažení jsou nutné intervence ze strany státu a přímé zahraniční investice, případně doplněné prostředky oficiální rozvojové pomoci (ODA) (Daněk, 2000: 47). Tento přístup je vlastní také dalšímu modelu, který se řadí k evolucionistickým teoriím, a sice Harrod-Domarovu modelu růstu.[5] Rozvoj, který bude dosažený na základě tohoto přístupu, považovali představitelé evolucionismu, za sebeudržující (Todaro & Smith, 2009: 113, 115).

Kritici evolucionistických přístupů k rozvoji upozorňují na jejich tendenci ke zjednodušování problematiky rozvoje. Faktem také je, že většina představitelů tohoto přístupu neměla žádnou praktickou zkušenost s životem v rozvojových státech, při tvorbě teorií pro ně byly určující spíše statistiky OSN a antropologické poznatky. Dále je nutné zmínit, že evolucionistické přístupy předpokládaly v rozvojových zemích existenci stejných motivací a struktur jako ve státech severu a zcela pominuly vliv vnějšího prostředí, tedy mezinárodního systému (Todaro & Smith, 2009: 112, 116).

[5] Harrod Domarův modelu růstu považuje za základní pro ekonomický rozvoj domácí úspory (Todaro & Smith, 2009: 113).

Modernizační teorie

Modernizační teorie neznamenají ani tak opuštění východisek evolucionizmu, jako spíš rozvinutí a obohacení tohoto přístupu. Za základ pro rozvoj státu je v rámci modernizačních teorií považován ekonomický růst. Proto se prosazuje hodnocení hospodářské vyspělosti státu výhradně na základě ekonomických ukazatelů, tedy růstu HDP. Zachován zůstává také důraz na určující roli státu.[6] „Iniciátorem a hlavním aktérem rozvojové strategie měl být bez výjimky stát. Ve vyspělých zemích vedlo keynesiánské myšlení v této době k posílení role státu při regulaci ekonomického a společenského vývoje a bylo považováno za samozřejmé, že tento vzor budou následovat i rozvojové země.“ (Daněk, 2000: 49) Jak dále uvádí Daněk, v rozvojových zemích se obdobou evropského sociálního státu (*welfare state*) stal tzv. rozvojový stát (*develpoment state*), pro který byly charakteristické státní intervence do všech oblastí lidského života provázené nárůstem byrokracie.

Modernizační teorie se prosazovaly především v šedesátých letech dvacátého století. V jejich pojetí byly vlastnosti typické pro tradiční ekonomiky považovány za bariéru rozvoje. Tzv. dualistické modely pracují s konceptem souběžné existence dvou sektorů ekonomiky, kapitalistického (moderního) a substitučního (tradičního). V průběhu rozvoje by mělo dojít k růstu moderního a tedy i efektivnějšího sektoru na úkor sektoru tradičního (Todaro & Smith, 2009: 116-117).

Modernizační teorie předpokládala ztotožnění rozvoje a modernizace. Pro nastartování rozvoje byly rozvojovým státům navrhovány dvě strategie. Za prvé, zaměření na export zemědělských výrobků a dalších primárních komodit,[7] a za druhé, strategie industrializace substituující dovoz (*import substitution industrialization* - ISI).

[6] Významná role státu vyplývala ze skutečnosti, že stát měl nastavovat pravidla a kontrolovat jejich dodržováni. Stát měl zároveň zajišťovat nutnou infrastrukturu potřebnou k rozvoji průmyslové základny (Daněk, 2000: 49).

[7] Tato strategie vycházela z teorie komparativních výhod a byla doporučována především malým a chudým státům střední Ameriky a subsaharské Afriky. Komparativními výhodami těchto zemí, které jim měly umožnit prosadit se na poli mezinárodního obchodu a nastartovat ekonomický růst, měla být levná půda, pracovní síla a přírodní bohatství (Daněk, 2000: 49 50). Autorem teorie komparativních výhod je David Ricardo. Obory, ve kterých mají státy komparativní výhodu, jsou ty obory, ve kterých dané státy dosahují převahy nad ostatními, případně ve kterých zaostávají nejméně. Tato specializace je podle Ricarda efektivnější z hlediska nakládání s omezenými zdroji než snahy o soběstačnost a vlastní produkci veškerého zboží (Krugman & Obstfeld, 2002: 12).

ISI se stala velmi vlivnou strategií pro řešení problémů rozvojových států. Jejím základním východiskem bylo zavedení celních bariér pro import, což za podpory státních industrializačních programů mělo vést k rozvoji místního průmyslu (Krugman & Obstfeld, 2002: 256). Poptávka po domácích produktech měla dále posílit soběstačnost země a snížit její vnější závislost[8] (Daněk, 2000: 49). Významnými představiteli modernizačních teorií jsou Paul Rosenstein-Rodan, Ragnar Nurkse, Gunnar K. Myrdal, Celso M. Furtado a Raúl Prebisch.

V praxi Světové banky se první dva rozvojové přístupy, tedy evolucionizmus a modernizační strategie, projevovaly poskytováním půjček na jednotlivé megalomanské projekty v průmyslu a infrastruktuře, které měly zajistit ekonomický růst. Analytici SB předpokládali, že zisky z růstu se rozšíří (*tickle down*) do všech koutů rozvojových společností. Ve skutečnosti se ale navzdory všeobecnému hospodářskému růstu zvýšil počet chudých, a to především na venkově. (Lindner & Strnad, 2006)

Kritické přístupy

Kritické přístupy, které se v rozvojovém diskurzu objevují od poloviny šedesátých let dvacátého století, se soustředí především na kritiku dosavadního vývoje rozvojového paradigmatu a důsledků rozvojových projektů v praxi, nepřicházejí ale s řešením problematiky zaostalosti rozvojového světa. Na rozdíl od evolucionizmu a modernizačních teorií, nacházejí kritické přístupy příčiny zaostalosti ve vnějších faktorech, tedy nastavení mezinárodních systémů. Řešením by proto byla radikální změna nastavení parametrů světového obchodu.

Jedním z těchto přístupů je teorie závislosti[9] (*dependence theory*). Její představitelé (Andre Gunder Frank, Paul Baran, Arghiri Emmanuel) vycházejí z teze komplexní propojenosti světa a nerozvinutost chudých států považují za přímý důsledek rozvinutosti bohatých industrializovaných ekonomik. Rozvinuté státy těží ze vztahů

[8] V praxi vedly tyto strategie ke vzniku průmyslových kapacit, které byly v důsledku nízké konkurence málo efektivní a náročné na investice. V důsledku celních bariér neexistoval na vnitřním trhu tlak na zvyšování kvality nebo technologický rozvoj. Investice státu do odvětví, která nijak nepřispívala k ekonomickému růstu, nebyly dlouhodobě udržitelné a mnohé vlády byly nuceny si na jejich pokrytí půjčovat (Krugman & Obstfeld, 2002: 261 262).

[9] Teorie závislosti se v sedmdesátých letech stala v rámci oboru rozvojových studií významnou alternativou k modernismu (Todaro & Smith, 2009: 123).

závislosti, které byly vytvořeny v době kolonialismu, a tyto vztahy jsou dále nástrojem přesunu zdrojů z periferie do jádra.[10] Kolonialismus byl nahrazen neokolonialismem. „Nerozvinutost zemí periferie tedy není důsledkem nedostatečného proniknutí moderního průmyslu, hodnot a sociálních a politických systémů, ale právě naopak: je důsledkem nerovného začlenění těchto zemí do systému světového hospodářství.“ (Daněk, 2000: 50) Určitým řešením této situace by podle zastánců této teorie mělo být omezení vlivu sil kapitalismu, tedy zamezení přístupu na trh nadnárodním společnostem, ochranu vlastní produkce před konkurencí ze států severu a regionální spolupráce (Hildebrandová, 2009).

Neoliberalismus

Neoliberalismus představoval návrat k čistě ekonomickému vnímání rozvoje, od předcházejících přístupů se lišil pohledem na roli státu. Tento přístup, který dominoval rozvojovému diskurzu v osmdesátých a částečně i devadesátých letech dvacátého století, vycházel z předpokladů pozitivních efektů působení volného trhu a minimální role státu v ekonomice (Todaro & Smith, 2009: 111). Rozvoj neoliberalismu byl ovlivněn zkušenostmi počátku devadesátých let, tedy selháním rozvoje pomocí strategie substituce importu, pozitivně byl naopak nahlížen rozvoj nově industrializovaných zemí jihovýchodní Asie. Neoliberalismus měl také řešit následky dlužní krize,[11] která postihla mnoho méně rozvinutých států. Vliv na prosazování neoliberalismu v rozvojových studiích měl také nástup pravicových vlád ve státech, které výrazně ovlivňovaly utváření rozvojového diskurzu, tedy v USA a Velké Británii (Hildebrandová, 2009). Základními prvky neoliberalismu tedy byl volný trh, liberalizace ekonomiky a zahraničního obchodu a privatizace. Tyto nástroje měly podporovat zaměření ekonomiky na export a vytváření podmínek pro příchod zahraničního kapitálu a nadnárodních společností (Daněk, 2000: 52).

[10] Na procesu udržování závislosti rozvojových ekonomik se také významně podílí nadnárodní korporace (Hildebrandová, 2009).

[11] Zejména v sedmdesátých letech dvacátého století komerční banky z rozvinutých států masivně investovaly v rozvojových zemích, protože věřily, že zde existuje řada dobrých investičních příležitostí. Jak se ovšem ukázalo již koncem sedmdesátých let a počátkem let devadesátých, mnohé státy nebyly schopné tyto půjčky splácet a působením řady faktorů (stav veřejných financí, vývoj směnných relací, vývoj měnového kurzu a pohyb úrokových měr) splácení dluhové služby spotřebovávalo stále více veřejných prostředků (Jamborová, 2007).

Na základě východisek neoliberalismu byla zaostalost rozvojového světa považována za důsledek neefektivní alokace zdrojů v důsledku nevhodných cenových politik, intervencí státu a korupcí. Řešením tedy měla být liberalizace trhu s co nejmenšími zásahy státu, což mělo vést zefektivnění alokace zdrojů a následně podnítit ekonomický rozvoj (Todaro & Smith, 2009: 128). Součástí neoliberálních strategií pak byla devalvace místní měny, odbourání dotací na základní potraviny, zrušení minimální mzdy, privatizace státních podniků a škrty ve výdajích na školství, zdravotnictví nebo dopravu (Daněk, 2000: 52).

Neoliberalismus se stal velmi vlivnou teorií, kterou prosazovali dva největší distributoři rozvojové pomoci, MMF a SB (Todaro & Smith, 2009: 128). V praxi začaly být na základě tzv. Washingtonského konsenzu[12] po rozvojových státech požadovány reformy před udělením půjčky ze strany těchto organizací. Pro reformy zadlužených států byly vytvořeny programy strukturálního přizpůsobení (*Structural Adjustment Programmes* - SAP), jejichž prvkem bylo odstranění státních ekonomických subvencí a snížení vládních výdajů na sociální služby. SAP dále požadovaly privatizaci státních firem, liberalizaci ekonomiky a obchodu a devalvaci měny pro zvýšení konkurenceschopnosti na světových trzích (Hayami & Godo, 2005: 295-296).

Todaro a Smith upozorňují na skutečnost, že struktura a organizace ekonomiky v rozvojových zemích neodpovídala předpokladům neoliberalismu. Často zde neexistovala konkurence na trhu (a ani nebyla z historických a sociálních důvodů považována za vhodnou), spotřebitelé nebyli suverénní, informace byly omezené a trh fragmentovaný a externality existovaly jak na straně výroby, tak na straně spotřeby. Fenoménem typickým pro rozvojové státy byly také monopoly na produkci a prodej zdrojů. V tomto prostředí vedla liberalizace trhu k nárůstu bohatství těch, kteří mají přístup ke zdrojům, zatímco většina obyvatel daného státu dále chudla. Neoliberalismus tedy také nebyl schopen reflektovat politickou a institucionální realitu rozvojových států, zvláště LDCs (Todaro & Smith, 2009: 131, 132).

[12] Pojem Washingtonský konsenzus se používá pro popis shody vlivných institucí se sídlem ve washingtonské vládní čtvrti (SB, MMF a Ministerstva financí USA) na hospodářské politice, která měla být prosazována po celém světě, včetně rozvojových zemí. Tento přístup byl postaven na prosazování makroekonomické stability, liberalizaci kapitálových a domácích trhů a otevření ekonomik světovému obchodu (Lindner & Strnad, 2006).

V praxi měly neoliberální strategie mnohé negativní důsledky na společnosti v rozvojových zemích. Došlo k výraznému prohloubení sociálních a regionálních nerovností a paradoxně k nárůstu chudoby a podvýživy[13] (Daněk, 2000: 52). SAP byly považovány za univerzální model a zvažována nebyla specifika konkrétních států. V oblasti zemědělství vedly reformy k prosazování tzv. *cash corps*, což v dlouhodobějším horizontu vedlo k nedostatku potravin a nutnosti je dovážet (Hildebrandová, 2009). Lindner a Strnad upozorňují, že přijetí SAP bylo pro zadlužené země rozvojového světa jedinou možností, jak získat potřebné půjčky, proto se jich téměř všechny státy třetího světa účastnily. Problémem, na který upozorňují, je skutečnost, že rozvojové státy si půjčovaly na splácení starých závazků a postupně se tím dostávaly do spirály zadlužení. SB a MMF jsou tedy podle nich spoluodpovědné za neúspěchy rozvojových zemí (Lindner & Strnad, 2006).

Jedním z důležitých kritiků neoliberálního přístupu k rozvojové problematice je Joseph E. Stiglitz. Upozorňuje především na selhání praktických konceptů inspirovaných neoliberalismem. Stiglitz odmítá koncept tzv. Washingtonského konsenzu, na jehož základě byly rozvojové země nucené pro získání půjček od donorských organizací (především od SB a MMF) provést radikální ekonomické a institucionální reformy, vyžadována byla především úsporná rozpočtová opatření, privatizace a liberalizace trhu. Stiglitz upozorňuje na negativní důsledky těchto opatření na obyvatele rozvojových států[14]. „Nutit rozvojové země, aby se otevřely dovozovému zboží a nechaly je soutěžit s výrobky jistých domácích odvětví, která jsou slabá a která tudíž ohrožuje daleko silnější zahraniční konkurence, mělo katastrofické následky – sociální i ekonomické. Pracovní místa byla systematicky ničena… A poněvadž k liberalizaci obchodu došlo předtím, než byly vytvořeny záchranné sociální sítě, nezaměstnaní neměli jinou možnost než ‚třít bídu'." (Stiglitz, 2003: 47-48) Z výše

[13] Politiky MMF a SB vedly v mnoha zemích k poklesu životní úrovně, např. v Mexiku v roce 1982 klesly minimální mzdy na polovinu, zatímco ceny zboží naopak vzrostly. V nejchudších zemích docházelo k ohrožení základních podmínek lidské existence, což lze ilustrovat na skutečnosti, že v některých afrických státech došlo v průběhu osmdesátých let k poklesu střední délky života (Daněk, 2000: 52).

[14] V osmdesátých letech došlo ve většině přizpůsobujících se zemí ke zhoršení lidských indikátorů. Oblasti zdravotnictví a školství stagnovaly nebo se dokonce propadaly. V latinské Americe a v Africe vzrostla míra chudoby jak absolutně tak relativně. R. Tetzlaff zavádí dokonce termín „noví chudí" pro segment městských chudých, kteří spadli do oblasti chudoby v důsledku SAP (Lindner & Strnad, 2006).

uvedených důvodů bývají devadesátá léta dvacátého století označována za „ztracenou dekádu rozvoje“ (Daněk, 2000: 53).

1.2. Hledání nového paradigmatu (90. léta 20. století)

Na přelomu osmdesátých a devadesátých let se v rozvojovém diskurzu začala objevovat nespokojenost s výsledky rozvojové praxe. Prosazuje se kritický pohled na celé půlstoletí rozvoje, oproti optimistickým očekáváním minulých období, podrobili mnozí autoři kritice samotný koncept rozvoje.[15] V rámci rozvojového diskurzu jsou od konce osmdesátých let diskutovány nové otázky, např. kdo z rozvoje profituje, zda lidé v chudých státech skutečně potřebují rozvoj v západním slova smyslu, jaké jsou důsledky rozvojových přístupů pro konkrétní lidi, či zda je možné prosazovat ekonomický rozvoj na úkor životní úrovně většiny populace (Daněk, 2000: 53). Deziluze z výsledků snah o rozvoj zemí Třetího světa společně s dalšími faktory, vedla k dezintegraci rozvojového paradigmatu a k hledání nového konceptu rozvoje.

Skutečností, která na počátku devadesátých let ovlivnila podobu rozvojového paradigmatu, byl rozpad sovětského bloku a související diskreditace státního socialismu jako přístupu k rozvoji. V důsledku rozpadu bipolárního světa se navíc proměňuje i globální uspořádání. Na globální scéně se v důsledku vzestupu nových aktérů etablují tři klíčové regiony, Evropa, Ameriky a Pacifická Asie (Preston, 1999). Problematika globalizace se stává dalším fenoménem, na který musí rozvojový diskurz reagovat (Lindner & Strnad, 2006).

Dalším důvodem pro změny v rámci rozvojového diskurzu, byla problematika rozšiřování tzv. *poverty gap* (*propast chudoby*) a to nejen mezi bohatými industrializovanými státy a rozvojovými ekonomikami, ale také nárůst rozdílů v rámci

[15] Podle Majida Rahnemy se rozvoj stal nástrojem rozdělení společnosti, sociální exkluze a diskriminace: ti kteří měli být předmětem rozvoje, nebyli nikdy vážně konzultováni. „Ve jménu rozvoje byl vyhlášen boj staletým tradicím a komunální solidaritě, byly ničeny ‚zastaralé‘ a ‚nemoderní‘ ekonomické, sociální a environmentální vazby a devastovány samy základy společenského života.“ (Daněk, 2000: 53)

skupiny rozvojových států,[16] což mělo za následek diskreditaci dosavadních rozvojových přístupů (Schuurman, 2000). Nešlo ovšem pouze o nárůst nerovností mezi státy, také nárůst chudoby mezi skupinami obyvatel jednotlivých rozvojových zemí, např. v důsledku implementace SAP, poukázal na neadekvátní zaměření rozvojových přístupů a na často problematické výsledky[17] (Stiglitz, 2003: 47).

Rozvojový diskurz byl tedy konfrontován s novými problémy rozvojového světa a v důsledku vyčerpání dosavadního přístupu dále s nutností hledat na nové problémy nová řešení. „Stručně řečeno, nové okolnosti generují nové problémy a nový jazyk ve vztahu k rozvoji." (Preston, 1999)

Výsledkem této diskuse není vznik nové velké zastřešující teorie, ale naopak částečná rezignace na vytvoření vševysvětlujícího přístupu (Daněk, 2000: 53). Z tohoto důvodu neexistuje ani souhrnný název označující rozvojové paradigma, které se objevuje na základně vývoje diskurzu v devadesátých letech. Pro účely této práce bude pro označení nového rozvojového paradigmatu dále používán termín Strategie souhrnného rozvojového rámce (*Comprehensive Development Framework - CDF*). Jedná se o název strategie přístupu k rozvoji, kterou uplatňuje SB, nicméně v této práci bude tento pojem používán v širším kontextu, tedy jako zastřešující název pro celé paradigma, neboť podle mého názoru odráží prvky, se kterými toto paradigma pracuje, tedy pojetí rozvoje jako komplexního fenoménu a zaměření na vylepšení životní úrovně lidí žijících v rozvojových zemích.

CDF jako program rozvoje zavedla SB v roce 1999. Ideovým autorem tohoto přístupu byl tehdejší ředitel SB James Wolfenson, proto začneme představením principů jeho rozvojového konceptu. Wolfenson odmítá dělení na „bohatý" a „chudý" svět, podle jeho názoru existuje svět pouze jeden, který je propojen mnohými problémy přesahujícími státní hranice, jako jsou migrace, nemoci, degradace životního prostředí, hlad, terorismus nebo války (Wolfenson, 1996). Chudobu považuje Wolfenson za

[16] Schuurman ilustruje tuto skutečnost na rozdílu mezi bohatými státy OPEC nebo jihovýchodní Asie na jedné straně, a africkými státy, které se potýkají s problémem extrémní chudoby (Schuurman, 2000). Vnitřní diferenciaci skupiny rozvojových ekonomik se věnuje kapitola č. 2

[17] Paradoxem rozvojových teorií je skutečnost, že rozhodnutí několika málo lidí v rozvinutých státech, mohou ovlivnit životy milionů lidí v rozvojovém světě (Todaro & Smith, 2009: 133).

univerzální problém, který se dotýká všech zemí světa. „Chudoba společně se svým společníkem, beznadějí, může vést k vyloučení, zlosti a dokonce konfliktu. Chudoba sama o sobě nemusí vést k násilí, ale může poskytnout živnou půdu pro ideje a aktivity těch, kteří prosazují terorismus a násilí.“ (Wolfenson, 2002) Redukce světové chudoby je tedy podle Wolfensona důležitá ve vztahu k bezpečnosti světové populace.

Wolfensonův koncept rozvoje se skládá ze šesti základních prvků. Prvním z nich je partnerství pro rozvoj (*partnership for development*). Partnerství znamená spolupráci všech aktérů zapojených do rozvojové problematiky, jak na straně donorů, tak recipientů, tedy občanské společnosti (NGOs, univerzity, výzkum), soukromého sektoru, bilaterálních a multilaterálních organizací, a v neposlední řadě vlád a jejich parlamentů (Wolfenson, 2001). Podle Wolfensona je dále důležitá výměna zkušeností mezi těmito aktéry a lepší koordinace a harmonizace jejich programů. „Jak jsem řekl přede dvěma lety, je ostudné, že země jako Tanzanie musí vytvořit 2 400 čtvrtletních reportů pro své donory a přetrpět přes tisíc misí rozličných donorů každý rok.“ (Wolfenson, 2001)

Neméně důležitým prvkem rozvojového konceptu má být participace rozvojových zemí na všech fázích tvorby a implementace rozvojových programů (*participation*). Participace je spojená s dalším prvkem a to s vlastnictvím rozvojových projektů (*ownership*), které by mělo být také na straně příjemců. Podle Wolfensona je nutné, aby řešení problémů chudoby a rozvoje vzešlo zevnitř dotčených států[18] (*home-grown solution*) (Wolfenson, 1996). Problematika partnerství a rozvoje vyžaduje na straně rozvojových států také existenci odpovědné vlády (v rozvojové literatuře bývá nejčastěji používán termín g*ood governance*[19]). Good Governance přináší státu

[18] „…musíme přizpůsobovat veškerou svoji práci faktu, že rozvoj musí být vlastněn státem (*country owned*) a řízen státem (*country driven*).“ (Wolfenson, 2001)

[19] *Good governance* znamená efektivně fungující ekonomiku a finanční sektor, transparentnost, odpovědnost a odpovídající institucionální kapacity. Neméně důležitým prvkem je také existence efektivní a nezávislé justice (Wolfenson, 1996, 2001). Důležitým komponentem *good governance* je boj s korupcí, neboť korupční prostředí odrazuje investory, odvádí prostředky od těch nejchudších, zvyšuje náklady na podnikání, narušuje veřejné výdaje i působení humanitární pomoci a programů. Z uvedených důvodů je korupce jednou z největších hrozeb pro efektivní a udržitelný rozvoj (Wolfenson, 1996). „Vládní opatření, která podporují korupci, také ohrožují ekonomickou prosperitu. Statistické výzkumy odhalily, že korupce sama o sobě směřuje k negativním ekonomickým výsledkům a růstu. Závěrem,

schopnost přitáhnout více soukromých investic, které jsou nezbytné pro nastartování rozvoje (Wolfenson, 1996). „Politická nestabilita, nejistota ohledně vlastnických práv a špatně zvolené ekonomické politiky zpravidla odrazují investice do kapitálu a schopností a zároveň i dalšími způsoby omezují výkonnost ekonomiky.“ (Krugman & Obstfeld, 2002: 666) Obyvatelům rozvojových států je nutné poskytnout prostředky a podporu pro zapojení se do rozvoje dané země (princip tzv. zmocnění, *empowerment*). Investice do rozvoje lidského potenciálu[20] jsou tedy nutnou součástí rozvoje. Na závěr je nutné, aby přístup k rozvoji byl komplexní a dlouhodobý (*comprehensive*) (Wolfenson, 2001).

Obdobně k problematice rozvoje přistupuje také americký ekonom Jeffrey D. Sachs, který je poradcem Generálního tajemníka OSN pro plnění MDGs. Ve zprávě pro GT OSN z roku 2005 nazvané *Investing in Development: A Practical Plan to Achieve Millenium Development Goals* upozorňuje na multidimenzionalitu fenoménu chudoby[21] a nutnost snižovat míru chudoby nejen globálně, ale především v rámci jednotlivých států (UN Millenium Project, 2005). Za nutné podmínky rozvoje označuje investice do infrastruktury, lidského kapitálu, zavádění principů *Good Governance*, partnerství s občanskou společností a udržitelnost přístupu k životnímu prostředí. Zpráva dále upozorňuje na nutnost zohlednit v rozvojových projektech odlišné postavení žen v rozvojových státech a skutečnost, že na ně má chudoba závažnější dopady, a dále vytvořit specifické rozvojové přístupy pro konkrétní skupiny států (UN Millenium Project, 2005).

Rozvoj zaměřený na člověka představuje koncept nositele Nobelovy ceny za ekonomii pro rok 1998 Amartyi Kumara Sena.[22] Sen přistupuje k rozvoji jako k prostředku rozšiřování lidských svobod. Svůj přístup k rozvojové problematice

---

chudším státům chybí zdroje pro efektivní potírání korupce a chudoba dále podporuje větší ochotu obcházet pravidla.“ (Krugman & Obstfeld, 2002: 670)

[20] Sociální faktory jsou podle Wolfensona zásadní pro udržitelnost rozvoje v dlouhodobém horizontu. Investice do lidského potenciálu by měly zahrnovat dostupnost zdravotnictví, školství, odstraňování nerovností mezi pohlavími a zajištění výživy. Wolfenson upozorňuje na možnost využití kreativity a zkušeností místních obyvatel, která dříve nebyla rozvojovými programy reflektována (Wolfenson, 2001).

[21] Chudoba může být příjmová, může mít dimenzi hladu, nemoci, vyloučení nebo života bez přístřeší (UN Millenium Project, 2005).

[22] Amartya Kumar Sen se narodil v roce 1933 a vyrostl ve Dhace (dnešní Bangladéš) (Corbridge, 2002).

představil v knize s názvem *Development as Freedom* vydané v roce 1999. Podle Sena je rozvoj proces sociální změny, který musí zahrnovat aktivní participaci informovaných lidských bytostí. Při formulaci konceptu rozvoje vychází Sen z myšlenky existence univerzálních lidských hodnot a potřeb. Rozvoj je v jeho pojetí procesem rozšiřování skutečných svobod člověka (Corbridge, 2002). Svobodu chápe Sen jako základní prvek lidského života. K rozvoji přistupuje z hlediska schopnosti člověka svobodně si vybrat mezi různými způsoby života (tzv. *capability approach*). Schopnost (*capability*) „…reflektuje rozličné kombinace funkcí[23] (jednání a bytí) kterých může on nebo ona dosáhnout. ... Schopnost odráží svobodu člověka vybrat si mezi různými způsoby života." (Sen, 1990: 44)

Sen kritizuje hodnocení úspěšnosti rozvoje na základě dosažených ekonomických ukazatelů (ekonomického růstu) a upozorňuje na skutečnost, že i v zemích s vysokým HDP/obyvatele může panovat nízká míra kvality života (hodnocena např. na základě délky života nebo dětské úmrtnosti) (Sen, 1990). Ve vztahu k urychlení ekonomického rozvoje odmítá Sen tzv. Leeovu hypotézu[24] o výhodách autoritativního přístupu pro dosažení rychlého ekonomického rozvoje. Namísto toho prosazuje Sen demokratické uspořádání, neboť umožňuje seberealizaci člověka a tedy rozšiřování jeho svobod, včetně svobody rozhodnout se pro nejlepší způsob života[25]. „Nemusíme vždy znovu stanovovat, zda se ta a ta země hodí pro demokracii, toto nyní považujeme za samozřejmé" (Sen, 1999). Sen používá výraz „ochranná síla demokracie" (*protective power of democracy*) když vyzdvihuje skutečnost, že žádná země s demokratickou formou vlády, nezávislou justicí a svobodným tiskem se v posledním půlstoletí nepotýkala s problémem hladu (Sen, 1999, Kučerová, 2011).

[23] Mezi základní funkce kvality lidského života patří zachování života a odpovídající výživa, ale také dostatečná míra sebeúcty a zapojení do života komunity (Sen, 1990).

[24] Tzv. Leeova hypotéza je nazývána podle svého zastánce, singapurského prezidenta Lee Kuan Yew. Tato hypotéza stanovuje, že pro dosažení ekonomického rozvoje jsou výhodnější nedemokratické systémy, což je ilustrováno na ekonomických úspěších Jižní Koreje, Singapuru a Číny (Sen, 1999).

[25] V návaznosti na to odmítá Sen i kulturní relativismus. Podle Sena nejsou pro ekonomické výsledky Asijských nově industrializovaných zemí (ANIZ) rozhodující pro Asii specifické kulturní hodnoty. Za determinanty ekonomických úspěchů ANIZ bývají považovány hodnoty vycházející z Konfuciánství, loajalita k rodině a poslušnost vůči státu (Corbridge, 2002).

V průběhu devadesátých let se v teorii mezinárodních vztahů prosazují nové přístupy, které se také odrážejí v diskusi o rozvojovém paradigmatu, jedná se především o feminismus, tzv. zelené politiky a postmodernismus, postpozitivismus a postdevelopment.

Feministické přístupy v mezinárodních vztazích usilují o zavedení genderu jako relevantní empirické kategorie a nástroje pro analýzu. Zároveň zpochybňují výpovědní hodnotu vědomostí dosažených dosavadními přístupy (True, 2001: 231). Mezi hlavní autory tohoto směru patří např. Cynthia Enloe, Chandra Moharty nebo Charlotte Hooper. Ve vztahu k rozvojovým konceptům se feministické přístupy dělí na dvě období. V osmdesátých letech převládal přístup Ženy v rozvoji (*Women in Development - WID*). Tento koncept upozorňuje, že zavedení genderových principů, které jsou vlastní zemím Severu (např. dělba práce na genderovém základě), zapříčinilo neúspěchy rozvojových projektů vycházejících z modernizačních teorií. V devadesátých letech se prosazuje přístup nazvaný Gender a rozvoj (*Gender and Development - GAD*). GAD upozorňuje na fenomén feminizace chudoby,[26] pracuje s důsledky globalizace a požaduje reformy mezinárodních organizací tak, aby byly schopné reflektovat zkušenosti a zájmy žen (True, 2001: 240-241). Feministické přístupy obecně upozorňují, že rozvoj nelze považovat za genderově neutrální problematiku (True, 2001: 240) a také zpochybňují samotný koncept rozvoje, upozorňují na skutečnost, že jeho diskurz je vytvářen „profesionály zaměstnanými v rozvoji" a na základě zkušeností a potřeb strany příjemců (Wood, 2001). Rozvoj je vnímán jako výraz kolonialismu/postkolonialismu jehož dalšími nositeli jsou ve vztahu k ženám v rozvojových státech transnacionální korporace (McLaughlin, 1999).

Představitelé feminizmu v rozvojových studiích dále kritizují skutečnost, že hlavní mezinárodní organizace, instituce globálního vládnutí, stejně jako národní instituce jsou dominovány elitou mužů. V OSN jsou ženy soustřeďovány v agenturách, které se zabývají problematikami označovanými za ženské nebo související s dětmi, a jejich vliv na problematiku globální bezpečnosti a rozvoje je diskutabilní (True, 2001:

[26] Ženy jsou postiženy chudobou více než muži a také mají méně příležitostí, jak se z pasti chudoby vymanit. GAD upozorňuje na skutečnost, že právě ženy byly více postiženy negativními důsledky SAPs a dluhové krize rozvojových států (True, 2001: 241).

242). V současnosti je ve feministickém konceptu rozvoje diskutována nutnost reflektovat v rozvoji názory a zkušenosti žen Třetího světa[27] (Mohanty, 1991: 54).

Pro environmentální přístupy v mezinárodních vztazích používá Matthew Paterson výraz Zelená politika (*Green Politics*). Podle Patersona jsou základem pro vysvětlení fungování světa na základě této teorie východiska globální ekologie. Globální ekologie pracuje se dvěma základními tématy, jsou to ochrana a kultivace veřejných statků a vnímání rozvoje jako příčiny environmentálních problémů (Paterson, 2001: 277-279). Environmentální přístupy k MV se začínají objevovat v průběhu sedmdesátých let minulého století v důsledku globalizace environmentálních problémů, jako např. rostoucí znečištění vzduchu, vodních i půdních zdrojů (Mazi, 2009, Orhan, 2009). Po pádu bipolárního uspořádání světa, tedy od počátku devadesátých let dvacátého století začíná být reflektována transnacionální dimenze environmentální problematiky (Orhan, 2009). Mezi hlavní autory environmentálních teorií v MV patří především Robyn Eckersley, Robert E. Goodin a Andrew Dobson. Dobson charakterizuje přístup Zelené politiky k MV na základě odmítnutí antropocentrismu[28] a uvědomění si limitů růstu.[29] Paterson toto doplňuje o další charakteristiku a to prosazování decentralizace (Paterson, 2001: 279). Jedním ze základních konceptů environmentálních teorií je idea udržitelného rozvoje (*sustainable development*), tedy

[27] Pro ženy v rozvojových zemích jsou důležitá témata potravinové bezpečnosti, chudoby, zajištění práce, strategie přežití, militarizace, degradace životního prostředí, imperialismus, vykořisťování ze strany nadnárodních korporací a rasizmus. (Kolářová, 2010)

[28] Antropocentrismus podle Robyn Eckersley přisuzuje morální hodnoty pouze lidem, na rozdíl od ekocentrismu, který přiřazuje samostatné hodnoty také ekosystémům a všem živým bytostem (Paterson, 2001: 278).

[29] Princip limitů růstu vychází z publikace Donelly a Denise Meadows s názvem Limity růstu (*The Limits to Growth*) vydané v roce 1972 (Kučerová, 2011: 61). Autoři zde upozorňovali na neudržitelnost exponenciálního ekonomického a populačního růstu, kdy do roku 2100 předvídali vyčerpání zdrojů potravy i průmyslové výroby a zároveň i naplnění absorpční kapacity životního prostředí ve vztahu k pohlcení odpadních produktů průmyslu. Přestože byly některé aspekty tohoto přístupu brzy vyvráceny, stala se základní teze o neudržitelnosti exponenciálního růstu v konečném systému stěžejním článkem environmentálních přístupů. Dobson rozvíjí tento argument a upozorňuje na skutečnost, že technologický pokrok může krizi pouze oddálit a hromadění problémů spojených s růstem v delším časovém horizontu bude mít katastrofické důsledky. Za třetí, jsou problémy spojené s růstem vzájemě propjené a nelze je tedy řešit případ o d případu. (Paterson, 2001: 282).

snaha o nalezení rovnováhy mezi ochranou životního prostředí a ekonomickým a průmyslovým rozvojem[30] (Orhan, 2009).

Ve vztahu k rozvoji Třetího světa upozorňují environmentální přístupy specifické problémy rozvojových států. Jejich autoři upozorňují na nerovnost v dopadech degradace životního prostředí na rozvinuté a rozvojové státy. Přičemž v případě lidí žijících v rozvojových státech je stav životního prostředí přímo spojen s otázkami přežití (Orhan, 2009). Otázky environmentální spravedlnosti a rovnosti jsou důležitou součástí environmentálního rozvojového diskurzu. „V této dimenzi je zdůrazňován historický tlak rozvinutých zemí na životní prostředí a následná nutnost převzít odpovědnost za environmentální problémy. Druhou dimenzí jsou schopnosti, kdy je upozorňováno na převahu rozvinutých států v oblasti technologií a finančních a ostatních zdrojů pro působení v rámci ochrany životního prostředí." (Okereke, 2008) Rozvoj je dále vnímán prostřednictvím mocenských vztahů, kdy z něho těží již mocné státy, které se mohou vyhnout jeho socio-ekologickým důsledkům, např. prostřednictvím přesunu „špinavého" průmyslu do rozvojových zemí (Paterson, 2001: 285).

Zcela jiný přístup k rozvojové problematice představují koncepty vycházející z principů postmodermismu a poststrukturalismu. Tyto koncepty nahlížejí kriticky na samotný koncept rozvoje, který považují za pokračování kolonialismu a tedy snahu zemí severu přetvářet rozvojový svět podle vlastních představ (Daněk, 2000: 53). Konkrétním přístupem je postrozvojový koncept (*Postdevelopment*) jehož představitelem je Arturo Escobar (Kučerová, 2011: 80).

Escobar odmítá samotný koncept rozvoje. Ve své knize z roku 1995 s názvem *Encountering Development: the Making and Unmaking of the Third World*, která se stala klasickým dílem Post-rozvojového konceptu a Kritických rozvojových studií, kritizuje koncept rozvoje jakožto diskurzivního nástroje pro utváření a ovládání zemí

[30] Používání pojmu trvale udržitelný rozvoj se rozšiřuje po jeho uvedení jako tématu Konference OSN o životním prostředí a rozvoji (United Nations Conference on Environment and Development UNCED), která se konala v roce 1992 v Rio de Janeiro (Orhan, 2009).

Jihu[31] (Clausen, 2009). Podle Escobara je rozvoj invazivním konceptem,[32] jehož praktické implikace, zosobněné zaměřením pouze na ekonomické faktory, vedly k podkopání skutečného rozvoje chudých států a ve svých důsledcích ohrozily životy jejich obyvatel (Escobar, 1997, 2005). Koncept rozvoje považuje Escobar za mýtus od počátku spojený s evropským pojetím modernity a tedy determinovaný historickým vývojem Evropy (Escobar, 1997). Podle Escobara ovšem existuje více forem modernity, ne pouze evropská, která se stala základem pro „západní" pojetí rozvoje (Escobar, 2008). Stejně tak tržní uspořádání není jediné možné uspořádání společnosti, a tedy ho nelze označovat za přirozené v univerzálním slova smyslu (Escobar, 2005). Východisko spatřuje Escobar v opuštění dosavadního konceptu rozvoje a hledání řešení na lokální úrovni a v rámci kulturní heterogenity (Clausen, 2009).

V praxi se změny v koncepci rozvojového paradigmatu odrazily zavedením nového způsobu hodnocení rozvoje, Index lidského rozvoje (*Human Development Index*) byl poprvé uveden v roce 1990 v *Human Development Report* a od té doby se stal nejrozšířenějším ukazatelem pro hodnocení rozvoje států a životní úrovně jejich obyvatel[33] (Jeníček & Foltýn, 2003: 149). Výrazem snahy o zapojení místních vlád a komunit do procesu utváření rozvojových strategií SB je koncept *Poverty Reduction Strategy Papers*[34] (PRSPs), který vychází ze Strategie souhrnného rozvojového rámce (Lindner & Strnad, 2006). OSN v roce 2000 představila Rozvojové cíle tisíciletí (*Millenium Development Goals* - MDGs), které vycházejí z multidisciplinárního pojetí rozvoje a chudoby. „Rozvojové cíle tisíciletí jsou časově závazné a kvantifikované

[31] Rozvoj je podle Escobara mimo jiné spojen s přijetím západní ekonomické racionality (Escobar, 2005).

[32] Escobar podrobuje kritice megalomanství a aroganci dosavadních rozvojových projektů (Clausen, 2009).

[33] UNDP pracuje také s tzv. indexem rozvoje vztaženým k pohlaví (*Gender related development index GDI*) a indexem lidské chudoby (*Human Poverty Index HPI*) (Adamcová & Němečková, 2009: 144 149).

[34] Principy PRSPs jsou následující: vlastnictví (*Ownership*), participace, snížení chudoby jako cíl všech politik, učení se ze zkušeností (*learning process*), koordinace mezi dárci. PRSPs by měly být výrazem rozvoje zdola a zajištění participace chudých na procesu rozvoje. Koncept vychází z kombinace vnitřních i vnějších příčin zaostalosti, proto mají být řešením jak vnitřní reformy státních struktur a institucí, tak oddlužení na úrovni vnější. Pro konkrétní zemi by měly být vytvořeny specifické projekty. Proces vytváření PRSPs je následující, národní vláda vytvoří plán, jež obsahuje analýzu současné situace a navrhne řešení spolu se způsoby implementace. Dokument je předložen SB a MMF a tyto rozhodnou zda plán podpoří. Pokud s plánem souhlasí, věřitelé odpustí část dluhů, případně stát dostane nový úvěr. Vlády účastnící se PRSPs musejí předkládat výroční zprávy a pravidelně strategie aktualizovat. Kritika projektu PRSPs se soustředí na skutečnost, že konzultovány jsou pouze vybrané skupiny obyvatel v RE a vlastnictví programů rozvojovým státem je prvkem, který pouze zbavuje SB a MMF odpovědnosti (Lindner & Strnad, 2006).

světové cíle pro potírání extrémní chudoby v jejích rozličných dimenzích – příjem, chudoba, hlad, nemoci, vyloučení a nedostatek přístřeší – zatímco prosazují rovnost pohlaví, vzdělání, a udržitelnosti životního prostředí. Zároveň se jedná o základní lidská práva – práva každého člověka na planetě na zdraví, vzdělání, přístřeší a bezpečnost.“ (UN Millenium Project, 2005)

1.3. Nové paradigma a principy rozvojové pomoci

Jaké jsou tedy principy rozvojové pomoci na základě nového paradigmatu? Na základě předcházející analýzy můžeme identifikovat čtyři základní principy, které konstituují nové paradigma. Jsou to multidisciplinarita, vliv institucionálního prostředí, role lidského potenciálu a trvale udržitelný rozvoj.

Multidisciplinární přístup k rozvoji by měl být základem všech rozvojových strategií. Problematika chudoby a rozvoje samotného je multidimenzionálním fenoménem a rozvojové přístupy toto musí reflektovat. S tím souvisí i vzájemná interdependence faktorů ovlivňujících oblast chudoby a rozvoje, proto je třeba při vytváření strategie postihnout jak ekonomické, tak sociální, kulturní a environmentální vlivy.

Druhým principem rozvojového paradigmatu je důležitost institucionálního prostředí. Fungující instituce mají na jedné straně přitáhnout nezbytné zahraniční investice, na druhé straně zajistit ochranu lidských práv obyvatel a umožnit jim adekvátní prostředky pro osobní rozvoj. *Good governance* je tedy základním faktorem tohoto principu. S problematikou institucionálního prostředí souvisí i nastavení parametrů mezinárodní rozvojové spolupráce. Ve vztahu donor – recipient je zásadní ve všech fázích přípravy i implementace daných projektů vycházet z participace konkrétního státu. Domácí vlády by měly ve spolupráci s občanskou společností určovat priority rozvoje státu a strategie pro jejich dosažení (*participation, ownership*). Mezinárodní organizace by měly rozvojovým států poskytovat potřebnou finanční i expertní podporu. Důležitá je také odpovídající spolupráce všech složek, podílejících se na rozvoji, sdílení zkušeností a lepší koordinace aktivit mezi MO, vládami a občanským sektorem (*partnership*).

S předcházejícím bodem souvisí další princip, a to rozvoj lidského potenciálu. Lidský potenciál je zásadní pro dosažení rozvoje. Jedinec sám je aktivním aktérem a ne pasivním příjemcem pomoci nebo předmětem rozvojových strategií. Proto je třeba poskytnout lidem v rozvojových státech odpovídající možnosti rozvoje (přístup ke vzdělání), zajistit jim přístup ke zdravotní péči (nemoci související s chudobou zabraňují postiženým účastnit se na rozvoji) a tím jim poskytnout dostatečné prostředky k získání větší kontroly nad vlastním životem (*Empowerment*). Samostatnou problematikou v této oblasti je postavení žen. Je třeba využít potenciálu žen a zajistit jim lepší příležitosti k rozvoji schopností, např. prostřednictvím přístupu ke vzdělání. Ženy jsou také chudobou a negativními stránkami rozvoje postiženy více než muži, proto je nutné přistupovat k jejich problémům specificky. Obecně je třeba při tvorbě rozvojových strategií reflektovat zkušenosti a požadavky lidí žijících v daných státech, případně konkrétních oblastech.

Z výše uvedeného vyplývá, že současné paradigma chápe chudobu jako jednu ze základních bariér rozvoje. Chudoba zamezuje lidem realizovat vlastní potenciál a tím přispět k rozvoji celého státu. Chudí jsou více postiženi chorobami a často musí veškerý čas věnovat vlastnímu přežití, a tudíž nemohou vykonávat žádnou ekonomickou aktivitu.

Čtvrtým, a posledním principem paradigmatu, je zajištění trvalé udržitelnosti rozvoje. Tato problematika má dvě dimenze. Na jedné straně udržitelnost rozvoje ve vztahu k životnímu prostředí a na straně druhé udržitelnost rozvoje ve vztahu k dlouhodobému efektu. Rozvoj musí tedy, zaprvé, vycházet z respektu k životnímu prostředí a přistupovat udržitelným způsobem k čerpání přírodních zdrojů. Měly by být reflektovány skutečnosti, že v některých případech nelze v důsledku přílišných nákladů zajistit stejnou míru ochrany životního prostředí, jaká je běžná v rozvinutých státech, ale také fakt, že environmentální degradace může v některých případech být přímo otázkou přežití člověka. Zadruhé by rozvojové strategie měly být připravovány s dlouhodobým výhledem a snažit se naplnit časovou dimenzi požadavku udržitelnosti. Také z tohoto důvodu jsou důležité principy participace a vlastnictví (*participation, ownership*) rozvojových strategií dotčenými státy.

2. Rozvojové ekonomiky a mikrofinancování

Rozvojový diskurz se snaží nalézt způsoby řešení problémů, se kterými se potýkají rozvojové státy. Předmětem této kapitoly bude představení a charakteristika zemí, které spadají do této kategorie, tedy části světa, která se potýká s problémem chudoby. Druhá část kapitoly pak bude věnována problematice mikrofinancování a jeho fungování v rozvojových zemích.

Rozvojové paradigma je základním konceptem pro řešení socio-ekonomické situace rozvojových zemí. Předcházející kapitola obsahovala analýzu vývoje rozvojového paradigmatu ve dvacátém století, v této kapitole bude představena část světa, jejíž problémy si rozvojové paradigma klade ambice řešit. Rozvojové státy se v mnohém liší od rozvinutých zemí tzv. bohatého Severu, nicméně se jedná o vnitřně velmi různorodou skupinu. V důsledku dynamického vývoje ve dvacátém století prošel rozvojový svět značnou diferenciací, na jejímž konci jsou na jedné straně extrémně chudé státy (např. státy Subsaharské Afriky spadající do pásma absolutní chudoby) a na druhé straně státy, které dosáhly ekonomické i životní úrovně vyspělých zemí (asijské nově industrializované země.[35]

Mikrofinancování je v rámci agendy rozvojové pomoci relativně novým fenoménem. Tento koncept vznikl nejdříve na regionální úrovni v 70. letech v Bangladéši a odtud se rozšířil do zemí jihovýchodní Asie a následně i Latinské Ameriky. V těchto oblastech je proto mikrofinancování nejvíce rozvinuté a nalezneme zde výrazně vyšší počet mikrofinančních institucí než v dalším rozvojovém regionu – Africe.

Mikrofinancování se zaměřuje na rozvoj jednotlivce, nejde proto primárně o strategii ekonomického rozvoje státu. Na druhou stranu je ekonomická aktivita jednotlivce základem pro růst ekonomik daných států, proto je na přínosy

[35] Asijské nově industrializované země (ANIZ) první generace tvoří Hong Kong, Singapur, Tchajwan, Jižní Korea. Někdy bývá pro tuto skupinu zemí používán také název asijští tygři/draci první generace. Existuje také druhá generace ANIZ, jedná se o státy, jejichž ekonomický rozvoj a růst byl nastartován v 80. letech, konkrétními státy jsou Thajsko, Malajsie, Indonésie a Filipíny (Adamcová, 2006: 12, 70).

mikrofinancování pohlíženo s nadějí jak ze strany představitelů rozvojových států, tak ze strany mezinárodních organizací, které se na boj se světovou chudobou zaměřují, především OSN a Světové banky. Koncept mikrofinancování tak představuje alternativu k předcházejícím rozvojovým strategiím těchto organizací, které v některých případech sice vedly k ekonomickému růstu určitého státu, ale ve svých důsledcích k chudnutí jeho obyvatelstva (Stiglitz, 2003: 47-50). Na mikrofinancování je také pohlíženo jako na možnost řešení dalších problematik spojených s rozvojem, např. rozvoj lidského potenciálu, rozšiřování lidských práv a svobod a emancipace žen.

2.1. Rozvojové ekonomiky – charakteristika

Rozvojové ekonomiky představují specifický segment světové ekonomiky. Světovou ekonomiku lze rozdělit na dva celky, rozvinuté tržní ekonomiky (RTE), tedy země tzv. bohatého Severu a rozvojové ekonomiky (RE), tzv. chudý Jih. V rámci tohoto členění jsou rozvojové státy řazeny do jedné skupiny s tranzitivními státy (Jeníček & Foltýn, 2003: 145). Tuto klasifikaci používá např. Mezinárodní měnový fond (MMF), který pro skupinu rozvojových a transformujících se ekonomik používá souhrnný název „formující se tržní a rozvojové ekonomiky" (*emerging and developing economies*)[36] (World Economic Outlook Database 2012).

Organizace OSN používají trochu odlišné členění. Na základě klasifikace OSN se svět člení na tři skupiny ekonomik, vedle kategorie rozvinutých tržních ekonomik a rozvojových ekonomik jsou za samostatnou skupinu považovány tranzitivní ekonomiky (*economies in transition*)[37] (United Nations Statistics Division, 2011). Tato skupina zahrnuje 12 států SNS, Bulharsko, Rumunsko, Albánii a státy bývalé Jugoslávie mimo Slovinska. Vyčlenění této skupiny států zdůrazňuje odlišné ekonomické podmínky

[36] Na základě klasifikace MMF existuje ve světě 34 rozvinutých ekonomik a „formující se tržní a rozvojové ekonomiky" tvoří celkem 150 států. Do skupiny rozvojových ekonomik nejsou podle této klasifikace řazeny asijské nově industrializované země první generace, které již delší období dosahují relativně vysokých hodnot HDP na obyvatele (se zahrnutím parametru parity kupní síly PPP), která je srovnatelná s ekonomickými výsledky rozvinutých zemí (World Economic Outlook Database 2012).

[37] Dle tohoto členění je do skupiny rozvinutých států řazeno pouze 33 zemí, zde nejsou do této skupiny řazeny asijské nově industrializované země ani bohaté ropné rozvojové státy. Tyto země jsou charakterizované technologickým předstihem, mají vědecky nejkvalitnější a nejrozsáhlejší výzkum a vzdělání (Adamcová, 2006: 25).

v těchto státech od ekonomické situace RE a zároveň „přechodný“ charakter tranzitivních ekonomik (Adamcová, 2006: 24, 26). Obdobné členění používá ve své metodice také Konference OSN pro obchod a rozvoj (UNCTAD – *United Nations Conference for Trade and Development*)[38] přičemž hovoří o rozvinutých zemích, rozvojových zemích a zemích Jihovýchodní Evropy a SNS.[39] UNCTAD také při klasifikaci rozvojových zemí používá další kritéria jako např. ropu, zadluženost nebo strukturu exportu (UNCTAD, 2011).

Rozvinuté ekonomiky mezinárodnímu obchodu dominují, jejich podíl na vývozu zboží a služeb představuje 82%, oproti 18% podílu rozvojového světa. Struktura exportu RE dále znevýhodňuje, neboť exportují produkty s nízkou přidanou hodnotou. Celkově žije v rozvojových ekonomikách 84,6 % světové populace, ale jejich podíl na celosvětovém HDP je pouze 37% (Adamcová, 2006: 20). Rozvojové státy zaujímají 60% suchozemského povrchu planety, což znamená i vyšší hustotu osídlení, nižší vybavenost zemědělskou půdou a obtížný přístup k pitné vodě pro jejich obyvatelstvo. Podíl celkové produkce zboží a služeb RE na světovém HDP je téměř čtyřikrát menší než podíl RTE a podíl na světovém obchodě je přibližně třikrát menší než v případě RTE (měřeno hodnotami exportu) a to v situaci, kdy počet obyvatel i rozloha RE, jako jedny ze základních výrobních faktorů, mnohonásobně převyšují stav v RTE. Ve světovém hospodářství tedy dochází k nerovnoměrnému rozdělování příjmů[40] (Jeníček & Foltýn, 2003: 147).

Než přistoupíme k přiblížení vnitřní diferenciace v rámci sektoru rozvojových ekonomik, podívejme se nejprve na skutečnosti, kterými se rozvojové země odlišují od

[38] UNCTAD vznikla při Valném shromáždění OSN v roce 1964 jako výsledek snah rozvojových států o vytvoření alternativy k přístupům MMF, SB a GATT a o vyvážení vlivu „západního“ vidění rozvojové problematiky (Lindner & Strnad, 2006).

[39] UNCTAD odlišuje 43 rozvinutých států (kromě tradičních RTE zahrnuje tato skupina v pojetí UNCTAD také Faerské ostrovy, Gibraltar, Izrael, Island, Andorru a Monako). Skupina označovaná jako země Jihovýchodní Evropy a SNS se překrývá se skupinou transformačních ekonomik dle OSN. Poslední skupinu, tedy rozvojové ekonomiky tvoří na základě této klasifikace 165 států, které UNCTAD dále člení na základě geografické polohy na státy ležící v Americe (49 států), Africe (55), Asii (40) a Oceánii (21) (UNCTADSTAT, 2011).

[40] Rozdíl mezi příjmy dvaceti procent nejbohatších států a dvaceti procent nejchudších zemí stále narůstá, z čehož vyplývá, že růst globální ekonomiky je značně nevyrovnaný a výhody globálního růstu se netýkají nejchudších zemí (Jeníček & Foltýn, 2003: 148, Hokrová & Táborská, 2008: 18).

RTE, tedy na charakteristiky, které jsou všem státům ze skupiny rozvojových zemí, společné. Mezi základní charakteristiky společné rozvojovým ekonomikám jsou řazeny následující: nedostatečný rozvoj hospodářské základny; růstová trajektorie, rozvojové tendence; struktura ekonomiky odlišná od RTE a nestandardní institucionální základna (Kučerová, 2008: 25). „Ve srovnání s industrializovanými ekonomikami většině z rozvojových států se nedostává výrobních faktorů nezbytných pro moderní průmysl: kapitál a kvalifikovaná pracovní síla. (Krugman & Obstfeld, 2002: 665)“

V literatuře rozvojových studií se setkáváme s dvojím pojetím rozvojových ekonomik. Užší pojetí se při vymezení sektoru rozvojových ekonomik soustředí výhradně na ukazatele ekonomické výkonnosti, tedy HDP (případně HNP) na obyvatele[41], tuto klasifikaci používá MMF a Světová banka (Adamcová, 2006: 24). Na základě tohoto přístupu odlišuje Světová banka čtyři skupiny zemí, státy s vysokým důchodem (HNP/obyvatele vyšší než 12 196USD), země s vyšším středním důchodem (HNP/obyvatele mezi 3 945 a 12 195USD), země s nižším středním důchodem (HNP/obyvatele 996 až 3 945USD) a státy s nízkým důchodem (HNP/obyvatele nižší než 995USD) (WDR 2011).

Pro nejchudší rozvojové státy bývá používán název *Least/Last Developed Countries* (LDC) na základě metodiky UNCTAD. Jedná se o státy, které se vyznačují nízkou hodnotou HDP na obyvatele, vysokou mírou ekonomické zranitelnosti a nízkou úrovní rozvoje lidského kapitálu (Adamcová, 2006: 30). V současnosti je do této skupiny řazeno 49 států (World Statistics Pocketbook 2010). Vysoce zadlužené rozvojové státy bývají nazývány *Highly Indebted Poor Countries*[42] (HIPC).

Kromě ukazatelů ekonomické výkonnosti, lze RE charakterizovat i na základě dalších údajů. Jedná se např. o koloniální minulost, přetrvávající ekonomickou závislost na RTE (zpravidla bývalých metropolích), v porovnání s RTE nízkou ekonomickou úroveň a zároveň výrazně nižší produktivitu práce Rozvojové státy dále vykazují

[41] Uvedené členění používá Světová banka ve svých publikacích *World Bank Atlas* a *World Development Report*, setkáme se s ním také v periodiku MMF *World Economic Outlook* (Adamcová, 2006: 24).

[42] Iniciativa HIPC vznikla v roce 1996 a jejím cílem je oddlužení vybraných zemí, které se pro program kvalifikují, až o 2/3 dluhu, přičemž ušetřené prostředky by měly být rozvojovými státy použity ke snižování chudoby a na rozvoj sociálních programů (Adamcová, 2006: 64).

vysokou míru vnější zadluženosti, jejíž obsluha spotřebovává vysokou část příjmů z exportu, existenci sociálně ekonomického dualizmu, případně i pluralizmu, mají odlišnou odvětvovou strukturu ekonomiky s převažujícím podílem agrárního sektoru[43] a jejich export je zaměřen na primární produkty, případně průmyslové výrobky s nižší přidanou hodnotou (Kučerová, 2008: 25-26, Jeníček & Foltýn, 2003: 146).

Výrazem snahy o rozšíření klasifikace států o další faktory je index lidského rozvoje[44] (*Human Development Index* - HDI), který kromě průměrného HDP na osobu a rok v paritě kupní síly v USD (odráží životní standard), pracuje i s dalšími dvěma faktory. Prvním z nich je očekávaná délka dožití, jako ukazatel průměrné délky života a zdravotního stavu populace a druhým je úroveň dosaženého vzdělání, která má reflektovat vědomostní úroveň obyvatelstva, přičemž je zohledněna jak úroveň gramotnosti dospělé populace, tak poměry dosaženého základního, středního a vysokého vzdělání (Jeníček & Foltýn, 2003: 149).

Jaké jsou důvody, které zapříčiňují zaostávání rozvojových zemí za bohatými státy severu? Obecné příčiny, které se vztahují na většinu rozvojových států, jsou např. nízké využití disponibilních zdrojů, již zmíněná populační exploze, nevhodné stanovení priorit společensko-ekonomického rozvoje (tzn. nevhodná hospodářská politika), nepřehlednost místního právního systému, netransparentnost ekonomického prostředí (a zároveň vyšší míra korupce, klientelizmus, nepotizmus, případně tribalizmus), militarizace ekonomiky (příliš vysoké výdaje na vojenské účely), nižší investice do vzdělání, vysoká míra vnější zadluženosti a politická i společenská nestabilita (pro

[43] Pro rozvinuté ekonomiky je charakteristická odvětvová struktura s nejrozsáhlejším sektorem služeb, následovaným průmyslem a s nejmenším podílem zemědělství (SIA – zkratka anglických názvů sektorů – *Services, Industry, Agriculture*). Toto rozložení odvětvové struktury bývá označováno jako moderní. V případě rozvojových států jsou sektory průmyslu a zemědělství rozsáhlejší na úkor sektoru služeb (Adamcová, 2006: 38-42). Vzhledem k výrazným rozdílům mezi jednotlivými rozvojovými státy nelze uvést jednu odvětvovou strukturu, která by byla platná pro celou skupinu jako celek. Nicméně v rozvojových státech dochází k výraznému růstu právě sektoru služeb, jak ovšem upozorňuje Světová banka ve zprávě *World Development Report* z roku 2004, jedná se především o služby komerční. Na rozdíl od rozvinutých států kde hraje výraznou roli také oblast nekomerčních, především sociálních služeb (Adamcová, 2006: 43).

[44] Hodnota HDI může nabývat hodnot mezi 0 a 1, přičemž 0 je minimum a 1 maximum. Index byl poprvé uveden v roce 1990 ve zprávě UNDP *Human Development Report* a do určité míry se stal alternativou k ukazateli HDP na osobu (Jeníček & Foltýn, 2003: 149). V roce 2011 dosáhlo nejlepší úrovně HDI Norsko (0,943) naopak na poslední příčce se nachází Demokratická republika Kongo s HDI 0,286 (HDR 2011).

mnohé z nejchudších států jsou charakteristické časté etnické a náboženské konflikty) (Kučerová, 2008: 27).

Příčiny zaostalosti RE je dále možné dělit na vnitřní a vnější. Mezi vnitřní příčiny se řadí sociálně-ekonomický dualizmus (tzn. souběžná existence moderní tržní ekonomiky a tradičních ekonomických sektorů), převaha nerozvinutého agrárního sektoru, nedostatečná infrastruktura a nevhodné způsoby nakládání s finančními zdroji včetně mezinárodních úvěrů. Na druhou stranu příčiny zaostávání rozvojových států leží i vně těchto států. Sem patří například přetrvávající vliv metropolí a zároveň i orientace samotných RE na bývalé metropole (tzv. neokolonialismus), také vzájemná rivalita mezi rozvojovými zeměmi a malá míra spolupráce, neschopnost zaujmout společná stanoviska na mezinárodní úrovni (Jeníček & Foltýn, 2003: 153). V neposlední řadě zapříčiňuje nízkou úroveň rozvoje RE také systém mezinárodního obchodu, nevýhodné směnné relace tohoto obchodu (RE exportují levné primární suroviny a plodiny a zároveň jsou nuceny investovat do drahých technologií, které nakupují z RTE) a dotace zemědělské výroby v RTE, které poškozují export RE (Hokrová & Táborská, 2008: 47).

Jak již bylo zmíněno výše, v rámci skupiny rozvojových ekonomik existuje značná heterogenita. Tato skutečnost je důsledkem několika fází diferenciačního procesu, které proběhly ve druhé polovině dvacátého století. První fáze se uskutečnila v padesátých a šedesátých letech a faktorem, který určoval postavení rozvojových států, byla úroveň hospodářské vyspělosti při získání samostatnosti (Kučerová, 2008: 28-29). V průběhu sedmdesátých let došlo ke druhé fázi diferenciačního procesu, která se týkala pouze segmentu RE se středním důchodem. Diferenciačním kritériem se v této fázi stala vybavenost daného státu ropou a výsledkem skutečnost, že ropné země se začaly dynamicky rozvíjet. Naopak země bez přístupu k ropě ekonomicky stagnovaly, což vedlo ke zvyšování míry chudoby a u mnohých zemí až ke ztrátě solventnosti (Jeníček & Foltýn, 2003: 162). Následující desetiletí přineslo další diferenciační fázi, kdy došlo ke zvýraznění rozdílů mezi státy se středním důchodem a zeměmi s vysokým důchodem, především ropnými státy a státy jihovýchodní Asie (ANIZ). Kritériem pro diferenciaci se v tomto období stala schopnost adaptability, především rychlého přizpůsobení se změnám v agregátní poptávce (Kučerová, 2008: 28-29). Ve čtvrté fázi,

která proběhla v devadesátých letech, se diferenciace týkala jak skupiny nejbohatších rozvojových ekonomik, tak i nejchudších rozvojových států. Celkově dosáhly rozvojové státy v období 1980 – 2003 vysokého tempa růstu HDP a to na hodnotu pěti procent a v přepočtu na obyvatele 3,4% oproti 2,3 procentnímu růstu HDP v rozvinutých ekonomikách (1,7% v hodnotě HDP na obyvatele) (Adamcová, 2006: 36-37). Ovšem i přes rozvíjející se vzájemnou ekonomickou spolupráci a tendence k větší soudržnosti se rozdíly mezi rozvojovými státy dále prohlubovaly a to nejen v odlišnostech ve vývoji jednotlivých regionů, ale také prostřednictvím rozdílného tempa ekonomického růstu, růstu exportu a importu a vývoje míry vnější zadluženosti, přičemž nejrychleji se rozvíjejícím se regionem se staly státy jihovýchodní a východní Asie, hlavně ANIZ první a druhé generace a Čína (Cihelková, 2002: 197). Pátá a zatím poslední diferenciační fáze proběhla v prvním desetiletí jednadvacátého století. Pro toto období je charakteristický růst ekonomických ukazatelů celého segmentu rozvojových ekonomik ve spojení se snižováním populačního růstu. Pokračoval růst Číny, výrazněji se začala prosazovat indická ekonomika, Latinská Amerika a země ANIZ se vyrovnaly s důsledky ekonomických krizí a k výraznému oživení došlo i v regionu subsaharské Afriky. V uvedeném období tedy nedošlo ke snížení ekonomické úrovně ani jednoho z rozvojových regionů. Nicméně zvýšení ekonomických ukazatelů v nejchudších rozvojových zemích (LDCs) bylo pouze mírné, zatímco výrazný rozvoj ostatních subregionů vedl k ještě většímu zvýraznění ekonomické diferenciace mezi rozvojovými státy (Adamcová & Němečková, 2009: 91-93).

Představme si nyní tři základní rozvojové regiony, Latinskou Ameriku, Afriku a Asii. Pro většinu států Latinské Ameriky byl počátek 90. let charakterizován politickou nestabilitou, krizí zadluženosti, hyperinflací a sociálními problémy. V průběhu 90. let došlo postupně v mnoha státech ke stabilizaci politických poměrů, byly provedeny tržně orientované ekonomické reformy a významnou roli hrál také rozvoj ekonomické integrace v rámci regionu (MERCOSUR, NAFTA) a nárůst zahraničních investic (Cihelková, 2002: 200-201). Velkým problémem v případě Latinské Ameriky zůstává vysoká míra vnější zadluženosti na straně jedné. Na straně druhé měly drastické tržně orientované reformy negativní vliv na životní podmínky převážné části obyvatelstva latinskoamerických států (Lindner & Strnad, 2006). Stále narůstá nerovnost

v rozdělování příjmů mezi jednotlivými skupinami obyvatelstva a problémem je také vysoká míra nezaměstnanosti (Adamcová, 2006: 49-57).

Afrika se z hlediska rozvojových studií dělí na dva celky, které se liší jak z ekonomického pohledu, tak i v případě neekonomických charakteristik. Jedná se o Severní Afriku a subsaharskou Afriku, přičemž subsaharská Afrika představuje nejvíce zaostávající oblast, oblast kde se nachází 34 z celkem 49 LDCs (Cihelková, 2002: 199). Obecně byla i pro Afriku 90. léta dobou ekonomického růstu a určité stabilizace politických poměrů v mnohých státech. V případě ekonomického růstu sehrály určitou roli ekonomické reformy v rámci tzv. *Structural Adjustment Programs* (SAPs) a stoupající příliv finančních toků, především ve formě oficiální rozvojové pomoci (ODA – *Official Development Assistance*). Významným problémem Afriky, jak již bylo zmíněno, především subregionu subsaharské Afriky, je vysoká míra vnější zadluženosti. Dalšími problémy, se kterými se Afrika potýká, je např. závislost exportu na vnějších faktorech (ceny vyvážených primárních produktů), závislost velké části obyvatelstva na příjmech z neformálního sektoru[45] a vysoký počet obyvatel, kteří se pohybují pod hranicí absolutní chudoby,[46] 45% africké populace žije z příjmu nižšího než jeden USD na den (Adamcová, 2006: 59-67).

V případě Asie se jedná o nejvíce heterogenní region jak z hlediska ekonomického, tak i náboženského, politického a kulturního[47] (Cihelková, 2002: 199). Z geografického hlediska se dále dělí na západoasijský, jihoasijský a východoasijský subregion, přičemž v jihovýchodní Asii se nachází přibližně dvě třetiny obyvatelstva rozvojového světa. Asie se vyznačuje největší úrovní ekonomického růstu v rámci rozvojových ekonomik. Asijský rozvojový region také zaujímá významné místo

[45] Závislost na příjmech z neformálního sektoru je charakteristická pro rozvojové země. Jedná se o ekonomickou aktivitu, která se neodráží ve statistikách o produkci nebo zaměstnanosti. Setkáváme se s ní především v oblastech zemědělství a drobných služeb (Adamcová, 2006: 58).

[46] Světová banka rozlišuje dvě hranice tzv. absolutní chudoby. Lidé, jejichž příjem dosahuje méně než jeden USD na den, žijí v extrémní chudobě, ti kteří dosáhnou na příjem ve výši dvou USD na den, se nacházejí v pásmu chudoby (Lindner & Strnad, 2006). Hranice extrémní chudoby byla aktualizována z hodnoty jednoho USD na 1,25USD v PPP 2005, aby byl zohledněn růst nákladů na živobytí v rozvojových zemích (WDR 2011).

[47] V Asii nalezneme na jedné straně malé státy co do rozlohy i rozměru ekonomik jako např. Kuvajt, Bahrajn, Nepál, Bhútán, Brunej nebo Singapur, na druhé straně se zde nachází dvě nejlidnatější země světa, Čína a Indie (Adamcová, 2006: 68).

v mezinárodním obchodě, jeho podíl na světovém exportu byl v rámci rozvojového světa na úrovni 40% (Cihelková, 2002: 197), Asie jako jediný rozvojový region vykazuje aktivní obchodní bilanci. Asie také přitahuje významný podíl zahraničních investic. Nicméně problémem asijského rozvojového regionu je narůstající vnější zadlužení a významná diferenciace v rámci regionu, nalezneme zde technologicky vyspělé země s vysokým příjmem na straně jedné (Singapur, Spojené Arabské Emiráty) a na straně druhé země s nízkým příjmem, např. Bangladéš, Myanmar (Adamcová, 2006: 68-75).

2.2. Mikrofinancování – úvod do tématu

Pojem mikrofinancování označuje finanční služby malého rozsahu, nejčastěji půjčky a spoření, poskytované drobným podnikatelům. „Pastevcům, těm, kteří rybaří, provozují malé podniky, kde produkují, recyklují, opravují nebo prodávají zboží, lidem, kteří poskytují služby, (…) a ostatním jednotlivcům nebo skupinám na místní úrovni rozvojových zemí, obyvatelům měst i vesnic.“ (Robinson, 2001: 9) Podle definice Konzultativní skupiny pro pomoc chudým (*Consultative Group to Assist the Poor* - CGAP) znamená mikrofinancování zprostředkování přístupu k základním finančním službám, jako jsou půjčky, spoření, pojištění a služby převodu peněz pro chudé (CGAP, 2012). Jak dále uvádí Marguerite S. Robinson, mikrofinancování umožňuje lidem s nízkými příjmy snižovat míru rizika, zlepšovat řízení, navyšovat produktivitu, zvyšovat návratnost investic a také vlastní příjem a tím vylepšit kvalitu života svého i lidí, kteří jsou na nich závislí (Robinson, 2001: 9).

Bankovní služby jsou často pro osoby s takto nízkými příjmy nedostupné prostřednictvím formálních institucí, jedinou možností přístupu ke kapitálu jsou pro ně místní lichváři.[48] Běžně se usuzuje, že pro banky je nevýnosné poskytovat nízké půjčky a spravovat účty s nízkými vklady (Schneider, 1997: 64-65). Důvodem jsou náklady na poskytování finančních služeb tak malého rozsahu, které jsou považovány za

[48] Muhammad Yunus k této otázce uvádí následující: „Všichni obyvatelé jedné vesnice, v níž jsem počátkem 70. Let pracoval na rozvojovém projektu, byli zcela závislí na lichvě. Samozvaným bankéřům povinně odevzdávali veškeré peníze. Po sečtení dluhu celé komunity jsem přitom došel jen k necelým 27 dolarům. Byl jsem šokován, o jak nízkou částku jde. V kontextu rozvojové pomoci se vždycky hovořilo o miliardách.“ (Vlnas, 2009)

neudržitelné pro instituce bez další finanční podpory (Robinson, 2001: 9). Mikrofinancování tedy představuje způsob, díky kterému mají lidé z rozvojových zemí s nízkými příjmy přístup k finančním službám, které jim mohou pomoci investovat do budoucnosti. Jedná se hlavně o dvě formy: mikroúvěry a spoření. V současnosti se mezi službami, které poskytují mikrofinanční instutuce (MFIs),[49] zařadila také možnost pojištění (Marulanda & Otero, 2005: 41).

Mikrofinancování se objevuje, byť ne pod současným názvem, již v 18. století, kdy poskytování drobných půjček chudým obyvatelům Dublinu, aby se mohli vlastní prací vymanit z chudoby, podporoval např. irský spisovatel Jonathan Swift.[50] S mikroinvesticemi se můžeme setkat i v devatenáctém století, kdy je prosazoval Američan Lysander Spooner, mikroúvěry byly také součástí Marshallova plánu na obnovu poválečné Evropy (Vlnas, 2009). Mikrofinancování jako způsob boje proti chudobě v rozvojových zemích a tedy součást rozvojové pomoci se začíná postupně objevovat v 70. letech. Za vlajkovou loď mikrofinancí bývá označována *Grameen Bank*[51] v Bangladéši, která byla založena 1983 (Morduch, 1998). *Grameen Bank* byla založena jako charitativní nezisková finanční instituce. Od svého založení byla závislá na dotacích jak ze strany národního bankovního sektoru (Bangladášská centrální banka – *Central Bank of Bagladesh*, *Agricultural Bank*), tak i ze zahraničních zdrojů, např. Mezinárodní fond pro rozvoj zemědělství (*International Fund for Agricultural Development - IFAD*) nebo Fordova nadace (*Ford Foundation*). V současnosti se

[49] Mikrofinanční instituce (*Microfinance Institution* MFI) je organizace, která poskytuje mikrofinanční služby, spadají sem malé neziskové organizace i velké komerční instituce. Jedná se o finanční instituce, které poskytují finanční služby chudým. V současnosti existuje přibližně 3,5 tis. mikrofinančních institucí, které slouží přibližně 205 milionům chudých. (Maes & Reed, 2012)
Mikrofinanční instituce jsou základem systému mikrofinancováni, jedná se o instituci, která prostřednictvím tzv. vesnických bank nebo solidárních skupin distribuuje drobné účelové úvěry a zároveň dohlíží na jejich splácení (Svačina, 2007).

[50] V roce 1843 v Irsku existovalo již okolo tří set mikrofinančních institucí, půjčky se v té době pohybovaly okolo tří liber a byly spláceny v týdenních splátkách po dobu 20 týdnů, průměrný úrok v té době dosahoval výše devíti procent (Vlnas, 2009).

[51] *Grameen Bank* navazuje na pilotní projekt Muhammada Yunuse, který vznikl již v roce 1976 (Schneider, 1997: 109). V rámci tohoto projektu poskytoval Yunus nejprve drobné částky chudým z vlastních prostředků. Poté, co zjistil, že i tyto malé finanční prostředky umožňují chudým vymanit se ze závislosti na lichvě a dokonce se prostřednictvím vlastní produkce vymanit z chudoby, založil výše zmíněnou neziskovou finanční instituci – *Grameen Bank*. Název *Grameen* znamená v překladu vesnický (Schicks, 2007).

Grameen Bank označuje za udržitelnou a na dotacích nezávislou instituci. V roce 1995 se transformovala do formy akciové společnosti, která je z 90% vlastněná klienty (Schicks, 2007). Zakladatel *Grameen Bank*, Muhammad Yunus[52] získal za svůj přínos v oblasti boje proti chudobě v roce 2006 Nobelovu cenu míru. Od počátku sedmdesátých let vznikají obdobné instituce v Indonésii[53] (Vlnas, 2009) a velmi progresivně se mikrofinancování rozšiřuje také v zemích Latinské Ameriky.[54]

V osmdesátých letech se vedle mikroúvěrů objevují i služby mikrospoření (*Microsavings*), které se ve větším měřítku rozšiřují až v průběhu devadesátých let, kdy se do oblasti mikrofinancování ve stále větší míře zapojují komerční instituce (Robinson, 2001: 28). M. Robinson používá pro tento vývoj směrem k větší dostupnosti mikrofinančních služeb název mikrofinanční revoluce[55] (*The Microfinance Revolution*). „Určující charakteristikou mikrofinanční revoluce je obrovský rozsah poskytování finančních služeb nízko-příjmovým klientům – rozsah, který je možný jen prostřednictvím regulovaných, soběstačných finančních prostředníků." (Robinson, 2001: 31) Komercializace sektoru mikrofinancování probíhá ve dvou směrech. Zaprvé se jedná o institucionalizaci a „formalizaci" existujících neziskových organizací, které se transformují do formy finančních institucí. Zadruhé začínají služby v oblasti

[52] Muhammad Yunus označuje přístup ke kapitálu za jedno z lidských práv a tento princip je jednou z charakteristik tzv. *Grameen*kreditu (*Grameen*credit). Dalšími charakteristikami je zaměření na pomoc chudým rodinám překonat chudobu, vzájemná důvěra, úvěr je poskytován pro vlastní podnikání, banka odmítá základní metodologii klasického bankovnictví, banka se má co nejvíce přiblížit lidem, zapojení neziskových organizací, spojení klientů do skupin pro zisk půjčky, povinné nebo dobrovolné spořící programy a zaměření na tvorbu sociálního kapitálu (*Grameen*Bank, 2011).

[53] První mikrofinanční institucí v Indonésii byla Bank Dagang Bali, která byla založena již v roce 1970 s podporou výkonného sboru armády USA. V roce 1974 získala banka vládní podporu a zapojila se do poskytování drobných úvěrů v rámci formálního bankovního sektoru. Nejznámější indonéskou finanční institucí, která poskytuje služby v oblasti mikrofinancování je v současnosti Bank Rakyat Indonesia (Robinson, 2002: 150, 221).

[54] Na počátku 70. let vzniká např. v Brazílii Project Uno, v Dominikánské republice Banco Ademi a v El Salvadoru poskytuje mikroúvěry organizace Fedecrédito (Olsen, 2010). Ze současných latinskoamerických MFIs jmenujme např. Compartamos Banco v Mexiku, bolivijskou MFI BancoSol, Banco Solidario působící v Ekvádoru a Minibanco v Peru (Marulanda & Otero, 2005).

[55] Také The New York Times použil ve vztahu k mikrofinancování termín revoluce. V roce 1997 zde bylo mikrofinancování označeno za „tolik potřebnou revoluci v programech na potlačení chudoby" spolu s apelem na větší podporu mikrofinancování (Morduch, 1998).

mikrofinancí poskytovat také komerční banky a ostatní bankovní instituce.[56] Zájem globálních bankovních institucí o mikrofinancování je důsledkem ekonomické globalizace a propojování světových trhů a ekonomik, s čímž souvisí snaha těchto institucí o diversifikaci působení na finančních trzích (Ferro, 2005).

Od druhé poloviny devadesátých let se v oblasti získávání finančních prostředků pro mikrofinancování začíná dále prosazovat internet. V současnosti existují internetové portály, které zprostředkovávají půjčky západních investorů drobným podnikatelům v rozvojových zemích (Svačina, 2007). Přestože ve Spojených státech amerických je mikroinvestování poměrně rozšířeným artiklem, pro Evropany se zatím jedná o neznámý a nový systém[57] (MyELEN, 2007). Český zprostředkující portál *MyELEN.com* vznikl v roce 2007 jako první svého druhu v evropském prostředí (Vlnas, 2009). Některé z portálů umožňují investování pouze firmám, jiné podporují také zapojení jednotlivců. Příkladem portálu, který pracuje i s půjčkami ze strany jednotlivců je již zmíněný portál *MyELEN*, který spolupracuje s mikrofinančními institucemi v Mexiku, Brazílii, Bolívii, Paraguaji, Turecku a Sierra Leone. Až na výjimky není možné prostřednictvím *MyELEN* podporovat jednotlivé podnikatele v uvedených zemích, investované prostředky využije MFI ve vybrané oblasti.

Přímé půjčky umožňuje například etablovaný mikrofinanční portál *kiva*. Projekt *kiva*, který funguje od roku 2004, je inspirovaný sponzoringem dětí a využívá jeho prvky, investor si prostřednictvím portálu může vybrat projekt a člověka, do jehož

[56] Přístupy komerčních bankovních institucí k mikrofinancování lze rozdělit na dvě formy, přímou a nepřímou. Banky buď přímo poskytují mikrofinanční služby, nebo se do mikrofinancování zapojují nepřímo, prostřednictvím již existujících mikrofinančních institucí. Globálními hráči, kteří podporují mikrofinancování prostřednictvím nepřímého přístupu jsou např. Citigroup nebo Deutsche Bank prostřednictvím jejího Fondu pro rozvoj mikroúvěru (*Microcredit Development Fund*) založeného v roce 1998. Dexia Bank společně se Švýcarskou mikrofinanční institucí Blue Orchard podporují Microcredit Fund a ING Nizozemí spolupracuje s *Oikocredit*, společností, která se zaměřuje na zprostředkování kapitálu pro mikrofinanční instituce. (Ferro, 2005).

[57] Mikrofinancování je prosazováno jako způsob obohacení a diversifikace investiční strategie investorů z RTE (Svačina, 2007). Pro investory je atraktivní zejména vysoká míra splacených úvěrů, která dosahuje 90% (Lapenu & Zeller, 2001). Svačina (2007) hovoří o přibližně 450 milionech potenciálních klientů, kteří by mohli získat přístup k finančním službám (a půjčku by byli ochotni spolehlivě splácet), proto používá v tomto smyslu termín „poslední neobjevený trh." Robinson (2001) dokonce uvádí počet potenciálních klientů MFIs ve výši 1,9 miliard. Podle Robinson nemá až 90% lidí žijících v rozvojových státech přístup k finančním službám formálního bankovního sektoru (Robinson, 2001: 10 11).

podnikání chce investovat. *Kiva* zasílá investorům pravidelné zprávy o rozvoji sponzorovaného podniku. Půjčky jsou poskytovány prostřednictvím lokálních MFIs (Barry, 2010), *kiva* spolupracuje s 144 MFIs v 59. zemích světa, zatímco investoři, kteří se do projektu zapojili, pocházejí z 219 států. Průměrná výše půjčky je uváděna ve výši 393,35USD a procento úspěšně splacených půjček dosahuje dle zveřejněných údajů 98.92% (kiva, 2005-2012).

Barry (2010) dělí organizace zprostředkující finanční prostředky pro mikrofinancování s využitím internetu na instituce neziskové (*non-profit*) a za účelem zisku (*for-profit*). Příkladem neziskové organizace je, vedle již zmíněné *kiva*, dále *GlobalGiving* a *MicroCredit Enterprises*. Portály provozovanými za účelem zisku (*for-profit*) jsou např. *MicroPlace, MicroVest a Oikocredit*. Tyto portály zpravidla umožňují investice velkým investorům, tedy firmám, nikoli jednotlivcům.

Přestože je na komercializaci mikrofinančního sektoru v literatuře nahlíženo pozitivně, neboť jejím prostřednictvím dochází k rozšiřování dostupnosti mikrofinančních služeb i k jejich zlevnění v důsledku soupeření jednotlivých MFIs (za všechny autory jmenujme M. Robinson), nelze pominout negativa, která s sebou tento fenomén nese. Příkladem může být kolaps mikrofinančního sektoru v roce 2010 v indickém státě Andhra Pradesh, kdy v důsledku neregulovaného růstu MFIs došlo téměř k bankrotu tohoto sektoru, když přibližně 90% klientů nebylo schopno půjčky splácet (Kunová, 2011, Tesař, 2010).

Jak již bylo zmíněno výše, mikrofinancování má tři podoby, úvěry, spoření a pojištění. Největším segmentem zůstává stále poskytování úvěrů. Tradičně se jedná o poskytování malých finančních částek drobným podnikatelům a živnostníkům.[58] Půjčky jsou poskytované prostřednictvím lokálních skupin, které ručí za splácení každé jednotlivé půjčky jako celek. Lhůty pro splácení jsou kratší, než je obvyklé u klasických úvěrů. Typicky se jedná o týdenní cykly. Pokud je úspěšně splacen první úvěr, může si klient půjčit částku vyšší. Podmínkou poskytnutí úvěru je jeho využití na rozvoj

[58] V průměru se výše úvěrů poskytovaných prostřednictvím MFIs pohybuje do 300 USD. Vklady v průměru nepřesahují 100 USD, což představuje cca 20% průměrného HDP/osobu a spořící účty (Lapenu & Zeller, 2001).

podnikání, nejedná se o spotřebitelské úvěry (Srnec & Havrland, 2006). Úrokové sazby úvěrů jsou ve srovnání s běžnými bankovními institucemi vysoké, v Asii, kdy je trh s mikrofinančními službami nejrozsáhlejší, se pohybují v rozmezí 15-20% (Indie, Bangladéš), pro Latinskou Ameriku jsou průměrné úrokové sazby uváděny ve výši 60-70% (Mexiko) a v Africe mohou dosahovat až 100% (Kohout, 2007). Kolektivní ručení je důležitým prvkem mikroúvěrů, které má zajistit to, že budou úvěry poskytnuty důvěryhodným členům obce, a také motivovat dlužníky ke včasnému splacení poskytnuté půjčky (Morduch, 1998). S postupující komercializací sektoru se stále ve větším měřítku objevují i individuální půjčky (Barry, 2010).

Robinson rozlišuje dva přístupy k mikrofinancování, přístup půjčování chudým (*poverty lending approach*) a přístup finančního systému (*financial system approach*). Cílem prvního z těchto přístupů je zpřístupnit finanční služby těm nejchudším a tím přispět ke zmírnění chudoby. Druhý přístup je zaměřený na ekonomicky aktivní chudé (*economically active poor*), tedy ty kteří mají nějakou formu zaměstnání, určité vzdělání a schpnosti a netrpí nedostatkem potravy. Přístup finančního systému je spojen s komercializací sektoru a dále s udržitelností a nezávislostí mikrofinančních institucí (Robinson, 2001: 7, 18, 22).

Mikrofinanční instituce jsou velmi heterogenní skupinou.[59] Odlišují se na základě regionálních odlišností zemí, ve kterých působí, rozličný je také jejich právní status nebo například technologie, které používají pro distribuci půjček (Lapenu & Zeller, 2001). Mark Schreiner (2002) rozlišuje obdobně jako M. Robinson dva přístupy mikrofinančních institucí, přístup chudoby (*poverty approach*) a přístup soběstačnosti (*self-sustainability approach*). První přístup se zaměřuje na nejchudší, zatímco objektem přístupu druhého jsou lidé na okraji komerčního bankovního systému. Těm mají mikroinvestice umožnit pokrýt startovní náklady pro rozvoj jejich podnikání, případně pro nezbytné inovace již existujícího drobného podniku. V tomto případě, by úroky placené klienty měly být schopny zcela pokrýt náklady na poskytnutí úvěru. Oproti tomu, v případě přístupu prvního, jsou náklady na poskytnutí úvěru vyšší, než možnosti splácení klienta, které je proto nutné pokrýt prostřednictvím dotací.

[59] Většina MFIs se nachází ve městech, v rurálních oblastech působí jen 19,5% mikrofinančních institucí (Lapenu & Zeller, 2001).

Obdobná typologie MFIs se objevuje i u dalších autorů. Jessica Schicks (2007) hovoří o udržitelných (*sustainable*) MFIs a charitativních (*charitable*) MFIs. Přičemž tradičně byly MFIs charitativními organizacemi na bázi NGOs, jako příklad charitativní organizace uvádí výše zmíněnou *Grameen Bank*. Pro charitativní MFIs je charakteristické zaměření na práci s nejchudším segmentem populace, přičemž neposkytuje pouze finanční služby, ale také doprovodné vzdělávací programy. Charitativní MFIs tedy přináší důležité sociální benefity, ale na druhou stranu jsou závislé na dotacích a případných daňových úlevách, což omezuje udržitelnost jejich fungování v delším časovém horizontu a také jejich nezávislost. Udržitelné MFIs jsou oproti tomu nezávislé a z výnosů jsou schopné zcela pokrýt vlastní fungování. Jako příklad uvádí Schicks bolívijskou MFI BancoSol.[60]

Marulanda a Otero (2005) ve své zprávě o podobě mikrofinancování v Latinské Americe pracují se třemi typy mikrofinančních institucí. Prvním typem jsou opět NGOs, které kromě finančních služeb poskytují také konzultace a školicí programy. Druhou skupinu tvoří instituce, které vznikly jako NGOs ale transforamovaly se do podoby bankovních institucí (autoři používají pro tento proces termín *up-scalling*). Poslední skupinou jsou komerční banky, které se zapojily do poskytování finančních služeb v rámci mikrofinančního sektoru. Některé banky začaly přímo poskytovat mikrofinanční služby (často státní banky), jiné vytvořily přidružené společnosti specializující se na mikrofinancování.

Čtyři skupiny MFIs se objevují v typologii Tricie Olsen (2010). Jedná se o komerční banky, družstevní záložny, NGOs a nebankovní finanční instituce.[61] S nejobsáhlejší typologií pracují Lapenu a Zeller (2001). Ve své práci rozlišují MFIs podle dvou kritérií, technologie poskytování úvěru a podle právního statusu. V otázce

[60] Bolivia's Banco Solidario SA vznikla transformací z NGO PRODEM (založené a financované prostřednictvím americké NGO Accticón International) v roce 1992 a stala se první organizací, která byla transformována do formy bankovní instituce a jako taková mohla začít poskytovat i depozitní služby (Schicks, 2007).

[61] Nebankovní finanční instituce (*non banking financial institutions NBFIs*) jsou mezistupněm mezi NGOs a NGOs, které byly transformovány do podoby klasických bankovních institucí. NBFIs mají větší přístup ke kapitálu, jsou tedy méně závislé na dotacích a státní podpoře. V některých případech mohou dokonce poskytovat doplňkové finanční služby jako např. spoření (Olsen, 2010).

technologie, jakou MFIs používají pro poskytování půjček, se může jednat o družstva, solidární skupiny, vesnické banky, individuální kontrakty nebo kombinace těchto modelů. Podle právního statusu organizace rozlišují autoři NGOs, družstva, registrované bankovní instituce, vládní instituce a projekty.

Jak již bylo zmíněno v úvodu této kapitoly, trh s mikrofinančními službami je v rozvojových státech rozsáhlý, především v oblastech Latinské Ameriky a jihovýchodní Asie. Mikrofinanční instituce nalezneme v celkem 84 zemích světa a v 70% rozvojových států (Olsen, 2010). Největší dosah mikrofinančních institucí ve vztahu k potenciálním klientům vykazují především asijské státy, např. Indonésie, Bangladéš, Thajsko, Vietnam, Sri Lanka a Indie (Lapenu & Zeller, 2001). MIXMarket uvádí pro rok 2010 počet MFIs v oblasti jižní Asie, východní Asie a Pacifiku, ve výši 591 institucí. Celkový počet klientů v regionu dosáhl 74, 6 milionů a hrubé úvěrové portfolio MFIs v oblasti má objem 30,2 miliard USD (MIXMarket, 2012). Pro asijské MFIs je dále charakteristické větší zaměření na problematiku postavení žen (Lapenu & Zeller, 2001).

Největší transakce v rámci mikrofinančního sektoru probíhají v Latinské Americe (Lapenu & Zeller, 2001), přestože hodnoty ukazatelů sledovaných ve statistikách MIXMarket nedosahují výsledků jižní a východní Asie. V Latinské Americe a státech Karibiku se nachází celkem 489 mikrofinančních institucí, jejichž služeb využívá 16.3 milionů klientů a hrubé úvěrové portfolio MFIs dosahovalo v roce 2010 23.6 miliard USD (MIXMarket, 2012). Relativně nižší údaje v počtu MFIs a jejich klientů jsou důsledkem nižší hustoty zalidnění Latinské Ameriky ve srovnání se státy jihovýchodní Asie. Charakteristikou mikrofinančního sektoru v zemích Latinské Ameriky, která ho odlišuje od států Asie, Afriky a východní Evropy, je vysoká míra komercionalizace a institucionalizace sektoru[62] (Olsen, 2010). Mikrofinancování se v Latinské Americe stalo význačnou součástí bankovního sektoru (Marulanda & Otero, 2005).

[62] Komercializované instituce mohou poskytovat více finančních služeb. V rámci Latinské Ameriky jsou za velmi důležité považované služby v oblasti remitencí, které usnadňují transfer a vyplacení peněz ze zahraničí. Pro rodiny s nízkými příjmy je významné, že tyto instituce umožňují tyto finanční transfery za nižší poplatky, než je tomu v případě klasických bankovních institucí (Marulanda & Otero, 2005).

Poslední rozvojový makroregion, Afrika, se vyznačuje výraznou závislostí na veřejném kapitálu a veřejných úsporách (v kontrastu ke státům jihovýchodní Asie, kde hraje určující roli soukromý kapitál) (UNECA, 2000). Především oblast subsaharské Afriky se vyznačuje nedostatečnými a slabými institucemi a také neexistencí silné a finančně nezávislé střední třídy (Putna, 2010). Dle údajů MIXMarket pro rok 2010 se v Africe nacházelo 545 MFIs s největší koncentrací institucí v Ghaně (81 MFIs) a Nigeru (51 MFIs). Přístup k mikrofinančním službám mělo přes 66 tisíc klientů a hrubé úvěrové portfolio MFIs dosahovalo 4,7 miliard USD. Pro oblast severní Afriky a Blízkého Východu jsou hodnoty ještě nižší, nachází se zde 77 MFIs, 28 450 tisíc klientů a hrubé úvěrové portfolio MFIs je ve výši jedné miliardy USD (MIXMarket, 2012).

Údaje o mikrofinančním sektoru v jednotlivých regionech podrobněji ilustruje následující tabulka.

Tabulka č.1, *Charakteristika sektoru mikrofinancování dle regionu*.

Region	***Počet MFIs***	***Počet klientů***	***Výše průměrné půjčky na klienta (USD)***	***Počet vkladatelů***	***Vklady (USD)***
Afrika	545	66 319 tis.	262,8	146 349 tis.	16,0 mil.
Blízký Východ a severní Afrika	77	28 450 tis.	1 151,5	0	0,0
Jižní Asie	376	5,1 mil.	179,1	6,8 mil.	280,5 mil.
Latinská Amerika a Karibik	489	4,5 mil.	1 859,5	3.0 mil.	6.5 mld.
Východní Asie a Pacifik	315	1,0 mil.	393,8	1,5 mil.	1,2 mld.

(údaje za rok 2011, MIXMarket, 2012)

3. Mikrofinancování jako součást nového paradigmatu rozvojové pomoci?

Koresponduje koncept mikrofinancování s principy současného rozvojového paradigmatu – Strategie souhrnného rozvojového rámce? Předmětem této kapitoly bude analýza průsečíků mezi základními stavebními kameny konceptu Strategie souhrnného rozvojového rámce a principy mikrofinancování. O mikrofinancování se ve vztahu k rozvojové pomoci často hovoří. Mikrofinancování je podporováno ze strany OSN i Světové Banky. Na konferenci *Microfinance Summit* v roce 1997 se obě tyto organizace, které jsou největšími koordinátory rozvojové pomoci, zavázaly k podpoře rozšiřování dostupnosti mikrofinančních služeb (Morduch, 1998, Olsen, 2010). Zájem o mikrofinancování roste také v důsledku zapojování nových aktérů do poskytování rozvojové pomoci. Na poli rozvojové pomoci se nově prosazují filantropické soukromé nadace (např. *Bill and Melinda Gates Foundation*, *Ford Foundation* nebo *Rockeffeler Foundation*), nový bilaterální donoři (např. Čína, arabské země a nečlenské státy OECD) a narůstá objem financí poskytovaných ze strany nevládních organizací[63] (Hačecká, 2007).

OSN označila mikrofinancování za prostředek naplnění Rozvojových cílů tisíciletí a rok 2005 prohlásila rokem mikroúvěru (*International Year of Microcredit*). Slovy tehdejšího Generálního tajemníka OSN „Mezinárodní rok mikroúvěru 2005 podtrhuje důležitost mikrofinancování jako integrální součásti naší kolektivní snahy o dosažení Rozvojových cílů tisíciletí. Udržitelný přístup k mikrofinancování pomáhá zmírňovat chudobu prostřednictvím vytváření příjmu…“ (Srnec & Havrland, 2006) Dále je možné zmínit, již dříve uvedené, udělení Nobelovy ceny míru pro rok 2006 zakladateli jedné z nejvýznačnějších mikrofinančních institucí, *Grameen Bank*, Muhammadu Yunusovi, za jeho příspěvek k boji s chudobou (Olsen, 2010).

MDGs představují dosud největší rozvojový program, základem pro jeho naplnění by měl být Solowův růstový model ekonomiky, který vychází z předpokladu nastartování růstu ekonomiky prostřednictvím akumulace úspor. Tento model je doplněn o východisko J. Sachse, podle jehož názoru jsou nejchudší státy v situaci, kdy

[63] Příkladem neziskové nevládní organizace, která působí v oblasti mikrofinancování je Člověk v tísni, programy mikrofinancování, které organizuje, se soustředí na oblast Kavkazu (Kunová, 2011).

samotné úspory nestačí k překonání pasti chudoby. Akumulace úspor nemůže nastartovat ekonomický růst v zemích bez základní infrastruktury a kvalifikované pracovní síly (Putna, 2010). Za hlavní důvod neúspěchu dosavadních snah o zmírnění chudoby je považována vysoká míra vnějšího zadlužení rozvojových ekonomik. (Srnec & Havrland, 2006) Z uvedených důvodů by jedním z hlavních prvků pro naplnění MDGs mělo být navýšení oficiální rozvojové pomoci a oddlužení nejvíce zadlužených rozvojových států (Putna, 2010). Příspěvek mikrofinancování vidí představitelé MDGs zaprvé v rozvoji sociálního kapitálu a zadruhé v předpokladu, že nárůst příjmu chudých obyvatel povede k nárůstu spotřeby a tím i ke stimulaci ekonomiky (Olsen, 2010). Dále je vyzdvihována především adresnost mikrofinancování, ve srovnání s neadresnou oficiální rozvojovou pomocí, a předpokládaný trvalý rozvojový efekt (Průša, 2007).

V této kapitole bude zhodnoceno, na jakých základech je toto propojení mezi mikrofinancováním a Strategií souhrnného rozvojového rámce postaveno. Je koncept mikrofinancování kompatibilní s principy této rozvojové strategie, nebo se jedná jen o propojení v rétorice představitelů výše jmenovaných institucí? Je mikrofinancování označováno za jeden z nástrojů naplňování CDF z důvodu vzájemného prolínání principů těchto přístupů nebo je vyzdvihováno, protože se tento koncept objevil v pravou dobu? Na tyto otázky se pokusí dát odpověď následující analýza.

Při analýze vycházím z principů Strategie souhrnného rozvojového rámce, které byly podrobně představeny v první kapitole. Jedná se o multidisciplinární přístup k rozvoji, determinující roli institucionálního prostředí, role lidského potenciálu v rozvoji ve spojení s pojetím chudoby jako základní bariéry rozvoje a princip trvalé udržitelnosti, jak ve vztahu k procesu, tak ve vztahu k životnímu prostředí. Tyto principy vygenerované prostřednictvím předcházejícího rozboru současného rozvojového paradigmatu budou porovnány s konceptem a praxí mikrofinancování. U každého uvedeného principu CDF budou hodnoceny dvě úrovně naplňování tohoto principu. Na teoretické úrovni bude zhodnoceno, zda a jakým způsobem s daným principem pracuje koncept mikrofinancování. Zadruhé bude ve vztahu k praxi zhodnoceno, zda jsou tyto principy reflektovány v praktické rovině fungování mikrofinančních služeb.

V závěru kapitoly bude praxe mikrofinancování podrobněji ilustrována na příkladu dvou států s etablovaným mikrofinančním sektorem, Bangladéše a Mexika.

3.1. Multidisciplinarita

Nutnost multidisciplinárního přístupu k rozvoji obecně, a k potírání chudoby konkrétně je jedním ze základních prvků současného rozvojového paradigmatu. „Rozvojové cíle tisíciletí jsou celosvětové časově vázané a kvantifikované úkoly pro řešení chudoby v mnoha jejích dimenzích – hladu, příjmové chudoby, nemoci a nedostatku přístřeší a vyloučení – a zároveň prosazující rovnost pohlaví, vzdělávání a udržitelnost životního prostředí.“ (UN Millenium Project, 2005) Z uvedeného vyplývá, že rozvojové projekty by měly reflektovat následující roviny: finanční příjem, přístup ke vzdělání, zdravotní péči, možnost realizace v rámci společnosti a respekt k životnímu prostředí.

Je koncept mikrofinancování multidimenzionálním přístupem k otázce chudoby? Mikrofinancování přímo s principem multidisciplinarity nepracuje, nicméně vychází z chápání chudoby jakožto mutlidimenzionální problematiky (UNECA, 2000). Koncept mikrofinancování vychází z předpokladu, že zpřístupnění finančních služeb malého rozsahu umožní postihnout mnohé z prvků chudoby.[64] Umožní klientům rozvoj vlastního potenciálu, investice do vzdělávání (potomků i vlastní) a zdravotní péče a povede ke zmocnění (*empowerment*) jednotlivce, kterému umožní seberealizaci a větší participaci ve společnosti. Přístup půjčování chudým (*poverty lending approach*) doplňuje mikrofinanční služby o doprovodné programy vzdělávání klientů v oblastech, jako je čtenářská i finanční gramotnost a zdravotní problematika.

V praxi poskytují doprovodné vzdělávací programy pouze některé MFIs, a to zpravidla neziskové organizace (Olsen, 2010). Vzhledem k postupující komercionalizaci a formalizaci sektoru, je tato problematika v mnohých případech opomíjena.

[64] Podle UNECA má mikrofinancování materiální a nemateriální přínosy. V materiální oblasti zajišťuje ekonomickou bezpečnosti, která dále vede ke zlepšení životních podmínek jako je potravinová bezpečnost, výživa, přístřeší, hygiena a přístup ke vzdělání a zdravotní péči. V nemateriální oblasti má mikrofinancování pozitivní vliv na sociální a psychologické aspekty chudoby, které zabraňují chudým realizovat vlastní potenciál. Stálý příjem, spoření, tréninkové programy a disciplína nutná pro pravidelné splácení úvěru, zvyšují sebehodnocení klientů MFIs a jejich sociální status. Tato skutečnost je významným přínosem především v otázce prosazování rovnosti pohlaví (UNECA, 2000).

Mikrofinancování je podrobováno kritice, neboť komerční instituce kladou důraz pouze na zvýšení příjmu klientů a opomíjejí ostatní dimenze chudoby, se kterými se jejich klienti potýkají. Mikrofinancování v této podobě nemůže přinášet očekávané výsledky.

„[Fenomén komercionalizace mikrofinancování] se prokázal jako velmi nebezpečný zejména ve spojení s několika dalšími faktory. Nejdůležitějším z nich je výše zmíněné používání úvěrů na bezprostřední spotřebu místo k investování, což znesnadňuje jejich splácení; druhým je ziskový mechanismus, který žene soukromé podnikatele k nabízení půjček všem, kdo o ně projeví zájem, tedy i těm, kteří nemají příjem či žijí pod hranicí absolutní chudoby a je velmi pravděpodobné, že nebudou schopni půjčku splatit. Třetím problémovým faktorem je častá absolutní (finanční) negramotnost chudých klientů a jejich neschopnost posoudit rizika spojená s úvěrem, která ve spojení s předchozími dvěma silami vede - mimo jiné - k nabírání sekundárních a dalších půjček za účelem splácení původních.“ (Kunová, 2011)

Tabulka č. 2, *Princip multidisciplinarity*.

	Multidisciplinarita
Koncept mikrofinancování	nepřímo; chudoba jako multidimenzionální problém, doprovodné vzdělávací programy
Praxe mikrofinancování	redukce na příjmovou stránku

3.2. Institucionální prostředí

Určující role institucionálního prostředí je dalším konstitutivním prvkem strategie CDF. Základním prvkem je existence dobrého vládnutí, *good governance*, které má přilákat zahraniční investice a ve vztahu k obyvatelstvu zajistit respektování základních lidských práv. Koncept *good governance* by ve vztahu k institucionálnímu prostředí měl být doplněn dalšími principy, kterými jsou: participace (*participation*), vlastnictví (*ownership*) a partnerství (*partnership*).[65] „Investice jsou spojeny se

[65] Partnerství (*partnership*) znamená spolupráci všech aktérů zapojených do rozvojových projektů, a to jak na straně donorů, tak recipientů. Dalším důležitým prvkem rozvojového konceptu má být participace rozvojových zemí na všech fázích tvorby a implementace rozvojových programů (*Participation*).

správnými politikami a dobrým vládnutím – liberalizované obchodní režimy a vysoká míra úspor spolu se spolehlivým právním a justičním systémem. Jednoduše řečeno, kapitál proudí do takových zemí, kde fungují základy práva.“ (Wolfenson, 1996)

Je role institucionálního prostředí považována za důležitý prvek v rámci konceptu mikrofinancování? Obdobně jako v předcházející otázce multidimenzionality, koncept mikrofinancování s problematikou institucionálního prostředí přímo nepracuje. Do určité míry je to důsledek skutečnosti, že princip mikrofinancování existující institucionální rámec obchází a vytváří nové instituce, specificky pro distribuci mikrofinančních služeb - mikrofinanční. MFIs měly být určitou formou substituce tradičních bankovních institucí i sociálních služeb státu. Mikrofinancování představuje určitý potenciál v boji proti korupci, jedné z hlavních výzev *good governance*, neboť vzhledem ke skutečnosti, že obchází tradiční instituce, omezuje působení zavedených korupčních kanálů (Barry, 2010).

V praktické rovině je ale existence *good governance* určujícím prvkem pro fungování mikrofinančního sektoru. Pro rozvoj mikroinvestování a jeho udržitelnost je zásadní fungující institucionální prostředí, ekonomická stabilita, propojení s bankovním sektorem a zajištění majetkových práv[66] (Robinson, 2001: 13). Mikrofinancování se neprosazuje v zemích, které se nacházejí ve stavu kolapsu, v tzv. failed states, státech rozvrácených válkou, případně státech, které jsou mezinárodními investory opomíjeny z politických důvodů (Lapenu & Zeller, 2001).

V otázce partnerství propojuje mikrofinancování klienty, konkrétní mikrofinanční instituce a případné zahraniční investory.[67] Míra vlivu jednotlivých aktérů na způsob fungování mikrofinancování je limitovaná. Přímá participace národních států není v konceptu mikrofinancování určující, role národních vlád spočívá

Participace je spojená s dalším prvkem a to s vlastnictvím rozvojových projektů (*Ownership*), které by mělo být také na straně příjemců (Wolfenson, 2001)

[66] Drobní podnikatelé by mohli investovat do rozvoje svého podnikání více, kdyby se nepotýkali s konfiskacemi zboží, stálými žádostmi o úplatek, zadržením a přesuny lokací jejich podnikání. Tím by jim bylo umožněno dosáhnout vyšších příjmů, což by zároveň vedlo ke zvýšení zaměstnanosti (Robinson, 2001: 13).

[67] Obecně projevují MFIs velký zájem o zahraniční spolupráci. Výzkum prokázal pozitivní vliv zahraničních investic na počet poskytovaných půjček, neboť nové technologie, které s sebou spolupráce se zahraničními investory přináší, vylepšuje schopnost MFIs dosáhnout ke klientům (Olsen, 2010).

v zajištění odpovídajícího institucionálního prostředí. Významným prvkem je participace jednotlivců, kteří připravují vlastní projekty, jejichž jsou také vlastníky. Rozvoj v tomto případě skutečně probíhá „zdola."

Tabulka č. 3, *Role institucionálního prostředí*.

	Institucionální prostředí			
	good governance	*partnership*	*participation*	*ownership*
Koncept mikrofinancování	nepřímo; stávající instituce obchází, potenciál pro snižování korupce	propojení klientů. MFI, zahraničních i domácích investorů	národní vlády - zajištění institucionálního prostředí; participace jednotlivců	vlastnictví projektů na straně jednotlivců
Praxe mikrofinancování	určující pro efektivní fungování	limitovaný vliv na fungování	aktivní participace jednotlivců	klienti jsou autory vlastních projektů

3.3. Lidský potenciál

Lidský potenciál a jeho rozvoj je zásadním prvkem současného rozvojového paradigmatu. Člověk je aktivním aktérem vlastního rozvoje i rozvojových strategií a je proto nutné vytvořit lidem, kteří žijí v chudých zemích, takové podmínky, aby mohli plně rozvinout svůj potenciál. Jedním z prvků rozvoje lidského potenciálu je princip *empowerment*, což je proces který zahrnuje získání větší kontroly nad vlastním životem a větší míru participace na rozhodování ve společnosti. Slovy A. Sena: „Rozvoj znamená odstranění rozlišných typů nesvobod, které nechávají lidem málo možností výběru a málo příležitostí k naplnění jejich záměrů. Odstranění základních nesvobod … je základním stavebním kamenem rozvoje." (Corbridge, 2002) Specifickou oblastí je problematika postavení žen ve společnosti. Rozvojové strategie by měly prosazovat rovnost pohlaví a ve svých projektech reflektovat odlišné zkušenosti a potřeby žen.[68]

[68] J. True k problematice odpovídající reprezentace žen v rozvoji uvádí, že toto by znamenalo uznání 50% světové populace a opravu dosavadního popření nebo zkreslený pohled na ženy ve světové politice v důsledku mylného předpokladu, že zkušenosti mužů je možné uplatnit na obě pohlaví, a že ženy nejsou v mezinárodně politické aréně buď přítomné, nerelevantní pro globální procesy. Na globální úrovni jsou ženy znevýhodněnou skupinou – vlastní pouze jedno procento světového bohatství a zdrojů, provádějí

„Mimo jiné, neschopnost vyřešit globální problémy chudoby, znečištění, šíření jaderných zbraní a tak dále, je částečně výsledkem opomíjení příspěvku žen k ekonomickému rozvoji a nedostatku podpory pro takový příspěvek ze strany mezinárodních organizací i národních vlád.“ (True, 2001: 240)

S problematikou rozvoje a využití lidského potenciálu souvisí i současné pojetí chudoby, na kterou je nazíráno jako na multidimenzionální problematiku, jak již bylo uvedeno výše, a zároveň je chudoba chápána jako základní bariéra rozvoje lidského potenciálu.

Lidský potenciál je ústředním tématem i pro koncept mikrofinancování a dostupnost mikrofinančních služeb má napomoci jeho rozvoji. Obdobně jako CDF chápe mikrofinancování jedince jako aktivního aktéra rozvoje, který je iniciativní a inovativní. Mikrofinancování také naplňuje princip zmocnění (*empowerment*), neboť klientům umožňuje prostřednictvím zisku finančních prostředků převzít kontrolu nad směřováním vlastního života a vylepšuje schopnost jeho participace na veřejném životě (Barry, 2010). Také problematika postavení žen je důležitým prvkem konceptu mikrofinancování. Mikrofinancování by mělo přispívat ke zlepšení postavení žen ve společnosti, neboť díky finanční nezávislosti mohou převzít větší podíl na rozhodování nejen v domácnosti, ale i ve společnosti (Kunová, 2011). Zaměření mnohých mikrofinančních projektů výhradně na ženy je také odůvodňováno skutečností, že ženy využívají prostředky získané rozvojem podnikání na jiné účely než muži a více investují např. do vzdělávání dětí, výživy a zdravotní péče, a tím dále přispívají k rozvoji sociálního kapitálu (Faridi, 2011).

Obdobně pojetí chudoby v konceptu mikrofinancování odpovídá principům CDF. Podle konceptu mikrofinancování umožní rozvoj lidského potenciálu, kterého bude dosaženo prostřednictvím mikrofinančních služeb, vymanění jednotlivců a jejich rodin z chudoby. Nedostupnost finančních služeb pro chudé je v pojetí mikrofinancování chápána jako další z dimenzí chudoby (Schneider, 1997: 64-65).

60 % práce a tvoří většinu uprchlíků, negramotných a chudých. Přitom je role žen určující pro přežití rodin a komunit. Navíc mezinárodní procesy často mají muže a ženy odlišný vliv a vedou k pro tyto skupiny odlišným výsledkům (True, 2001: 240).

„Úvěr je více než podnikání. Stejně tak jako jídlo, je úvěr lidským právem.“ (Robinson, 2001: 25)

Podíváme-li se na fungování mikrofinancování v praxi, ukazují se některé výše uvedené body problematické. V otázce postavení žen sice existuje mnoho programů, které se zaměřují výhradně na ženy, ovšem mužům jsou poskytovány vyšší úvěry, neboť v rozvojových státech je vlastnictví majetku zpravidla vázáno na muže (Morduch, 1998). Druhým tématem je pojetí chudoby jako bariéry rozvoje lidského potenciálu. V praxi je poskytování mikroúvěrů vázáno na vlastnictví základních prostředků a schopností pro rozvoj podnikání. Nejchudší segment populace tedy zůstává na okraji zájmu MFIs, jak je reflektováno v rozdělení na ekonomicky aktivní chudé a extrémně chudé, které používá M. Robinson (Robinson, 2001: 18). Neregulovaný rozvoj komerčních MFIs navíc, jak již bylo zmíněno výš, může přinášet až negativní výsledky a uvrhnout klienty do spirály zadlužení, kdy v důsledku špatného odhadu finanční situace ze strany klienta i MFI je klient nucen krýt prvotní úvěr dalšími a dalšími úvěry (Kunová, 2011, Tesař, 2010). Jak dále upozorňuje J. Morduch (1998) příspěvek mikrofinancování v oblasti boje proti chudobě nespočívá ani tak v její redukci, jako v redukci zranitelnosti chudých, kterým umožňuje diverzifikaci ekonomických aktivit a tím odstraňuje jejich závislost na výnosech sezónní práce.

Nicméně příspěvek rozšiřování dostupnosti mikrofinančních služeb k rozvoji lidského potenciálu v rozvojových státech nelze pominout, ať už je zprostředkován mikrofinančními institucemi na bázi NGOs, nebo komercializovanými MFIs, obě skupiny MFIs umožňují klientům rozvoj živnosti a vylepšení životního standardu. „Malé podniky poskytují svým provozovatelům příjem. Vytvářejí zaměstnanost.“ (Robinson, 2001: 12)

Tabulka č. 4, *Rozvoj lidského potenciálu*.

	Lidský potenciál			
	lidský potenciál	*empowerment*	*postavení žen*	*pojetí chudoby*
Koncept mikrofinancování	centrální téma, mikrofinanční služby mají napomoci rozvoji, jedinec aktivní aktér rozvoje	vyšší míra kontroly nad vlastním životem, větší možnost participace ve společnosti i politice	finanční nezávislost, větší podíl na rozhodování v rámci rodiny i společnosti	nedostupnost finančních služeb jak jedna z dimenzí chudoby; chudoba jako bariéra lidského rozvoje
Praxe mikrofinancování	ženy tvoří vyšší podíl klientů MFIs[69] (liší se v závislosti na regionu); muži dostávají vyšší úvěry	rozvoj podnikání, vylepšení životního standardu	limitováno tradicemi dané společnosti	zaměření na ekonomicky aktivní chudé, vlastnictví základního kapitálu; extrémně chudí nejsou primárním objektem

3.4. Trvale udržitelný rozvoj

Rozvoj by měl být trvale udržitelným procesem, jak ve vztahu k procesu samotnému, tak z hlediska životního prostředí. Podle současného rozvojového paradigmatu jsou pro zajištění trvale udržitelného rozvoje důležité principy participace (*participation*) a vlastnictví (*ownership*), které zajistí zájem národních vlád na pokračování projektů (Wolfenson, 2001). Ve vztahu k životnímu prostředí je třeba nalézt rovnováhu mezi ekonomickým rozvojem a ochranou životního prostředí – ve formě trvale udržitelného rozvoje (*sustainable development*) (Orhan, 2009).

Udržitelnost fungování MFIs je v konceptu mikrofinancování klíčovým prvkem pro trvalost dosažených výsledků v otázce zmírnění chudoby. V tomto smyslu je

[69] V jihovýchodní Asii tvoří ženy až 85% klientů mikrofinančních institucí (Průša, 2007), v Latinské Americe se podíl ženských klientů pohybuje okolo 60% (Pistelli, 2010).

důležitá především stabilita a nezávislost mikrofinančních institucí (Marulanda & Otero, 2005). Hovoří se o udržitelnosti a soběstačnosti[70] MFIs. „Udržitelné mikrofinancování je zprostředkováváno komerčními institucemi, které poskytují finanční služby ekonomicky aktivním chudým za úrokové míry, které umožňují institucím pokrýt veškeré náklady a rizika a generovat zisky.“ (Robinson, 2001: 28) Jak je zřejmé, udržitelnost MFIs je spojena s jejich institucionalizací a komercionalizací. MFIs na bázi neziskových organizací jsou závislé na příspěvcích donorů a tedy není zajištěna jejich udržitelnost v delším časovém horizontu.[71] K udržitelnosti mikrofinancování a jeho přínosů pro společnost by dále mělo přispívat to, že konkrétní projekty vycházejí z lokálních znalostí a zkušeností a respektují kulturu (UNECA, 2000).

Problematika udržitelného rozvoje ve vztahu k životnímu prostředí není primárně předmětem zájmu konceptu mikrofinancování. Pokud vyjdeme z předpokladů zastánců environmentálních přístupů k rozvoji, které v otázce ochrany životního prostředí vyzdvihují přínosy lokálních řešení, jsou zde efekty mikrofinancování pozitivní (Orhan, 2009). Mikrofinancování pracuje s lokálními projekty, klienti při rozvoji svého podnikání vycházejí z místních zkušeností a tradic (Ferro, 2005). „Mikrofinanční iniciativy, které respektují lokální znalosti a tradice, a vycházejí z nich, jsou více kulturně kompatibilní a tím i lépe udržitelné pro místní komunitu.“ (UNECA, 2000)

Pro principy participace (*participation*) a vlastnictví (*ownership*) projektů v otázce udržitelnosti rozvoje platí totéž, jako v případě institucionálního prostředí. V případě mikrofinancování se nejedná o přímou participaci národních vlád na mikrofinančních projektech, a tedy na rozvoji. Mikrofinancování pracuje s participací jednotlivců a domácností, tedy nejmenších činitelů společnosti. Totéž platí i pro princip vlastnictví.

[70] M. Robinson uvádí studii USAID, která určuje tři kategorie MFIs podle dosaženého stupně udržitelnosti. První kategorií jsou instituce, jejichž zisky z úroků a poplatků nestačí na pokrytí operačních nákladů. Druhou skupinu tvoří MFIs, které jsou svými výnosy schopné pokrýt operační náklady, ale ne obchodní náklady úvěrového kapitálu. Poslední skupinou jsou instituce, které jsou schopné zcela pokrýt všechny náklady a rizika a generují zisk (Robinson, 2001: 56).

[71] Kromě výše uvedeného, NGOs jsou ve svém působení limitovány svým právním statusem, na jehož základě, nemohou kromě úvěrů poskytovat další finanční služby, jako je spoření nebo pojištění (Marulanda & Otero, 2005).

V praxi je třeba rozlišovat udržitelnost mikrofinančních institucí od udržitelnosti rozvoje dosaženého jednotlivými klienty. Zatímco v případě MFIs je jejich udržitelnost ve smyslu schopnosti pokrýt náklady prostřednictvím vlastních zisků považována za pozitivum, při zkoumání dopadů tohoto vývoje na klienty nejsou výsledky tak jednoznačné. Finanční soběstačnost a tedy schopnost dlouhodobého působení MFIs spolu s rozšiřováním dostupnosti služeb je pro dosažení trvalého efektu rozvoje klientů přínosem, nicméně nelze opominout také negativní stránku tohoto fenoménu. Komercializace sektoru vytlačuje doprovodné vzdělávací programy i princip kolektivních půjček a kolektivního ručení v rámci podpůrné skupiny (Kunová, 2011, Barry, 2010). Tím jsou limitovány možné sociální benefity mikrofinancování, což v důsledku snižuje míru udržitelnosti dosažených výsledků jednotlivých klientů.

Závěrem je nutné zmínit, že ve vztahu k životnímu prostředí nejsou v praxi zjišťovány dopady jednotlivých projektů na životní prostředí, a tedy na jeho udržitelnost. Problematika propojení mikrofinancování s environmentálními přístupy se v současnosti teprve rozvíjí. Hovoří se o tzv. zeleném mikrofinancování. Tento přístup má zajišťovat programy, které podporují klienty MFIs v rozvoji podnikání šetrného k životnímu prostředí a využívání energie z obnovitelných zdrojů.[72] Požadavky na naplnění minimálních požadavků ochrany životního prostředí se nově objevují také v agendě donorů MFIs (CGAP, 2009). Allet (2011) uvádí, že dodnes neexistuje jednotná metodologie pro hodnocení a monitoring vlivu mikrofinancování, respektive MFIs, na životní prostředí.

[72] Za účelem rozšiřování informovanosti o environmentálních aspektech mikrofinancování vznikla v roce 2002 americká nezisková organizace GreenMicrofinance, http://www.greenmicrofinance.org.

Tabulka č. 5, *Trvale udržitelný rozvoj*.

<table>
<tr><td></td><td colspan="3">Trvale udržitelný rozvoj</td></tr>
<tr><td></td><td colspan="2">Udržitelnost procesu rozvoje</td><td>Udržitelnost životního prostředí</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Koncept mikrofinancování</td><td rowspan="2">základní koncept; nezávislost a stabilita MFIs</td><td>participation</td><td>ownership</td><td rowspan="2">nepřímo; využití lokálních znalostí; lokální řešení</td></tr>
<tr><td>nepracuje s participací vlád; participace jednotlivců</td><td>vlastnictví projektů na straně jednotlivců</td></tr>
<tr><td>Praxe mikrofinancování</td><td>komercionalizace pozitivní pro udržitelnost MFIs; negativní důsledky pro jednotlivce (omezení vzdělávacích programů, individualizace půjček); omezení sociálních benefitů; spirála zadlužení</td><td>základem aktivita jednotlivců</td><td>jednotlivci připravují projekty pro rozvoj vlastní živnosti, a tedy jsou vlastníky těchto projektů</td><td>dopady projektů na životní prostředí nezjišťovány</td></tr>
</table>

3.5. Mikrofinancování – pohledy z praxe

Tuto kapitolu tvoří dvě případové studie, které budou podrobněji ilustrovat fungování mikrofinancování v praxi. Na příkladu fungování mikrofinancování v Bangladéši a Mexiku budou zhodnoceny přínosy a limity mikrofinancování v praxi. Tuto kapitolu jsem do své práce zařadila proto, že umožňuje přiblížení konkrétních aspektů mikrofinancování, které je primárně praktickým konceptem podpory chudých. Představené případové studie umožní lépe pochopit potenciál mikrofinancování pro naplnění cílů současné rozvojové strategie. V těchto případových studiích nicméně nebude hodnocen soulad se všemi principy CDF, jak tomu bylo v první části této kapitoly. Případové studie zde slouží ke zdůraznění a ilustraci vybraných prvků mikrofinancování.

3.5.1. Mikrofinancování v Bangladéši

Bangladéš, jako předmět první z případových studií, byla vybrána z důvodu dlouhodobé praxe mikrofinancování v zemi. Bangladéš je kolébkou mikrofinancování. Od 70. let dvacátého století, kdy zde tento sektor služeb chudým vznikl, došlo v této zemi k velmi dynamickému rozvoji mikrofinančních služeb a Bangladéš má v současnosti jednu z nejkomplexnějších sítí mikrofinančních institucí. Zároveň se jedná o jednu z nejchudších rozvojových zemí světa, kde je oblast pomoci chudým prvořadou problematikou.

Bangladéš spadá do rozvojového regionu jihovýchodní Asie. Jedná se o jeden z nejlidnatějších států světa, podle údajů pro rok 2012 se nachází na osmé příčce v počtu obyvatel. Průměrné HNP na osobu je v Bangladéši 700 USD (údaje za rok 2011), čímž podle klasifikace Světové banky spadá do kategorie států s nízkým důchodem a nachází se na 194. místě z 226 států světa. Podíl obyvatel, kteří se pohybují pod hranicí chudoby, byl podle údajů za rok 2010 40% (HDR 2011). Podle údajů HDR 2011 patří Bangladéš do skupiny států s nízkým indexem lidského rozvoje, konkrétně 0,5, je tedy na 146 místě mezi státy světa. Nízkých hodnot HDI dosáhla Bangladéš v roce 2011 především v oblasti příjmů na osobu a vzdělávání, Světová banka uvádí podíl gramotnosti 56% populace (World Development Indicators, 2012; HDR 2011). Indikátorem pro zjištění úrovně institucionální prostředí je index vnímání korupce[73] (*Corruption Perceptions Index*), zde Transparency International na základě údajů z roku 2011 umístila Bangladéš na 120. příčku ze 180 sledovaných států s indexem 2,7, což značí relativně vysokou míru korupce (Corruption Perceptions Index 2011).

Sektor mikrofinancování vykazuje v Bangladéši určitá specifika. Působí zde 74 mikrofinančních institucí (MIXMarket, 2012) a mikroúvěry v roce 2009 čerpalo deset až patnáct procent domácností (Průša, 2007). Pro Bangladéš je specifické zaměření na mikrofinanční služby pro ženy[74], ženy tvoří až 85% klientů všech MFIs v Bangladéši (Průša, 2007), a vysoká míra poskytování doplňkových vzdělávacích programů

[73] Index vnímání korupce může nabývat hodnot od nuly do deseti, přičemž hodnoty blížící se nule značí vysokou míru korupce, zatímco na opačné straně spektra nalezneme státy, které vykazují velmi nízkou míru korupčního jednání (Corruption Perceptions Index 2011).

[74] Na základě zkušeností z praxe jsou ženy považovány za odpovědnější dlužníky, méně riskují, zodpovědně nakládají s finančními prostředky a získané prostředky také lépe investují (Faridi, 2011).

k poskytnutému úvěru. Kromě charitativních MFIs, např. výše zmíněná *Grameen Bank*, nalezneme v Bangladéši také komerční MFIs, jako příklad uveďme *Association for Social Advancement* (ASA) (Robinson, 2001: 22). Podmínkou získání úvěru prostřednictvím *Grameen Bank* je vlastnictví méně než půl akru průměrně výnosné půdy (případně majetku odpovídající této hodnotě). J. Morduch ovšem uvádí, že toto pravidlo není vždy aplikováno odpovídajícím způsobem, respektive aplikaci této normy označuje za laxní. V praxi tak v mnohých případech dostávají úvěry vlastníci většího množství půdy a mikrofinancování tedy neplní svoji funkci, pomoci chudým, naopak přispívá k bohatnutí těch, kteří již základní kapitál vlastní (Morduch, 1998).

Přestože účast na mikrofinancování vede v průměru k osmnácti-procentnímu navýšení příjmu domácností, Průša (2007) upozorňuje na limity mikrofinančního přístupu ke zmírňování chudoby. Předně uvádí, že navzdory zaměření mikrofinančního sektoru na problematiku postavení žen, ve skutečnosti ženy často v případě zapojení do programu nemají kontrolu nad financemi a o rozvoji podnikání a nakládání s finančními prostředky rozhodují jejich manželé. Mikrofinancování nevede k větší emancipaci žen, které jsou výrazně omezovány islámskými tradicemi, a mikroúvěry tedy používají pouze na takové podnikatelské projekty, které nejsou s těmito tradicemi v rozporu. S problematikou přínosů mikrofinancování pro postavení žen pracuje ve svém výzkumu také Morchuch, který upozorňuje, že mužům jsou poskytovány vyšší půjčky, v důsledku skutečnosti, že vlastnictví je v této zemi tradičně spojeno s muži. Jednoznačný není ani přínos mikrofinančních služeb v oblasti vzdělávání dětí. Morduchův výzkum nepotvrdil tezi, že získání úvěru vede ke větší pravděpodobnosti vzdělávání dcer. Nicméně bylo prokázáno, že děti, které se již vzdělávají, budou s větší pravděpodobností chodit na vyučování připravené (Morduch, 1998). Průša uvádí investice klientů bangladéšských MFIs ve výši deseti procent, ještě nižší je podíl úspor ze získaných prostředků, v průměru nepřesahuje tento podíl jedno procento (Průša, 2007).

Limity vykazuje mikrofinancování také v otázce zmírňování chudoby a zadluženosti (Fernando, 2006: 5-7). Podle výzkumu V. Průši, čerpá mezi 30% až 70% klientů MFI více než jeden úvěr z důvodu nízkých částek prvních půjček, často jsou zároveň klienty několika MFIs, a tím se dostávají do bludného kruhu zadlužení (Průša, 2007). Kunová (2011) dále uvádí, že přestože v Bangladéši mikrofinancování funguje

již více než třicet let a mikrofinanční sektor je zde rozsáhlý, nelze zde pozorovat příspěvek mikroúvěrů k dlouhodobému ekonomickému růstu.[75] Tuto skutečnost vysvětluje tím, že přestože mají být úvěry využity pro rozvoj podnikání, ve skutečnosti jsou často čerpány za účelem spotřeby, přičemž v Bangladéši se objem takových úvěrů odhaduje až na tři čtvrtiny celkového objemu.[76] Možný příspěvek mikrofinancování ke snižování chudoby lze sledovat na změnách v počtu obyvatel, kteří se žijí pod hranicí chudoby. Mezi lety 1987 až 1997 žilo v Bangladéši pod hranicí chudoby 35,6% obyvatel (HDR 2000), do roku 2000 se jejich počet navýšil na 48,9% a poté poklesl na 40% v roce 2008 (WDI 2011). Ke změnám došlo v hodnotách indexu lidského rozvoje, který se pro oblast Bangladéše zvýšil z 0,303 v roce 1980 na 0,5 pro rok 2011 (HDR 2011).

Na základě výsledků svého výzkumu hodnotí Průša přínos mikrofinancování rezervovaněji. Hlavním pozitivem mikrofinancování je podle něho zpřístupnění finančních služeb chudým (v případě Bangladéše přibližně třetině obyvatel), mikroinvestice ale nelze považovat za nástroj odstraňování chudoby.

3.5.2. Podoba mikrofinancování Mexiku

Případové studie fungování mikrofinancování v Mexiku zde reprezentuje také stát s rozvinutým sektorem mikrofinančních služeb, v případě Mexika se jedná o zemi s rozvinutější ekonomikou, kde se mikrofinancování těší velkému zájmu zahraničních investorů. Mexiko jsem dále vybrala jako stát reprezentující Latinskou Ameriku, region s druhým nejrozvinutějším trhem s mikrofinančními službami a jeden z nejrozvinutějších rozvojových regionů.

Mexiko se řadí do skupiny států s vyšším středním důchodem, pro rok 2010 dosahovala hodnota HNP na osobu výše 8 930 USD (World Development Indicators, 2012). Počtem obyvatel se Mexiko, obdobně jako Bangladéš, řadí mezi nejlidnatější státy světa, údaje za rok 2012 řadí Mexiko na jedenáctou příčku mezi státy světa, přičemž pod hranicí chudoby se zde nachází 18% populace (The World Factbook,

[75] Ekonomický růst státu není primárním cílem mikrofinancování, nicméně, jak je zmíněno v úvodu kapitoly, by mikrofinancování mělo k ekonomickému růstu přispívat tím, že umožňuje chudým zvýšit jejich příjem a tím i spotřebu, což by následně mělo vést právě k nastartování ekonomického růstu.

[76] Vyžití úvěrů ke spotřebě sice vede ke zlepšení životní úrovně klientů, v dlouhodobém horizontu ale nevede k růstu a prosperitě ekonomiky (Kunová, 2011).

2012). Podle hodnocení na základě indexu lidského rozvoje patří Mexiko do skupiny států s vysokou mírou lidského rozvoje a hodnotou HDI 0,77, což Mexiko řadí na 57 místo (HDR 2011). V otázce institucionálního prostředí se nicméně Mexiko od Bangladéše tak výrazně neodlišuje, index vnímání korupce dosáhl pro rok 2011 hodnoty 3,0, což Mexiko řadí na 100. příčku (Corruption Perceptions Index 2011).

V současnosti nabízí mikrofinanční služby v Mexiku 67 MFIs (MIXMarket, 2012). Na Mexiko lze vztáhnout určité charakteristiky určující pro celý region. Mikrofinanční sektor je progresivně se rozvíjející finanční oblastí, přičemž charakteristický je zde posun ke komercionalizaci a institucionalizaci sektoru (Olsen, 2010). Jako příklad transformované MFI je možné uvést Compartamos Banco,[77] která vznikla v roce 1990 jako nezisková organizace a v současnosti dosáhla právního statusu bankovní instituce, a tedy může chudým poskytovat i další mikrofinanční služby, jako např. spoření (Marulanda & Otero, 2005).

Jaké jsou skutečné přínosy a limity mikrofinancování v Mexiku? L. Crespo Stupková (2007) na základě terénního výzkumu z roku 2006 jako pozitiva mikrofinancování uvádí skutečnost, že většina klientů byla schopna splácet úvěry z výnosů podnikání, zároveň docházelo i k růstu jejich úspor. Výnosy z mikrofinancování představovaly pro zkoumaný vzorek populace významný příspěvek k příjmu domácnosti, obecně se zlepšila kvalita bydlení a vybavenost domácností. Určité limity mikrofinancování vidí Crespo Stupková v tom, že příjem klienta s délkou participace nenarůstal, klienti ani po třech letech participace nebyli schopni dosáhnout na služby komerčního bankovního sektoru, podnikání klientů MFI nevedlo ke vzniku dalších pracovních míst a v průběhu participace klienti nerozvíjeli své schopnosti a znalosti. Dalším problémem je, obdobně jako v případě Bangladéše, využívání úvěrů na spotřebu.

Vysoká míra komercionalizace sektoru mikrofinancování v Mexiku i Latinské Americe obecně, může být rizikovým faktorem, neboť neregulovaný rozvoj

[77] Compartamos Banco se v žebříčku sta nejlepších mikrofinančních institucí Latinské Ameriky umístila na devátém místě. Celkem nalezneme v první stovce nejlepších MFIs oblasti jedenáct mexických MFIs (Microfinance Americas, 2010). Vlastní rating mikrofinančních institucí od roku 1997 představuje také agentura Standard&Poor's (Olsen, 2010).

komercionalizovaného mikrofinančního sektoru může tak jako v Indii, vést ke kolapsu tohoto sektoru. V Latinské Americe navíc dosahují úroky u mikroúvěrů vyšších hodnot (30-70%), než v Asii, případné důsledky pro mikrofinancování by proto mohly být závažnější (Kunová, 2011). Také další autoři vyzdvihují přínosy regulace komerčních mikrofinančních služeb (Marulanda & Otero, 2005).

4. Perspektivy a závěry

Předmětem této kapitoly je shrnutí výsledků analýzy uskutečněné v předcházející kapitole a představení závěrů, které z tohoto výzkumu vyplývají. Budou zde uvedeny přínosy a limity mikrofinancování jako nástroje rozvojové pomoci a v závěru bude zmíněna aktuální problematika vlivu finanční krize na oblast mikrofinancování.

Koncept mikrofinancování, jak bylo prokázáno v předcházející kapitole, naplňuje principy současného paradigmatu rozvoje. S některými principy pracuje přímo a přístup konceptu je zcela v souladu s principy CDF, jedná se zejména o principy využití lidského potenciálu a jeho rozvoje, s tím souvisejícího pojetí chudoby, a trvalé udržitelnosti rozvoje ve vztahu k procesu. S jinými principy pracuje koncept mikrofinancování nepřímo, tedy nejsou v konceptu výslovně obsaženy, ale jejich naplnění je úzce propojeno s pojetím mikrofinancování. V tomto případě se jedná o multidisciplinární přístup, vliv institucionálního prostředí a udržitelnost rozvoje ve vztahu k životnímu prostředí.

V praxi jsou nicméně výsledky odlišné, ukazuje se, že potenciál, který je mikrofinancování přisuzován, zde není zcela naplněn. V případě principu multidisciplinárního přístupu k potírání chudoby, je tento v praktickém fungování MFIs zpravidla redukován na otázku zvýšení příjmu jednotlivce, respektive rodiny. Naopak princip vlivu institucionálního prostředí se v praxi ukazuje jako určující pro efektivní fungování mikrofinancování a naplňován je také princip role lidského potenciálu, kdy jedinec je aktivním aktérem rozvoje a mikrofinancování k lidskému rozvoji přispívá tím, že umožňuje chudým přístup k finančním prostředkům, rozvoj jejich podnikání a také přístup k dalšímu vzdělávání. Nicméně v otázce postavení žen nejsou přínosy mikrofinancování jednoznačné, neboť jsou limitovány často vysoce tradičním společenským prostředím rozvojových zemí, ve kterém mikrofinanční instituce působí.

Jinak je tomu v případě prvků partnerství, participace a vlastnictví, tedy komplementů principu institucionálního prostředí, respektive trvalé udržitelnosti rozvoje. Rozvojové paradigma tyto prvky pojímá ve vztahu k úrovni států (na rozvoji

musí spolupracovat a podílet se vlády rozvojových států, MO a občanská společnost; rozvojové projekty musí být připravovány a vlastněny ze strany dotyčných rozvojových zemí), mikrofinancování ovšem pracuje s jednotlivci, případně skupinami lidí v rámci obce. V případě mikrofinancování jsou tedy rozvojové projekty připravovány a v návaznosti na to i vlastněny jednotlivci, jejichž role je pro rozvoj určující. Role státu je zásadní pro nastavení takových institucionálních podmínek, které umožní efektivní fungování sektoru mikrofinancování. Mikrofinancování propojuje jednotlivce, kteří připravují projekty pro rozvoj vlastního podnikání, MFIs, které naplnění těchto projektů poskytují úvěry, vlády, které zajišťují institucionální prostředí, a zahraniční i národní donory a investory, kteří svými finančními prostředky umožňují fungování MFIs.

V otázce trvalé udržitelnosti rozvoje je v praxi pozitivně vnímána komercionalizace sektoru, neboť soběstačné instituce, nezávislé na dotacích, jsou schopné zajistit dostupnost mikrofinančních služeb v dlouhodobém horizontu. Pro jednotlivce a udržitelnost jeho rozvoje má tento vývoj nicméně i negativní aspekty. Komercionalizace vede k opouštění principu skupinového ručení a poskytování doplňkových vzdělávacích programů a školení, což dále redukuje sociální benefity, které by mikrofinancování mohlo přinášet. Druhá složka udržitelnosti rozvoje, životní prostředí, je v praxi mimo primární zájem MFIs. Propojení mikrofinancování, jeho konceptu i praxe, se současným rozvojovým paradigmatem ilustruje tabulka.

Jak vyplývá z výše uvedeného, koncept mikrofinancování naplňuje principy strategie souhrnného rozvojového rámce, což odpovídá zájmu o mikrofinancování ze strany mezinárodních organizací, OSN, SB, MMF, a států kteří jsou hlavními poskytovateli rozvojové pomoci, především USA a dalších států OECD.[78] Nicméně v praktickém fungování mikrofinancování nalezneme určité limity, kdy některé z principů jsou naplňovány pouze částečně. Rozdíl mezi konceptem a praxí mikrofinancování může být vysvětlením skutečnosti, že v praxi mikrofinancování nenaplňuje potenciál, který je mu z hlediska rozvojové pomoci přisuzován.

[78] Členské sáty OECD celkem poskytují 95% rozvojové pomoci. Jejími hlavními koordinátory jsou Světová banka a Mezinárodní měnový fond (Srnec & Havrland, 2006).

Tabulka č. 6, *Principy současného rozvojového paradigmatu v konceptu a praxi mikrofinancování*.

	Rozvojové paradigma						
Mikroinvestování		***Multidisciplinarita***	***Institucionální prostředí***	***Lidský potenciál***		***Trvale udržitelný rozvoj***	
	Koncept	Ano; nepřímo	Ano; nepřímo	Ano; centrální koncept ve všech zkoumaných dimenzích	*Pojetí chudoby*	*Proces*	*Životní prostředí*
					Ano	Ano	Ano; nepřímo
	Praxe	Redukce na finanční příjem	Ano; důležitost institucionálního prostředí pro efektivní fungování mikrofinancování; aktivní participace chudých na rozvoji	Ano; příspěvek k lidskému rozvoji; jedinec aktivní aktér rozvoje	Částečně – zaměření na ekonomicky aktivní chudé, ne na zmírňování extrémní chudoby	Částečně – ve vztahu k institucím; omezení sociálních benefitů	Nezjišťovány environmentální dopady

Základním pozitivem mikrofinancování a zároveň důležitým příspěvkem k rozvoji je zpřístupnění finančních služeb chudým (Průša, 2007). Morduch (1998) vidí přínos mikrofinancování v redukci zranitelnosti chudých v důsledku sezónních výkyvů příjmu. Dalšími pozitivy tohoto přístupu jsou zaměření na jednotlivce a podpora žen. Limity mikrofinancování jsou v jeho schopnosti postihovat další dimenze chudoby a přispívat k ekonomickému růstu daného státu (Kunová, 2011). V porovnání s oficiální rozvojovou pomocí je velkým přínosem mikrofinancování jeho adresnost a princip poskytování úvěrů pro ekonomický rozvoj, ve srovnání s praxí ODA, tedy poskytováním vysokých finančních částek rozvojovým státům, pro využití na boj s chudobou (Barry, 2010, Průša, 2007). Jak uvádí Barry (2010): „[Mikrofinancování] zajišťuje peněžní úvěr pro dlouhodobě udržitelný rozvoj obchodní činnosti namísto volných darů ke zmírnění chudoby."

Z výše uvedených důvodů může mikrofinancování naplnit svůj potenciál jako jeden z důležitých nástrojů rozvojové pomoci. Mikrofinancování může být užitečným doplňkem rozvojových strategií, prvkem, který pracuje s jednotlivci a rodinami, jejich životní úrovní a rozvojem jejich schopností a potenciálu. Důležité je podporovat doplnění mikrofinančních služeb o vzdělávací programy a školení, od čehož je upouštěno v důsledku komercializace sektoru, kdy pro dosažení finanční soběstačnosti, a tedy nezávislosti na donorech, je pro MFIs poskytování doprovodných programů pro klienty příliš drahé. Mnozí autoři (Marulanda a Otero (2005), Christen a Rosenberg (2000), Olsen (2010) a Kunová (2011) vidí budoucnost sektoru mikrofinancování ve větší regulaci ze strany státu, která by měla zamezit vzniku krizí tohoto sektoru (příkladem je výše uvedená krize mikrofinancování v indickém státě Andhra Pradesh). Pozitivně je také nahlíženo na rozšiřování míry zapojení zahraničních investorů a mezinárodních aktérů do mikrofinancování (Olsen, 2010) a na působení organizací, které zprostředkovávají mikrofinancování s využitím internetových portálů.[79] „Díky technologickému vývoji a invenci dynamických společností spolupracujících s mikrofinančními institucemi …. se povedlo prostřednictvím internetu překlenout propast mezi přímými investory a žadateli o půjčku resp. mikrofinančními institucemi." (Svačina, 2007)

[79] „Mikrofinanční instituce [ve smyslu zprostředkujících organizací] podporují sociální kapitál, politické zmocnění a tím demokratizaci." (Barry, 2010).

Mikrofinancování, stav a rozvoj tohoto sektoru, je mimo jiné ovlivněno stavem globální ekonomiky. Ekonomická krize roku 2008 bývá některými autory označována za test mikrofinancování (Llanto & Badiola, 2009). Do roku 2007 rostl mikrofinanční sektor výrazným tempem. Počet nových klientů za rok 2007 se rovnal počtu získaných klientů za předcházející desetiletí (Daley-Harris, 2009) a úvěrová portfolia MFIs vzrostla v roce 2007 o 47% (Reille, Kneiding, & Martinez, 2009). Globální ekonomická krize se negativně odrazila jak na situaci klientů MFIs, tak na stavu mikrofinančních institucí. Klienti a potencionální klienti MFIs byli zasaženi růstem cen potravin a pohonných hmot. „Domácnosti, které se potýkají s růstem cen potravin a pohonných hmot a které jsou postiženy poklesem příjmu v důsledku globální finanční krize, čelí problémům se splácením úvěrů." (Llanto & Badiola, 2009) V Latinské Americe dosáhl počet klientů, kteří se v důsledku krize potýkali s problémy se splácením[80] až 75% (Reille, Kneiding, & Martinez, 2009).

Tento vývoj vedl ke snížení kvality úvěrových portfolií MFIs,[81] což dále ovlivnilo schopnost MFIs poskytovat úvěry dalším klientům (Llanto & Badiola, 2009). Přibližně polovina MFIs se také potýkala s problémy ve vztahu k likviditě, přičemž nejvíce byly postiženy MFIs menšího rozsahu (Reille, Kneiding, & Martinez, 2009). Pro MFIs na bázi neziskových organizací bylo dalším negativním projevem ekonomické krize snížení dotací, jak ze strany zahraničních investorů, kteří se obávali vyšší míry rizika spojené s investováním v rámci mikrofinančního sektoru[82], tak i komerčních institucí a národních donorů (Llanto & Badiola, 2009). V rámci MFIs se ekonomická krize projevila snižováním stavu personálu, úrokové sazby zpravidla navyšovány nebyly (Reille, Kneiding, & Martinez, 2009). Od roku 2009 dochází opět k růstu tohoto ekonomického sektoru, a to jak v nárůstu počtu úvěrů, tak i vkladů a aktivních účtů (MicrofinanceAmericas, 2010).

[80] Krizí byli nejvíce postižení klienti podnikající ve výrobě, drobném obchodu a zemědělství (Reille, Kneiding, & Martinez, 2009).

[81] Došlo k zastavení až stagnaci růstu úvěrových portfolií MFIs. Také se snížila kvalita těchto portfolií v důsledku zvýšení podílu rizikových portfolií (Reille, Kneiding, & Martinez, 2009).

[82] Negativně se ekonomická krize odrazila i na počtu investic uskutečněných prostřednictvím zprostředkujících portálů. Přestože bylo investování to mikrofinancování tímto způsobem před vypuknutím krize prosazováno jako zajímavý způsob diversifikace investičních portfolií s nízkou rizikovostí investice (Svačina (2007) uvádí pouze 1 2,5% opožděných úvěrů) a výnosností úvěrového portfolia ve výši 40 45% (Kohout, 2007).

Potenciál mikrofinancování spočívá především ve zpřístupnění finančních služeb chudým obyvatelům rozvojových států, kterým umožňuje omezení vlastní závislosti na sezónních výkyvech příjmů. Pozitivní je především zaměření mikrofinancování na jednotlivce/rodinu a zlepšení jeho/její životní úrovně a v souvislosti s tím princip podpory rozvoje podnikání prostřednictvím poskytování úvěrů, což podporuje soběstačnost klientů. Mikrofinancování se dále přednostně zaměřuje na postavení žen a využití a rozvoj lidského potenciálu. Limity mikrofinancování spočívají v možnostech tohoto přístupu postihovat kromě finanční stránky i další prvky rozvoje. V otázce přínosu mikrofinancování ke zlepšení postavení žen ve společnosti, jsou potencionální přínosy mikrofinancování limitovány místními tradicemi a společenskými konvencemi. Ukazuje se také, že mikrofinancování není schopno významným způsobem ovlivnit ekonomický růst rozvojových států. V současnosti se navíc sektor mikrofinančních služeb potýká s následky globální finanční krize z roku 2008, která vedla k omezení přílivu investic a dalších finančních prostředků k mikrofinančním institucím.

Přes uvedené limity představuje mikrofinancování pro rozvojové strategie nástroj s velkým potenciálem především díky svému zaměření na jednotlivce a zlepšení jeho životní úrovně. Pro posílení přínosů tohoto přístupu je nutné zejména podporovat poskytování doprovodných vzdělávacích programů a školení pro klienty MFIs. Je nutné si uvědomit, že mikrofinancování není samospasitelným rozvojovým programem a je třeba tento koncept doprovodit další podporou rozvojových států, zejména ve vztahu k zajištění vhodného institucionálního prostředí a podpoře lidí, nacházejících se pod hranicí chudoby.

Závěr

Cílem této práce bylo prokázat, že koncept mikrofinancování koresponduje s principy současného rozvojového paradigmatu a přiblížit přínosy a limity mikrofinancování, a tedy jeho potenciál pro rozvoj chudých států. V první části práce byly představeny principy, které určují současné rozvojové paradigma a tyto byly následně základem pro analýzu souladu mikrofinancování s tímto paradigmatem. Bylo posuzováno, zda mikrofinancování, jeho koncept i praxe, tyto principy naplňuje. Pro dosažení cíle práce, byly stanoveny dvě výzkumné otázky a jejich dílčí podotázky.

První otázka zjišťovala důvody pro zařazování mikrofinancování do agendy rozvojové pomoci mezinárodních organizací (otázka č. *1) Proč se mikrofinancování dostává do agendy rozvojové pomoci mezinárodních organizací*). Vyjdeme-li z výsledků analýzy souladu mezi konceptem mikrofinancování a principy rozvojového paradigmatu, lze stanovit, že koncept mikrofinancování naplňuje konstitutivní principy strategie souhrnného rozvojového rámce (multidisciplinarita, role institucionálního prostředí, role lidského potenciálu a trvalá udržitelnost rozvoje). Některé z principů jsou v konceptu mikrofinancování obsaženy přímo (lidský potenciál, udržitelnost rozvoje ve vztahu k procesu), zatímco s dalšími z principů pracuje tento koncept nepřímo (multidisciplinarita, vliv institucionálního prostředí a trvalá udržitelnost rozvoje ve vztahu k životnímu prostředí).

Koncept mikrofinancování tedy odpovídá principům, ze kterých vychází současné rozvojové paradigma, což odpovídá zájmu o mikrofinancování ze strany mezinárodních organizací, OSN, SB, MMF. Pro podporu mikrofinancování ze strany MO jsou určující zejména přínosy, které jsou v konceptu mikrofinancování spatřovány, jedná se o adresnost poskytování finančních prostředků prostřednictvím tohoto přístupu, předpokládanou trvalou udržitelnost dosaženého rozvoje, zaměření na zlepšení životní úrovně jednotlivce/rodiny a zájem o postavení žen ve společnosti. Zpřístupnění finančních služeb chudým živnostníkům v rozvojových státech by mělo vést k rozvoji a rozšíření jejich podnikání a v návaznosti na to potenciálně vést ke snížení nezaměstnanosti a nastartování ekonomického rozvoje celého státu.

Nicméně v praktickém fungování mikrofinancování je naplňování principů současného rozvojového paradigmatu problematičtější. Některé principy zůstávají naplněny (lidský potenciál a jeho rozvoj, role institucionálního prostředí), jiné jsou uskutečňovány pouze částečně (trvale udržitelný rozvoj ve vztahu k procesu, multidisciplinarita a pojetí chudoby ve vztahu k lidskému potenciálu) a jeden z principů dokonce absentuje (trvalá udržitelnost rozvoje ve vztahu k životnímu prostředí).

V případě podotázky *1a) Jaké mezinárodní organizace a proč se zapojují do poskytování mikroinvestic,* bylo zjištěno, že do procesu mikrofinancování se zapojuje celá řada mezinárodních aktérů, v případě hlavních koordinátorů rozvojové pomoci (OSN, SB, MMF, CGAP) se jedná o podporu tohoto přístupu a poskytování prostředků mikrofinančním institucím. Na poskytování finančních prostředků potřebných pro fungování mikrofinancování v rozvojových státech se podílí neziskové organizace (*Accticón International, kiva, GlobalGiving, MicroCredit Enterprises*), investorské společnosti (*MicroPlace, MicroVest, Oikocredit*), globální finanční instituce (*Citigroup*) a filantropické organizace (*Bill and Melinda Gates Foundation*, *Ford Foundation, Rockeffeler Foundation*). Důvody zájmu těchto institucí o mikrofinancování se liší podle jejich zaměření. V případě velkých mezinárodních donorských organizací platí důvody uvedené v předcházejícím odstavci. Pro investorské organizace a globální finanční instituce je důvodem propojení zhodnocení investovaných prostředků a filantropie, zatímco pro NGOs a filantropické organizace je určující podpora chudých obyvatel rozvojových států a v návaznosti na to adresné využití poskytnutých prostředků a zaměření mikrofinancování na pozvednutí životní úrovně jednotlivců a rozvoj jejich potenciálu.

Odpověď na podotázku *1b) Proč je mikrofinancování považováno za efektivní formu rozvojové pomoci* je doplněním důvodů obliby konceptu mikrofinancování ze strany MO. Na mikrofinancování je nahlíženo jako na efektivní prvek rozvojové pomoci z důvodů jeho adresnosti, předpokládané trvalé udržitelnosti a principu úvěru, který je určen na rozvoj podnikání, ne na využití pro přímou spotřebu. Prostředky, poskytnuté prostřednictvím mikrofinančních institucí, by proto měly vést k rozvoji sektoru drobného podnikání v daném státě a tím přispět ke zmírnění chudoby. V důsledku skutečnosti, že prostředky jsou poskytovány konkrétním jednotlivcům, kteří je využijí

pro rozvoj vlastního podnikání, pomáhá mikrofinancování vylepšovat životní úroveň přímo na úrovni jednotlivců a jejich rodin.

V oblasti nejnovějšího vývoje v rámci sektoru mikrofinančních služeb bylo předmětem druhé výzkumné otázky zjistit důvody pro rozšiřující se komercionalizaci tohoto sektoru (otázka č. *2) Proč se mikroinvestice na komerční bázi stávají součástí rozvojové pomoci*). Důvodem pro komercionalizaci sektoru je snaha o soběstačnost a udržitelnost mikrofinančních institucí, které pro její dosažení musí být schopny zcela pokrýt vlastní náklady prostřednictvím generovaných zisků. Ke komercionalizaci dále přispívá zapojování zahraničních investorů, kteří mikrofinancování pojímají jako investiční příležitost a prostředek diversifikace investičního portfolia. Jejich zájmem pak je návratnost investovaných prostředků.

Pro zhodnocení vlivu komercionalizace sektoru mikrofinančních služeb na základní koncept mikrofinancování je nutné zodpovědět související podotázku *2a) Zda mikrofinancování v komerční podobě naplňuje principy nového paradigmatu rozvojové pomoci.* Komerční podoba mikrofinancování se od tradiční, spíše charitativní, podoby mikrofinancování odlišuje především opouštěním principu kolektivních půjček a kolektivního ručení v rámci podpůrných skupin na lokální bázi a omezování poskytování doprovodných vzdělávacích programů a školení. To vede ke snižování sociálních benefitů mikrofinancování a také ke snižování udržitelnosti dosaženého rozvoje na úrovni jednotlivců, kteří se snadno mohou dostat do spirály zadlužení. Nicméně i v případě komerčních mikrofinančních služeb zůstává v praxi naplněn princip zaměření na lidský potenciál a jeho rozvoj a určující role institucionálního prostředí.

Z výše uvedeného vyplývá, že prostřednictvím uskutečněného interpretativního výzkumu byla potvrzena platnost hypotézy, jejíž ověření bylo cílem této práce, a sice že *zájem o mikrofinancování odpovídá změně paradigmatu rozvojových teorií.* Koncept mikrofinancování vychází z obdobných východisek jako strategie souhrnného rozvojového rámce, například v otázce pojetí chudoby jako základní bariéry pro lidský rozvoj. Lidský potenciál, jeho rozvoj a pojetí chudoby jsou základními styčnými body těchto dvou konceptů.

Základním potenciálem mikrofinancování v rámci rozvojové pomoci je tedy schopnost zlepšit životní úroveň jednotlivců a jejich rodin zpřístupněním finančních služeb, což těmto umožňuje snížit míru vlastní zranitelnosti v důsledku sezónních výkyvů v příjmech. Na druhé straně limity tohoto přístupu jsou v jeho schopnosti postihovat další z dimenzí chudoby, přispívat k ekonomickému rozvoji daného státu a v oblasti postavení žen, kde je přínos mikrofinancování omezen tradicemi a společenskými konvencemi daných společností.

Přes uvedené limity představuje mikrofinancování doplněk rozvojových strategií se značným potenciálem pro rozvoj ekonomik a společností rozvojových států. Jedná se o nástroj, který pracuje se životní úrovní jednotlivců a jejich rodin, a který jim umožňuje naplnit svůj potenciál a získat větší míru kontroly nad vlastním životem. V tomto směru je důležité podporovat poskytování doprovodných vzdělávacích programů a školení klientům MFIs, které umožňují dále rozvinout lidský potenciál a přinášejí další společenské benefity. Je nicméně důležité si uvědomit, že mikrofinancování není samo o sobě schopno v praxi postihnout veškeré prvky rozvoje. V současnosti se mikrofinancování navíc stále potýká s negativními důsledky globální finanční krize z roku 2008, která vedla ke snížení objemu finančních prostředků v rámci tohoto sektoru v důsledku omezení zahraničních investic i příspěvků ze strany donorských organizací. Navzdory těmto omezením může být mikrofinancování přínosným prvkem rozvojových strategií.

Summary

The aim of this Thesis was to prove that the concept of microfinancing corresponds with components of the current development paradigm (*Comprehensive Development Framework*) and to describe benefits and also limits of microfinance, and thus its potential for development of the states of the Global South. In the first part of this Thesis, the components that constitute the development paradigm were introduced. These components then become the basis for the analysis of compliance of microfinance with this paradigm. It was assessed whether microfinance, the concept and practice, complies with the principles of development paradigm.

The results of compliance of microfinance with development paradigm analysis indicate that the concept of microfinance fulfils the constitutive components of the *Comprehensive Development Framework* (multidisciplinarity, role of the institutional environment, human potential and sustainable development). Some of the principles are directly included in the concept of microfinance (human potential and sustainable development in relation to process), while others are fulfilled indirectly (multidisciplinarity, role of the institutional environment, sustainable development in relation to the environment). Therefore, the concept of microfinance complies with the current development paradigm which implies the interest of International Organizations such as UN, WB and IMF in this concept. Thus, the tested hypothesis, *interest in microfinancing is in accordance with the change of development theories paradigm*, was verified.

However, in practice the implementation of the principles of development paradigm is not unambiguous. Some of the principles remain fulfilled (human potential and role of the institutional environment), some are realized only partially (multidisciplinarity, sustainable development in relation to process) and one is even absent (sustainable development in relation to the environment).

The main potential of microfinance as a tool of development strategies is its ability to improve standard of living of the individual by reducing the level of his/her vulnerability. Microfinance offers poor people access to basic financial services, which

enable them to reduce their vulnerability resulting from seasonal income fluctuations. The limits of this approach are in its inability to address other dimensions of poverty than monetary income and to start the economic development of the state. Regarding the issue of empowerment of women, the potential of microfinance is further limited by the local traditions and social settings.

Despite these limitations, microfinance represents a complement of development strategies with a considerable potential. It is a tool which addresses the living standards of individuals and their families and which enables them to meet their potential and gain more control over their lives. But it is important to notice that microfinance alone is in practice not able to address all elements of poverty and that the whole sector is recovering from the impact of the global financial crisis 2008. Nevertheless, microfinance can constitute beneficial component of development strategies.

Seznam literatury

a. neperiodická

Adamcová, Lenka (2000) Aktuální otázky světové ekonomiky: Rozvojový svět ve světové ekonomice v 90. letech – postavení, hlavní rozvojové regiony a regionální ekonomická integrace (Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze)

Adamcová, Lenka (2006) Úvod do rozvojových studií (Praha: Vysoká škola ekonomická, nakladatelství Oeconomica)

Adamcová, Lenka; Němečková, Tereza (2009) Rozvojové ekonomika (Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, Nakladatelství Oeconomica)

Cihelková, Eva (2002) Světová ekonomika: Regiony a integrace (Praha: Grada Publishing)

Daněk, Petr (2000) Nerovnoměrný rozvoj světa: kolonialismus, neokolonialismus a diskurz rozvoje. In Jehlička, Petr; Tomeš, Jiří; Daněk, Petr: Stát, prostor, politika. Vybrané otázky politické geografie (Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta) (str. 28-58)

Fernando, Jude L., eds. (2006) Microfinance: Perils and prospects (Abingdon: Routledge)

Hayami, Yujiro; Godo, Yoshihisa (2005) Development Economics: From the Poverty to the Wealth of Nations (New York: Oxford University Press)

Hildebrandová, Marika (2009) Rozvojová politika evropské unie: tradiční schémata nebo moderní přístupy? Česká Třebová. 107 s. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií. Vedoucí diplomové práce Mgr. et Mgr. Oldřich Krbec, Ph.D.

Hokrová, Marie; Táborská, Sylva (2008) Globální problémy a rozvojová spolupráce, aktualizované druhé vydání (Praha: Člověk v tísni o.p.s.)

Jeníček, Vladimír; Foltýn, Jaroslav (2003) Globální problémy a světová ekonomika (Praha: C. H. Beck)

Krugman, Paul R.; Obstfeld, Maurice (2002) International Economics: Theory and Policy, Sixth Edition (Boston: Addison Wesley)

Kučerová, Irah (2008) Mezinárodní ekonomické vztahy: Repetitorium (Praha: Metropolitní univerzita Praha)

Kučerová, Irah (2011) Mezinárodní ekonomické vztahy: Repetitorium, 2. rozšířené vydání (Praha: Metropolitní univerzita Praha)

Marulanda, Beatriz; Otero, María (2005) The Profile of Microfinance in Latin America in 10 Years: Vision & Characteristics (Boston: ACCION International)

Mohanty, Candra T. (1991) Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses. In Mohanty, Chandra T.; Russo, Ann; Torres, Lourdes: Third World Women and the Politics of Feminism (Bloomington: Indiana University Press) (str. 51-80).

Paterson, Matthew (2001) Green Politics. In Burchill, Scott; Devetak, Richard; Linklater, Andrew; Paterson, Matthew; Reus-Smit, Christian; True, Jacqui: Theories of International Relations (Basingstoke: Palgrave) (str. 277-307)

Rapley, John (2002) Understanding development: theory and practice in the third world (London: Lynne Rienner Publishers)

Robinson, Marguerite S. (2001) The Microfinance Revolution: Sustainable Finance for the Poor (Washington: IBRD /The World Bank)

Robinson, Marguerite S. (2002) The Microfinance Revolution: Lessons from Indonesia (Washington: IBRD/The World Bank)

Schneider, Hartmut (1997) Microfinance for the Poor? (Paris: IFAD/OECD)

Sen, Amartya (1990) Development as Capability Expansion. In Griffin, Keith B.: Human Development and the International Development Strategy for the 1990s (London : Macmillan in association with the United Nations) (str. 41-58)

Stiglitz, Joseph E. (2003) Jiná cesta k trhu: Hledání alternativy k současné podobě globalizace (Praha: Prostor)

Todaro, Michael P.; Smith, Stephen C. (2009) Economic Developmet (Harlow: Pearson Addison Wesley)

True, Jacqui (2001). Feminism. In Burchill, Scott; Devetak, Richard; Linklater, Andrew; Paterson, Matthew; Reus-Smit, Christian; True, Jacqui: Theories of International Relations (Basingstoke: Palgrave) (str. 231-276)

Varadzin, František (2004) Ekonomický rozvoj a růst (Praha: Professional Publishing)

Willis, Katie (2006) Theories and Practices of Development (Abingdon: Routledge)

b. periodická

Clausen, Daniel (2009) The Case of the Awkward Statistics: A Critique of Postdevelopment. *Journal of Alternative Perspectives in the Social Sciences*. 1(3): 840-845

Corbridge, Stuart (2002) Development as Freedom: the spaces of Amartya Sen. *Progres in Development Studies*. 2(3): 183-217

Escobar, Arturo (1997) Anthropology and Development. *International Social Science Journal*. 49(154): 497-515

Escobar, Arturo (2005) Economics and the Space of Modernity: Tales of Market, Production and Labour. *Cultural Studies*. 19(2): 139-175

Escobar, Arturo (2008) Development, trans/modernities, and the politics of theory. *Focaal—European Journal of Anthropology*. 52: 127–135

Faridi, Rushad (2011) Determinants of Women's Success in Microcredit Programs. *Project MUSE*. 45(1): 167-189

Kohout, Pavel (2007) Poslední neobjevený trh. *Lidové noviny* (*10*. března 2007) dostupné z: http://virtually.cz/archiv.php/a.map?art=13889

Kolářová, Marta (2010) Od globálního sesterství k transnacionálnímu feminismu. *Gender, Rovné příležitosti, Výzkum*. 11(1): 30-40

Lindner, Tomáš; Strnad, Michal (2006) Světová banka a vývoj jejích strategií proti chudobě. *Mezinárodní vztahy*. 41(2): 120-142

Mazi, Fikret (2009) The Evolution of the Global Environmental Govrenance: The Thensition to Politics of Sustainable Development. *Electronic Journal of Social Sciences*. 8(28): 299-317

McLaughlin, Lisa (1999) Beyond "Separate Spheres": Feminism and the Cultural Studies/Political Economy Debate. *Journal of Communication Inquiry*. 23(4): 327-354

Okereke, Chukwumerije (2008) Equity Norms in Global Environmental Governance. *Global Environmental Politics*. 8(3): 25-50

Olsen, Tricia D. (2010) New Actors in Microfinance Lending: The Role of Regulation and Competition in Latin America. *Perspectives on Global Development and Technology*. 9: 500-519

Orhan, Özgüç (2009) Environmental Justice in World Politics. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*. 8(1): 59-84

Preston, Peter W. (1999) Development Theory: Learning the Lessons and Moving On. *The European Journal of Development Research*. 11(1): 1-29

Schicks, Jessica (2007) Developmental Impact and Coexistence of Sustainable and Charitable Microfinance Institutions: Analysing BancoSol and Grameen Bank. *The European Journal of Development Research*. 19(4): 551–568

Schreiner, Mark (2002) Aspects of outreach: a framework for discussion of the social benefits of microfinance. *Journal of International Development.* 14(5): 591-603

Schuurman, Frans J (2000) Paradigms lost, paradigms regained? Development studies in the twenty-frst century. *Third World Quarterly*. 21(1): 7-20

Sen, Amartya (1999) Democracy as a Universal Value. *Journal of Democracy*. 10(3): 3-17

Srnec, Karel; Havrland, Bohumil (2006) Microfinancing: challenges and prospects. Appropriate conditions for changes from informal to formal microfinancing institutions. *AGRIC. ECON. – CZECH*. 52(10): 489–496

Vlnas, Martin (2009) Mikroúvěr - cesta z chudoby. *Světová ekonomika* (27. únor 2009)

Wood, Czntia A. (2001) Authorizing Women and Development: "Third World Women", Native Informants and Seaking Nearby. *Nepatla: Views from South*. 2(3): 429-447

Wolfenson, James D. (2002) A Partnership for Development and Peace. *World Energy*. 5(1): 164-170

c. dokumenty

Corruption Perceptions Index 2011. Berlin: Transparency International, 2011. http://cpi.transparency.org/cpi2011/results/#CountryResults

Human Development Report (HDR) 2000. Human Rights and Human Development. UNDP, 2000. http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2000_EN.pdf

Human Development Report (HDR) 2011. Stability and Equity: A Better Future for All. UNDP, 2011. http://www.undp.org/content/dam/undp/library/corporate/HDR/2011%20Global%20HDR/English/HDR_2011_EN_Complete.pdf

MicrofinanceAmericas: The Top 100 (2010) Microfinance Information eXchange, Inc. http://www.themix.org/sites/default/files/2010%20Microfinance%20Americas%20-%20The%20Top%20100%20-%20EN.pdf

UN Millenium Project (2005) Investing in Development: A Practical Plan to Achieve Millenium Development Goals. New York: Earthscan. http://www.unmillenniumproject.org/documents/MainReportComplete-lowres.pdf

World Development Indicators 2012. Washington: IBRD/The World Bank, 2012. http://data.worldbank.org/sites/default/files/wdi-2012-ebook.pdf

World Development Report (WDR) 2011. Conflict, Security, and Development. Washington: IBRD/The World Bank, 2011. http://wdr2011.worldbank.org/sites/default/files/pdfs/WDR2011_Full_Text.pdf

World Statistics Pocketbook 2010. New York: United Nations (Series V, No. 35., 2011) http://unstats.un.org/unsd/pocketbook/Pocketbook%202010.pdf

Daley-Harris, Sam (2009) State of the Microcredit Summit Campaign Report 2009. Washington: Microcredit Summit Campaign. http://www.microcreditsummit.org/uploads/socrs/SOCR2009_English.pdf

Pistelli, Micol (2010). Assesing the Social Dimension of Leading Latin American MFIs. In MicrofinanceAmericas: The Top 100. Microfinance Information eXchange, Inc. http://www.themix.org/sites/default/files/2010%20Microfinance%20Americas%20-%20The%20Top%20100%20-%20EN.pdf

Reille, Xavier; Kneiding, Christoph; Martinez, Meritxell (2009). The Impact of the Financial Crisis on Microfinance Institutions and Their Clients: Results from CGAP's 2009 Opinion Survey. Washington: CGAP. http://www.cgap.org/gm/document-1.9.34453/BR_Impact_Financial_Crisis_Microfinance.pdf

Maes, Jan P.; Reed, Larry R. (2012) State of Microcredit Campaign Report 2012, Washington: Microcredit Summit Campaign (MSC), 2012. http://www.microcreditsummit.org/pubs/reports/socr/2012/WEB_SOCR-2012_English.pdf

d. internetové zdroje

Allet, Marion (2011) Measuring the environmental performance of microfinance (CEB Working Paper N° 11/045) https://dipot.ulb.ac.be/dspace/bitstream/2013/98806/1/wp11045.pdf. Staženo 15.3.2012

Barry, Jack (2010) Microfinance, the Internet and Political Development in the Developing World: An Analysis of Microfinance Institutions, the Rise of Internet Technology and the Impacts of Both on Political Development. (Paper presented at the International Studies Association's Annual conference. New Orleans, 2010)

http://zunia.org/uploads/media/knowledge/isa10_proceeding_4161671282197352.pdf. Staženo 2.8.2011

Christen, Robert P.; Rosenberg, Richard (2000) The Rush to Regulate: Legal Frameworks for Microfinance. (CGAP, Occasional Paper no. 4: April 2000) http://www.cgap.org/gm/document-1.9.2699/OP4.pdf. Staženo 24.8.2011

Crespo Stupková, Lucie (2007) Skutečné efekty mikrofinancování – případová studie z Mexika. Rozvojovka. http://www.rozvojovka.cz/_200_57.htm. Staženo 12.2.2012

Ferro, Nicoletta (2005) Value Through Diversity: Microfinance and Islamic Finance and Global Banking (FEEM Working Paper No. 87.05, June 2005) http://www.feem.it/userfiles/attach/Publication/NDL2005/NDL2005-087.pdf Staženo 24.9.2001

Hačecká, Petra (2007) Noví donoři a proměna systému rozvojové pomoci. Rozvojovka. http://www.rozvojovka.cz/download/pdf/pdfs_319.pdf. Staženo 12.2.2012

Jamborová, Monika (2007) Zadluženost rozvojových zemí. Rozvojovka. http://www.rozvojovka.cz/zadluzenost-rozvojovych-zemi_200_27.htm. Staženo 12.2.2012

Kubelková, Jana (2007) Urbanizace chudoby v rozvojových zemích. Rozvojovka. http://www.rozvojovka.cz/urbanizace-chudoby-v-rozvojovych-zemich_200_56.htm. Staženo 12.22012

Kunová, Anna (2011) Zázrak se nekoná: Potenciál, limity a rizika mikrofinancí. Rozvojovka, 1. srpen 2011 http://www.rozvojovka.cz/zazrak-se-nekona-potencial-limity-a-rizika-mikrofinanci_223_1014.htm Staženo 30.4.2012

Lapenu, Cécile; Zeller, Manfred. Distribution, Growth, and Performance of Microfinance Institutions in Africa, Asia, and Latin America. International Food Policy Research Institute (FCND Discussion Paper No. 114.: June 2001) http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/16446/1/fc010114.pdf. Staženo 24.8.2011

Llanto, Gilberto M., & Badiola, Jocelyn Alma R. (2009). The Impact of the Global Financial Crisis on Rural and Microfinance in Asia. Philippine Institute for Development Studies (Discussion Paper Series, 24-2009) http://dirp4.pids.gov.ph/ris/dps/pidsdps0924_rev.pdf. Staženo 24.8.2011

Morduch, Jonathan (1998) Does Microfinance Really Help the Poor? New Evidence from Flagship Programs in Bangladesh. (Research Program in Development Studies, Woodrow School of Public and International Affairs, 27 June 1998) http://www.nyu.edu/projects/morduch/documents/1998-Does-MF-really-help-the-poor.pdf. Staženo 26.8.2011

Nedomlelová, Iva (2008) Teorie rozvoje, teorie ekonomického růstu a teorie regionálního rozvoje. http://vyzkum.hf.tul.cz/wd/download/2008/f11.pdf. Staženo 8.3.2012

Průša, Václav (2007) Dopady mikrokreditů na životní úroveň v Bangladéši. Rozvojovka http://www.rozvojovka.cz/dopady-mikrokreditu-na-zivotni-uroven-v-bangladesi_200_89.htm. Staženo 12.2.2012

Putna, Michal (2010) Rozvojové cíle tisíciletí a jejich plnění. Rozvojovka 15. březen 2010 http://www.rozvojovka.cz/download/pdf/pdfs_262.pdf. Staženo 12.2.2012

Svačina, Luboš (2007) Mikrofinance: živá voda ekonomik rozvojových zemí i investičních portfolií. Investujeme.cz., 29. listopad 2007, http://www.investujeme.cz/mikrofinance-ziva-voda-ekonomik-rozvojovych-zemi-i-investicnich-portfolii/. Staženo 28.12.2011

Tesař, Martin (2010) Bude „mikrofinanční krize" indickou obdobou hypoteční krize v USA? Partia Online, 18.11.2010, http://www.patria.cz/Zpravodajstvi/1725751/bude-mikrofinancni-krize-indickou-obdobou-hypotecni-krize-v-usa.html. Staženo 30.4.2012

Wolfenson, James D. (1996) People and Development (Annual Meetings Address: World Bank, 1 October 1996) in IMF: Summary Proceedings of the Fifty-First Annual Meeting of the Board of Governors (IMF, 1996) http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2000/02/23/000009265_3970311120231/Rendered/PDF/multi_page.pdf

Wolfenson, James D. (2001). *The Challenges of Globalization: The Role of the World Bank* (Address to the Bundestag, Berlin, Germany, April 2, 2001) Washington: World Bank Group. http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2001/06/23/000094946_01060904004635/Rendered/PDF/multi0page.pdf

Consultative Group to Assist the Poor (CGAP, 2012): About Microfinance http://www.cgap.org/p/site/c/about/

Consultative Group to Assist the Poor (CGAP, 2009): Microfinance and the Environmental Bottom Line. The Microfinance Gateway (30 April 2009) http://www.microfinancegateway.org/p/site/m/template.rc/1.26.10601/. Staženo 15.3. 2012.

GrameenBank (2011): What is Microcredit. http://www.grameen-info.org/index.php?option=com_content&task=view&id=28&Itemid=108. Staženo 8.1.2012

kiva (2005-2012): Statistics. http://www.kiva.org/about/stats

MIXMarket (2012): Countries & Regions. Microfinance Information Exchange, Inc. http://www.mixmarket.org/mfi

MyELLEN (2007): Microfinance, a.s. – Vaše spojení do světa mikropůjček. http://www.myelen.com/myelen/document/Microfinance_brozura.pdf

The World Bank (2012): Heavily Indebted Poor Countries (24 January 2012) http://go.worldbank.org/4IMVXTQ090. Staženo 25.3.2012

The World Factbook (2012): North America: Mexico https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mx.html

United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD, 2011). UNCTADSTAT: Methodology and Classification. http://unctadstat.unctad.org/UnctadStatMetadata/Classifications/Methodology&Classifications.html#DISTRIBUTION_OF_DEVELOPING_ECONOMIES_BY_ECONOMIC_GROUPING0

UNCTADSTAT (2011). Classification: Countries, Geographical regions (28 June 2011) http://unctadstat.unctad.org/UnctadStatMetadata/Classifications/UnctadStat.Countries.GeographicalRegionslist.Classification_En.pdf

United Nations Economic Commission for Africa (UNECA, 2000) Microfinance in Africa: Combining the Best Practices of Traditional and Modern Microfinance Approaches towards Poverty Eradication. United Nations. http://www.microfinancegateway.org/gm/document-1.9.36579/10.pdf. Staženo 24.9.2011

United Nations Statistics Division (2011) UN: Mathods & Classifications. Composition of macro geographical (continental) regions, geographical sub-regions, and selected economic and other groupings (20 September 2011) http://unstats.un.org/unsd/methods/m49/m49regin.htm#transition

World Economic Outlook Database 2012. International Monetary Fund (April 2012) http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/weodata/index.aspx

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

INSTITUT POLITOLOGICKÝCH STUDIÍ

PROJEKT DOPLOMOVÉ PRÁCE NA TÉMA:

Změna paradigmatu rozvojové pomoci na příkladu mikrofinancování

Autor: ***Dominika Tůmová***

Obor a ročník: ***Mezinárodní vztahy, 2. ročník navazujícího magisterského studia***

Akademický rok: **2010/2011**

Vedoucí práce: ***PhDr. Irah Kučerová, Ph.D.***

Datum odevzdání:

Souhlasím s vedením diplomové práce:

Téma a cíl diplomové práce

Tématem mé práce bude problematika mikrofinancování z pohledu rozvojových teorií. Mikrofinancování jako přístup k rozvojové pomoci je relativně novou problematikou, začalo se ve větší míře rozšiřovat až v průběhu devadesátých let dvacátého století. Jedná se o formu přímé podpory drobných podnikatelů v rozvojových zemích. Tato podpora má nejčastěji dvě formy, poskytování úvěrů (protože se jedná o nízké finanční částky, bývá používán název mikroúvěry) a možnosti spoření (mikrospoření - *microsavings*).

První finanční instituci zaměřenou na mikroinvestice založil bangladéšský bankéř Muhammad Yunus (Junus) v roce 1983, jednalo se o instituci s názvem Grameen Bank. Ve stejném období vznikaly také podobné projekty v Indonésii. Od devadesátých let se do procesu mikrofinancování začínají zapojovat ve stále větší míře komerční instituce a projekty a jejich financování přesahují hranice jednotlivých států. Po roce 2000 se mikrofinancování dostalo do agendy mezinárodních organizací. Například rok 2005 byl OSN prohlášen za mezinárodní rok mikroúvěru (*International Year of Microcredit*). O rok později získal autor konceptu, zmíněný Muhammad Yunus Nobelovu cenu za mír.

Nejnovějším vývojem je v oblast mikrofinancování získávání investorů prostřednictvím webových portálů. Tyto portály zprostředkovávají půjčky investorů z rozvinutých ekonomik drobným podnikatelům v rozvojových zemích.

V oblasti rozvojových teorií došlo během minulého století k výraznému vývoji. Změna paradigmatu rozvojové pomoci, která probíhá od devadesátých let dvacátého století, je určitým završením tohoto procesu. Od devadesátých let se hovoří o strategii souhrnného rozvojového rámce (*Comperhensive Human Development Framework*) a konceptu lidské volby (*Human Choice*). Autoři jako například A. Sen, A. Escobar, J. Wolfensonn pojímají problematiku chudoby a rozvoje komplexněji a pracují s konceptem rozvoje „zdola“ (*bottom-up*). Objevuje se zde zaměření na lidský potenciál a jeho rozvoj, problematiku institucionálního prostředí a princip good governance, trvale udržitelný rozvoj a multidisciplinarita. Na chudobu je nahlíženo jako na bariéru rozvoje a jednotlivec je pojímán jako aktivní aktér dění, ne pouze příjemce pomoci.

Tato práce si klade za cíl pokusit se prostřednictvím interpretativního výzkumu zodpovědět následující otázky:

1) Proč se mikrofinancování dostává do agendy rozvojové pomoci mezinárodních organizací. A s tím spojené otázky;

1a) Jaké mezinárodní organizace a proč se zapojují do poskytování mikroinvestic.

1b) Proč je mikrofinancování považováno za efektivní formu rozvojové pomoci.

2) V oblasti nejnovějšího vývoje; proč se mikroinvestice na komerční bázi stávají součástí rozvojové pomoci. A následně;

2a) Zda mikrofinancování v komerční podobě naplňuje principy nového paradigmatu rozvojové pomoci.

Prostřednictvím kvalitativního výzkumu se pokusím ověřit platnost následující hypotézy, *zájem o mikroinvestování odpovídá změně paradigmatu rozvojových teorií*.

Na příkladu zájmu o mikrofinancování se pokusím ilustrovat podobu nového paradigmatu rozvojové pomoci – strategie souhrnného rozvojového rámce. Zařazení mikrofinancování do agendy rozvojové pomoci bude hodnoceno z pohledu nového paradigmatu, a sice konceptů, se kterými toto paradigma pracuje, tedy: lidský potenciál (jedinec jako aktivní aktér rozvoje), chudoba jako základní bariéra rozvoje, role institucionálního prostředí, multidisciplinarita a trvale udržitelný rozvoj.

Ve svém výzkumu zhodnotím, jak s výše uvedenými koncepty pracuje současná podoba mikrofinancování a zda jsou tyto koncepty v praktické podobě mikrofinancování naplňovány. Pro ilustraci budou využity poznatky z empirických zkušeností s problematikou mikrofinancování v konkrétních oblastech (Bangladéš, Mexiko). Na základě výsledků uvedené analýzy se pokusím zodpovědět výše zmíněné výzkumné otázky.

První část práce věnuji problematice vývoje paradigmatu rozvojové pomoci se zaměřením na současné paradigma strategie souhrnného rozvojového rámce. V této

části představím také hlavní dokumenty týkající se tématu a autory, jejichž práce k utvoření tohoto konceptu přispěly. Na závěr první části uvedu základní principy, ze kterých strategie souhrnného rozvojového rámce vychází.

Ve druhé kapitole se budu věnovat nejprve problematice rozvojových ekonomik, jejich charakteristice, společným rysům a typologii. Ve druhé části kapitoly přiblížím koncept mikrofinancování. Popíšu jeho vývoj od počátků v sedmdesátých letech minulého století až po současnou podobu. Zde se rovněž budu věnovat nejnovějšímu rozvoji v této oblasti, tedy mikrofinancování na komerční bázi a zapojení zprostředkovatelských webových portálů do procesu získávání investorů. Také zde představím principy mikrofinancování.

Třetí kapitola bude věnována mikrofinancování jako součásti nového paradigmatu rozvojové pomoci, tedy strategie souhrnného rozvojového rámce. V této kapitole zhodnotím jak principy mikrofinancování představené v předcházející kapitole odpovídají novému paradigmatu rozvojové pomoci a jaké jsou empirické zkušenosti s mikrofinancováním ve vybraných oblastech (Bangladéš, Mexiko). Každému z principů bude věnována jedna část.

Ve čtvrté kapitole shrnu výsledky výzkumu a představím závěry.

Základní informace o mikroinvestování poskytuje kniha Marguerite S. Robinsonové *The Microfinance Revolution*, ekonomickými aspekty a problematikou udržitelnosti mikroinvestic se zabývá kniha *Microfinance for the Poor*? od kolektivu autorů v rámci rozvojového centra OECD. Kritické zhodnocení mikroinvestic a jejich dopadů poskytuje kniha Jude L. Fernando s názvem *Microfinance: Perils and prospects*.

Zdrojem informací o rozvojové problematice je mimo jiné kniha *Úvod do rozvojových studií* od L. Adamcové a kolektivu autorů. Dále také publikace *Development Economies* D. Raye nebo kniha *Rozvojové země ve světové ekonomice* od Z. Kuny. Posunu názor na rozvojovou pomoc se věnují autoři Y. Hayami a Y. Godo ve své práci nazvané *Development Economics. From the Poverty to the Wealth of Nations*.

Dále budu vycháze ze článků uveřejněných v akademických časopisech jako např. *International Journal of Social Inquiry*, *World Development*, *European Journal of Development Research*, *Journal of Development Studies* nebo *Development & Change*.

Dalšími zdroji informací budou dokumenty mezinárodních organizací, jako je Organizace spojených národů, Světová banka a mezinárodní měnový fond a webové stránky uvedených organizací. V neposlední řadě budu také pracovat s informacemi z webových portálů zprostředkovatelských organizací, např. MyELEN.com a kiva.org. nebo stránek banky Grameen Bank.

Předpokládaná struktura práce

1. Strategie souhrnného rozvojového rámce
   1.1. Vývoj paradigmatu rozvojových teorií
   1.2. Hledání nového paradigmatu v 90. letech 20. století
   1.3. Principy rozvojové pomoci
2. Rozvojové ekonomiky a mikrofinancování
   2.1. Charakteristika rozvojových ekonomik
   2.2. Mikrofinancování – principy a rozvoj
3. Mikrofinancování jako součást nového paradigmatu rozvojové pomoci
   3.1. Pojetí chudoby
   3.2. Lidský potenciál
   3.3. Institucionální prostředí
   3.4. Multidisciplinarita
   3.5. Trvale udržitelný rozvoj
4. Perspektivy a závěry

Literatura a zdroje

a) Neperiodická

Adamcová L. a kol. (2006). *Úvod do rozvojových studií*. VŠE Praha.

Dutt, A., Ros, J. (2003). *Development Economics and Structuralist macroeconomics*. Edward Elgar Publishing Limited.

Fernando, J. L. (2006). *Microfinance: Perils and prospects.* Oxon: Routledge. ISBN 0-4153-2874-6.

Hayami, Y., Godo, Y. (2005). *Development Economics. From the Poverty to the Wealth of Nations*. Oxford University Press.

Honohan, P. (2005). *Measuring microfinance access: building on existing cross-country data*. Washington: World Bank.

Kučerová, I. (2008). *Mezinárodní ekonomické vztahy; repetitorium*. MUP Praha.

Kuna, Z. (2004). *Rozvojové země ve světové ekonomice*. Praha: Credit.

Majerová, I. (2008) *Rozvojové ekonomiky*. Karviná: Slezská univerzita v Opavě.

Ray, D. (1998). *Development Economies*. Princeton University Press.

Robinson, M. S. (2001). *The Microfinance Revolution.* Washington: The World Bank.

Schneider, H. (1997). *Microfinance for the Poor?* Paris: IFAD/OECD.

Wilson, K., Harper, M., Griffith M. eds. (2010). *Financial promise for the poor: how groups build microsavings*. Sterling, VA: Kumarian Press.

World Bank (2009). *Banking the poor: measuring banking access in 54 economies*. Washington, DC: World Bank.

b) Periodická

Barry, J. (2010). Microfinance, The Internet and Political Development in the Developing World: An Analysis of Microfinance Institutions, the Rise of Internet Technology and the Impact of Both on Political Development. *Conference Papers -- International Studies Association*, 2010 Annual Meeting.

Basargekar, P. (2010). Measuring Effectiveness of Social Capital in Microfinance: A Case Study of Urban Microfinance Programme in India. *International Journal of Social Inquiry*. 3(2).

D'Espallier, B., Guérin, I., Mersland, R. (2011). Women and Repayment in Microfinance: A Global Analysis. *World Development*. 39(5).

Dalla Pellegrina, L. (2011). Microfinance and Investment: A Comparison with Bank and Informal Lending *World Development*, Jun2011. 39(6).

de Haan, L., Lakwo, A. (2010). Rethinking the Impact of Microfinance in Africa: 'Business Change' or Social Emancipation. *European Journal of Development Research*. 22(4).

Hermes, N., Lensink, R. (2011). Microfinance: Its Impact, Outreach, and Sustainability. *World Development*, 39(6).

Hermes, N., Lensink, R., Meesters, A. (2011). Outreach and Efficiency of Microfinance Institutions. *World Development*. 39(6).

Chemin, M. (2008). The Benefits and Costs of Microfinance: Evidence from Bangladesh. *Journal of Development Studies*. 44(4).

Maclean, K. (2010). Capitalizing on Women's Social Capital? Women-Targeted Microfinance in Bolivia. *Development & Change*. 41 (3).

Montgomery, H., Weiss, J. (2011). Can Commercially-oriented Microfinance Help Meet the Millennium Development Goals? Evidence from Pakistan. *World Development*. 39(1).

Schicks, J. (2007). Developmental Impact and Coexistence of Sustainable and Charitable Microfinance Institutions: Analysing BancoSol and Grameen Bank. *European Journal of Development Research.* 19(4).

Srnec, K., Havrland, B. (2006) Microfinancing: challenges and prospects. Appropriate conditions for changes from informal to formal microfinancing institutions. *AGRIC. ECON. – CZECH*. 52 (10).

c) Internetové zdroje

Svačina, L. (29. listopad 2007). *Mikrofinance: živá voda ekonomik rozvojových zemí i investičních portfolií.* ISSN 1802-5900. Získáno 28. prosinec 2009, z Investujeme.cz: http://www.investujeme.cz/clanky/mikrofinance_ziva_voda_ekonomik_rozvojovych_zemi_i_investicnich_portfolii/

http://www.beta.undp.org/undp/en/home.html

http://www.grameen-info.org.

http://www.imf.org/external/index.htm

http://www.kiva.org

www.osn.cz

http://www.myelen.com

http://www.un.org/en/

http://www.worldbank.org/